

KVINNORS RÖSTRÄTT I SVERIGE

Kulturhistoriska och
minnespolitiska essäer

Redaktörer
Christina Florin
Ulla Manns
& Kirsti Niskanen

89. Amelie Björck, Claudia Lindén & Ann-Sofie Lönngren (red.), *Squirrelrelling: Human–Animal Studies in the Northern European Region*, 2022.
90. Anders Burman & Petra Lundberg Bouquelon (red.), *I rörelse: Estetiska erfaren-beter i Pedagogiska sammanhang*, 2022.
91. Håkan Nilsson (red.), *Renegotiations: The role of public art in the new millennium*, 2023.
92. Ulrika Dahl, Raili Uibo, Joanna Mizielinska & Antu Sorainen (red.), *Queer(y)ing Kinship in the Baltic Region and Beyond*, 2023.
93. Hjalmar Falk, My Klockar Linder & Petter Tistedt (red.), *Perspektiv på politisk idéhistoria*, 2023.
94. Synne Myrebøe, Valgerður Pálmadóttir & Johanna Sjöstedt (red.) *Feminist Philosophy – Time, History and the Transformation of Thought*, 2023.
95. Andreas Åkerlund, *Anti-Versaillesfreden: Förtäckt tysk presspropaganda i Sverige 1920–1945*, 2024.
96. Gustav Strandberg, Kim West & Josefine Wikström, *Autonomins sken – om Kalliasbrevet och frågan om estetikens politik hos Friedrich Schiller*, 2024.
97. Anna-Maria Hällgren & Dan Karlholm (red.), *Ekologisk konstvetenskap*, 2024.
98. Rolf Å. Gustafsson, *Svensk folkbemssociologi – en essä om tid, rum och begrepps historia*, 2024.
99. Anders Burman, Joakim Landahl & Anna Larsson (red.), *Pedagogikens politik. Utbildningsforskning och utbildningspolitik under efterkrigstiden*, 2024.
100. Rolf Fabricius Warming (red.), *Violence and Warfare in Social Context: Archaeological and Historical Studies*, 2025.
101. Christina Florin, Ulla Manns & Kirsti Niskanen (red.), *Kvinnors rösträtt i Sverige: kulturhistoriska och minnespolitiska essäer*, 2026.
102. Maria Märsell & Charlott Neuhauser (red.), *Antifascistisk kritik: motstånd, tolkning och dialog i litteratur, dramatik och konst från Östersjöregionen*, 2026.

Omslagsbild: Ursprungligen 'A woman standing next to a flag on a sidewalk', 1918, Library of Congress, Harris and Ewing collection. Inga kända begränsningar för publikation.

Kvinnors rösträtt i Sverige

KVINNORS RÖSTRÄTT I SVERIGE

Kulturhistoriska och
minnespolitiska essäer

Redaktörer
Christina Florin
Ulla Manns
& Kirsti Niskanen

Trycksak
3041 0865

Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell (CC BY 4.0)

Bildmaterial kan vara upphovsrättsskyddat

Södertörns högskola
(Södertörn University)
The Library
SE-141 89 Huddinge
www.sh.se/publications

© Författarna

Omslagsbild: Ursprungligen 'A woman standing next to a flag on a sidewalk', 1918,
Library of Congress, Harris and Ewing collection.

Inga kända begränsningar för publikation.

Omslagsdesign: Jonathan Robson

Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson

Tryckt hos E-Print, Stockholm 2026

Södertörn Academic Studies 101

ISSN 1650-433X

ISBN 978-91-89962-53-8 (tryck)

ISBN 978-91-89962-54-5 (digital)

Förord

2021 var det hundra år sedan kvinnor erhöill rösträtt i Sverige. Sammanlagt fem kvinnliga parlamentariker röstades in, inte minst genom hjälp av de många kvinnor som 1921 själva kunde delta i politiska val, det vill säga i val till riksdagens andra kammare. Detta var, som Sveriges riksdag formulerade saken under jubileet ”Fira demokratin” 2018–2022, en del av ett demokratiskt genombrott. Hundraårsjubileet av kvinnors rösträtt kom att uppmärksammas på flera sätt. Ett arrangemang var *Suffrage now! International Conference on Gender and Democracy*. Konferensen finansierades av Riksbankens jubileumsfond och organiserades av historiker och statsvetare vid Stockholms universitet och Uppsala universitet. Konferensen samlade drygt 140 deltagare. Den tog ett brett grepp på temat, både globalt och nationellt, såväl dåtid som nutid belystes och diskuterades. På grund av corona-pandemin hölls konferensen i hybridform med ett begränsat antal forskare på plats på Stockholms universitet, 13–14 augusti 2021. Det var en annorlunda upplevelse för många men icke desto mindre ett berikande och inspirerande sätt att mötas över de stängda gränser som pandemin skapade.

Antologin *Kvinnors rösträtt* samlar några av de många bidrag som presenterades vid konferensen. Den innehåller också helt nyskrivna texter som i ett vidare kulturhistoriskt och minnespolitiskt perspektiv belyser kvinnors rösträtt i Sverige samt svenska aktörers medverkan i historieskrivningen.

I dagens Sverige, liksom i världen i stort, har demokratiska rättigheter, allas lika värde och humanistiska principer kommit att ifrågasättas alltmer. Temat genus, alla människors lika rättigheter och demokratiska styresformer ter sig alltjämt högaktuellt i ett Sverige som än en gång, i september 2026, håller riksdagsval igen.

Innehåll

Om kvinnors rösträtt.

En introduktion

Christina Florin, Ulla Manns och Kirsti Niskanen

9

Att lära kvinnor att göra
sina röster hörda och män att lyssna.
Ett sekel av feministiskt diskursivt arbete

Karin Milles

27

Rösträtten i populärmusiken.
Kampen, förlöjligandet och hotet
om den romantiska kärlekens död

Marita Rhedin

53

En kraftfull symbol.
Heliga Birgitta och kvinnors rätt till röst,
1916–1919

Louise Berglund

75

Mer än rösträtt.
Carl Lindhagen och kvinnornas demokratifråga

Josefin Hägglund

97

Riksdagen som minnesproducent.
Tre jubileer av kvinnors rösträtt

Ulla Manns

129

Berättelser om rösträtt i USA.
Svarta feministiska korrektiv

Kathryn Sophia Belle

161

Personregister
189

Medverkande författare
193

Om kvinnors rösträtt. En introduktion

Christina Florin, Ulla Manns & Kirsti Niskanen

Att som kvinna under 1800-talet tala i egen sak, att organisera sig för att driva krav om rättvisa och förändring för gruppen kvinnor, och att ta plats i offentligheten som ett talande och handlande subjekt, var något som provocerade.¹ Trots detta tog en mer samordnad organisering för att driva den så kallade kvinnosaken fart från mitten av seklet. Först togs en rad initiativ för att driva enskilda kvinnofrågor som utbildningsfrågor, äktenskapsrättsliga frågor eller sexualmoraliska frågor. Med Fredrika Bremer-förbundets bildande 1884 fick sedan kvinnosaken en mer kraftfull och fokuserad organisation. Vid sidan av den samlades även många inom arbetar- och nykterhetsrörelserna för att där bevaka och förbättra kvinnliga arbetares villkor.²

Därmed var grunden lagd för kampen för kvinnlig rösträtt i Sverige. Den drog i gång i Sverige kring sekelskiftet 1900 och mobiliseringen blev snabbt massiv. Som aldrig tidigare förr slöt en mängd kvinnor upp, därtill ett stort antal manliga politiker, debattörer och andra över hela landet. Också motståndet mot kravet hårdnade. Inte sällan uttryckt på ett raljant och nedlåtande sätt. Det talades och samtalades på olika vis om kvinnors eventuella rätt till politiskt medborgarskap på en rad arenor. Det talades i hemmen, på caféer, i

¹ Se vidare Christina Florin och Lars Kvarnström, "Inledning: Kvinnor på gränsen till medborgarskap", i *Kvinnor på gränsen till medborgarskap genus, politik och offentlighet 1800–1950*, red. Christina Florin och Lars Kvarnström (Stockholm: Atlas akademi, 2001), 21.

² Florin och Kvarnström, "Inledning"; Ulla Manns, *Upp systrar, väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism* (Stockholm: Atlas akademi, 2005); Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1997); Christina Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik: en studie av svensk socialdemokrati* (Lund: Arkiv, 1986); Åsa Bengtsson, *Nyktra kvinnor: folkbildare, företagare och politiska aktörer: Vita bandet 1900–1930* (Göteborg: Makadam, 2011); Yvonne Svanström, *Offentliga kvinnor: prostitution i Sverige 1812–1918* (Stockholm: Ordfront, 2006).

riksdagen, i medier, i romaner, på allmänna möten, i föreningar, vid middagsbjudningar och promenader. Rösträtten blev en central fråga för kvinnokampen i Sverige åren runt sekelskiftet 1900.³ Den har därmed också, med rätta, rönt stor uppmärksamhet i forskningen. Hittills har forskningen om rösträtt för kvinnor i Sverige dominerats av studier om enskilda personer och föreningar.⁴ I denna antologi presenteras studier som empiriskt fördjupar förståelsen av rösträttsfrågan genom att utforska dess kulturhistoriska och minnespolitiska aspekter, med fokus på hur diskurser, symboler och minnespraktiker format förståelsen av rösträttskampen i sin samtid och dess eftervärld.

För kvinnorörelsen var den politiska rösträtten, alltså till riksdagens andra kammare, och möjligheten att väljas in i densamma, framför allt en symbol- och rättvisefråga. Det var ett krav på erkännande av kvinnor som handlande och kapabla varelser, som fullvärdiga samhällsmedborgare oavsett politisk hemvist i en tid då en parlamentarisk demokrati började ta form. Rösträtten sågs också av många, sannolikt av merparten av alla som stödde kravet, som nyckeln till reellt politiskt inflytande. Detta i en tid när politiska partier börjat bildas och kommunalpolitiken kom att handha en rad frågor som sedan länge legat socialt engagerade kvinnor om hjärtat.⁵

³ Christina Florin, "Visioner, rörelser och rösträtt: en resa i tiden", i *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018); Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin", i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*; Annika Berg och Martin Ericsson, red., *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2021).

⁴ Bertil Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle: rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902–21* (Uppsala: Uppsala universitet, 1982); Manns, *Den sanna frigörelsen*; Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas Akademi, 2004); Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder: rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, PhD Diss., Stockholms universitet, 2005); Christina Florin, *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas, 2006).

⁵ Rönnbäck, *Politikens genusgränser*; Manns, *Den sanna frigörelsen*; Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt: jubileer och aktivister formar historien", i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*. Skepsis till rösträtten som en förändrande reform fanns inte minst bland anarkistkvinnor och anti-militarister som Elin Wägner och Anna Elg-

När riksdagsdiskussioner om utökade rösträttsmöjligheter för män startade, stod det således klart för kvinnorörelsen att det var dags att med kraft driva frågan. 1903 kom därför arbetet att organiseras nationellt i Landsförenings för kvinnans politiska rösträtt (LKPR). Den anslöt snabbt till den omfattande organisationen International Women's Suffrage Alliance, som bildades 1904 just i syfte att fokusera rösträtten. Till LKPR, som var politiskt oberoende, anslöt lokala föreningar som snart bildades runt om i landet. LKPR kom som mest att ha drygt 17 000 medlemmar och var därmed den klart största kvinnoorganisationen i Sverige. Föreningens fokus var rösträtt till riksdagens andra kammare och kom 1907 att också omfatta krav på valbarhet till riksdagen. I syfte att förhindra partistrider inom organisationen, antog LKPR av strategiska skäl enbart kvinnor som medlemmar.⁶

Vid sidan av LKPR arbetade andra kvinnoorganisationer för rösträtt samtidigt som de oförtrutet också verkade för andra förändringar. Frågor om ekonomisk jämställdhet i äktenskapet, utökade arbets- och utbildningsområden, förbättrade villkor inom industrin, hygien och sociala frågor var samtidigt synnerligen centrala. Detta är något som lätt kommer bort i historieskrivningen om den tidiga kvinnorörelsen.⁷ Men rösträtten var den av kvinnorörelsens frågor som det talades mest om. Som få frågor tidigare uppmärk-

ström. Se Markus Lundström, "The Ballot Humbug: Anarchist Women and Women's Suffrage", *Moving the Social: Journal of Social History and the History of Social Movements* 66 (2021); Sofie Qvarnström, *Motståndets berättelser: Elin Wägner, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget* (Hedemora/Möklinta: Gidlunds förlag 2009), 115–116, 192–193.

⁶ LKPR:s bildande föregicks av tillkomsten av Stockholms Förening för kvinnans politiska rösträtt. Sveriges riksdag bestod av två kamrar mellan åren 1866 och 1971. Val till första kammaren skedde genom indirekta val via landstingen. Den politiska rösträtten avsåg således den andra kammaren. Att inte tillåta män som medlemmar var ett medvetet val i syfte att undvika politisk splittring. Se vidare Rönnbäck, *Politikens genusgränser*.

⁷ Manns, *Den sanna frigörelsen*; Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt"; Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik*; Bengtsson, *Nyktra kvinnor*; Svanström, *Offentliga kvinnor*; Christina Carlsson Wetterberg, *– bara ett öfverskott af lif – en biografi om Frida Stéenhoff (1865–1945)* (Stockholm: Atlantis, 2010); Josefin Hägglund, *Demokratins stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923* (Huddinge: Södertörn doctoral dissertations, 2023).

sammades kravet på politiskt medborgarskap i medierna, i politiken och föreningsväsendet, i kulturlivet, i privata samtal och korrespondens mellan människor. Sättet på vilket det talades kunde däremot skilja sig radikalt åt: ömsom som en självklar rättvise- och demokratifråga, som något nödvändigt för samhällets utveckling, ömsom som horribelt och naturvidrigt, som ett hot mot den traditionella heterosexuella familjens och kärlekens existens. Kontrasterna var stora och tonläget ofta påfallande högt, inte minst jämfört med reaktioner på andra och tidigare framförda kvinnosakskrav. Rösträttskämparna porträtterade gärna sig själva som stolta, sunda, värdiga, eller som i Storbritannien till och med som martyrer.⁸ Deras belackare gjorde tvärtom. Karikatyrer i text och bild av fula, arga, farliga, manhaftiga kvinnosakskvinnor som blott önskade överge familj och barn var otaliga. Raljerande och öppet misogyn texter och sånger likaså.

Ett exempel på det högstämda känsloläget är från 1908, när både socialdemokrater och liberaler börjat stödja kravet på kvinnors rösträtt. Då tog den svenske konstnären och författaren Albert Engström tillfället i akt att racka ned på aktivisterna. Det var Frida Stéenoffs pamflett *Hvarför skola kvinnorna vänta?* (1905) som han i sin skämttidning *Strix*, reagerade på. Hans formuleringar ansluter väl till tidens misogyni, pregnant formulerade av tysken Ernst von Wolzogen. Han fann kvinnosakskvinnor vara ytterst naturvidriga, helt enkelt könsavvikande. Detta utvecklade han i sin mycket populära roman *Das Dritte Geschlecht* från 1899, en bok som gavs ut i flera upplagor och snabbt översattes till svenska. Där beskrivs kvinnosakskvinnor bland annat som ”urvattnade manliga själar i smaklösa kvinnohöljen”.⁹ Engströms utfall röjer inte bara hans misogyni utan också hans syn på politikens och samhällets genus-

⁸ Se *Votes for Women*, red. June Purvis och Sandra Holton (London: Routledge, 2000); *The British Women's Suffrage Campaign: National and International Perspectives*, red. June Purvis och June Hannam (London: Routledge, 2021).

⁹ Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle*, 15. Den svenska översättningen av *Det tredje könet* kom redan 1899. Den gavs 1911 ut på nytt och kom 1913 i nyöversättning, en utgåva som 1924 följdes av ytterligare en upplaga. Björkenlid ser bokens popularitet som ett uttryck för ett ökat motstånd mot kvinnorörelsens krav om medbestämmande, lika rättigheter och möjligheter till självförsörjning och självbestämmande, 15.

och heteronormativt kodade gränser. Gränser som, enligt Engström, självfallet skulle bevaras, annat var otänkbart. Han skriver:

Kvinnan, som vi män älska, begär icke bättre än att få ställa sig under en mans despotism, *lyda* med ett ord. Och en sådan, som har denna sunda instinkt, är oss oändligt mycket mera tilldragande, vore hon än spetälsk, halt, blind och förtvinad, än en som löper med valsedel.¹⁰

Kvinnor skulle vara till för män och familj, att kräva politiskt inflytande och bli självständig uppfattades inte som attraktivt. När detta skrevs stod gifta kvinnor alltjämt under makens juridiska målsmanskap (något som upphörde först 1921). När rösträttsarbetet intensifierades än mer, en bit in på 1910-talet, och LKPR gjorde en landsomfattande namninsamling som samlade hela 350 000 namnunderskrifter, skruvade han upp volymen än mer. I explicit sexualiserande termer menade han sig ha funnit ett sätt att för all tid framöver tysta kraven:

Front emot kvinnornas rösträtt ock, men front på det enda sätt som står mannen till buds, en maskulin och energisk, effektiv erotik, och jag tror att de ge politiken den så kallade Fan, när debatterna sluta i ömma hviskningars hetsigt äggade sorl eller drunkna i barnskrik.¹¹

Rösträttsfrågan kom som sagt att på ett sätt som få tidigare formulerade kvinnorörelsekrav, väcka reaktioner och leda till hårt motstånd. Så var fallet inte minst i Storbritannien där de militanta suffragetterna verkade och repressionen mot dem var särskilt hård.¹² Men i mindre om än allvarsam skala var misogynin uttrycklig även

¹⁰ Strix 1/7 1908, citerat ur Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle*, 16.

¹¹ Strix 23/7 1913, citerat ur Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle*, 16. I andra skämtteckningar samma år porträtterade Engström kvinnoasakskvinnor som just manliga och kallade dem lesbiska. Se Strix nr 3 1908.

¹² Manns, *Den sanna frigörelsen*; Rönnbäck, *Politikens genusgränser*; Holgersson och Wängnerud, "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin". Se Purvis och Holton, *Votes for Women* samt *The British Women's Suffrage Campaign* om situationen i Storbritannien.

i Sverige. Anledningarna till att just rösträtten väckte så kraftiga reaktioner var många och olika debattörer hade olika incitament för sina inlägg. Forskningen visar att kravet på kvinnors rösträtt och politiska medborgarskap, precis som 1880-talets feministiska krav om jämlik och kvinnovänlig sexualmoral, synliggjorde samhällets genuskodade och heteronormativa gränser.¹³

Denna antologi samlar, som framgått ovan, nya studier om kvinnors rösträtt i Sverige. Den gemensamma nämnaren för dem är att alla fokuserar kulturella uttryck och föreställningar rörande genus i vid bemärkelse. Antologin placerar därmed in sig i flera forskningsfält som stundtals överlappar: feministiska kultur- och språkstudier samt minnesstudier och historiografi.

Hur talades det rent konkret om rätten till rösträtt för kvinnor i olika sammanhang, hur representerades rösträttskravet och aktivisterna i populärkultur och medier, hur har minnesskapandet kring detta så uppmärksammade krav sett ut i Sverige och i det transnationella sammanhang som kvinnorörelsen i västvärlden befann sig? Hur talade centrala politiker om frågan? Därtill, vilken betydelse tillmättes själva förmågan att tala, att formulera argument och hålla möten under arbetet för rösträtt och vilken betydelse har talet liksom förmågan att lyssna för genusskapande och jämställdhet idag? Detta är teman i de kapitel som ingår i antologin. Boken omfattar således både uttryck för och mediering av temat rösträtt för kvinnor i vid bemärkelse, såväl diskursivt som gällande representation och mediering i sin samtid och i den historia som sedan kom att skrivas om kvinnorörelsen och den svenska demokratis utveckling. Kapitlen bidrar tillsammans och enskilt med nya perspektiv på de många förhandlingar om genus och i förlängningen även sexualitet, som pågick under åren för rösträttskampen och som alltjämt pågår i Sverige. Vilken rätt har kvinnor att höja sina röster och tala i gemensam sak, påtala och synliggöra orättvisor och diskriminering, och vart går egentligen gränserna för kön och genus-

¹³ För omfattande referens till forskningsläget se Holgersson och Wängnerud, "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin"; Florin, "Visioner, rörelser och rösträtt"; Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist, red., *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum: kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960* (Stockholm: Appell förlag, 2018).

uttryck? Detta är frågor som var högaktuella kring sekelskiftet 1900. Det är också frågor som alltjämt aktualiseras när jämställdhet, lika rättigheter, genusuttryck, sexuella övergrepp och trakasserier och många andra feministiska frågor diskuteras. Det är också frågor som alltjämt aktualiseras när själva historieskrivningen sätts under lupp, i Sverige och annorstädes.

Rösträttsfrågan i dåtidens kvinnosak och historieskrivning

Redan 1884 lade den kvinnosaksvänlige riksdagsmannen F.T Borg fram en motion om kvinnors rösträtt till riksdagens andra kammare. Även om motionen fick påfallande stort stöd, 44 röster för och 53 emot förslaget, gick den inte igenom.¹⁴ Den nyligen organiserade kvinnorörelsen med FBF i spetsen ansåg inte heller att tiden var mogen för en dylik reform. För som förbundets grundare Sophie Adlersparre formulerade det: vilken nytta hade kvinnor av en reform som riskerade att inte användas utan endast bli av formell art. Risker att kvinnor skulle hamna i händerna på manlig partipolitik uppfattades som överhängande av FBF.¹⁵ Några decennier senare, under det sena 1890-talet började krav om utökad rösträtt för män att kraftfullt föras fram. Inför att riksdagen återigen skulle ta upp utökad rösträtt för män fann kvinnorörelsen tiden vara mogen. Nu var timingen rätt och de skred till verket. 1899 skickade Fredrika Bremer-förbundet in en skrivelse till regeringen. Carl Lindhagen, själv organiserad i FBF, då liberal andrakammarledamot kom sedan att med kraft driva frågan i riksdagen. 1902 bildades Stockholms Förening för Kvinnans Politiska Rösträtt och året därpå LKPR. En segdragen och stundtals nedslående kamp för rösträtt mötte kvinnorörelsen under åren fram till det stora genombrottet 1918, då riksdagens första kammare under hård press slutligen gick med på att låta frågan föras upp vid nästa ordinarie riksdag, 1919.¹⁶ I kort

¹⁴ Förslaget gick inte till votering i första kammaren. Ulla Manns, *Upp systrar, vapnen er!*, 41.

¹⁵ Manns, *Den sanna frigörelsen*, 78.

¹⁶ För en ingående analys av reformarbetet och riksdagens hantering se Rönnbäck, *Politikens genusgränser*. Om Lindhagens kvinnosaksengagemang, se Hägglund, *Demokratins stridslinjer*.

rekapitulation drevs reformen formellt igenom i två steg mellan åren 1919 och 1921.

I ett första steg togs 1919 ett beslut i båda kamrar om att ge myndiga kvinnor rösträtt till riksdagens andra kammare. Beslutet omfattade även valbarhet till riksdagen. Eftersom reformen krävde en ändring i grundlagen, behövdes ytterligare ett beslut, med ett riksdagsval emellan. Så skedde. 1920 hölls val till Sveriges riksdag och 1921 antogs reformen en andra gång, med bifall från båda kamrarna. Hösten 1921 hölls sedan val igen. Denna gång kunde även röstberättigade kvinnor rösta och kandidera till en plats i andra kammaren. När riksdagen sedan öppnade i januari 1922 tog fem kvinnor plats, en i första kammaren och fyra i den andra. Kerstin Hesselgren i första kammaren var liberal. I andra kammaren tog från socialdemokraterna Agda Östlund och Nelly Thüring plats, från liberalerna Elisabet Tamm och från högern Berta Wallin.¹⁷

Som redan framgått, var rösträtt långt ifrån den svenska kvinno- rörelsens enda eller kanske ens mest centrala krav. Men när mobiliseringen tog fart var det, med undantag för ett fåtal anarkistiska kvinnor, den fråga de samlades kring. Det var ett gyllene politiskt tillfälle att driva igenom en reform som inte fick slarvas bort. Meningarna gick däremot isär om vad rösträtten skulle användas till, faktiskt också om anledningen till att kvinnor borde ha rösträtt. Vissa såg det som en rättvisefråga, andra som ett unikt kvinnligt bidrag till en hittills manligt genomsyrad politik.¹⁸ Detta är emellertid teman som faller utanför denna antologis omfång. Antologin omfattar inte heller teman som rör fredsaktivisternas eller anarkisternas mer skeptiska hållning till rösträtten som politiskt medel, en skepsis som inte minst första världskriget aktualiserade. Men det är för historieskrivningens skull viktigt att komma ihåg att någon enad kvinno- rörelse kring fler frågor än rösträtt inte existerade.

Antologin omfattar också minnespolitiska och historiografiska frågeställningar. När rösträtt för kvinnor diskuterats i svensk historieskrivning har den ofta presenterats som en demokratifråga, som krav om kvinnors rätt till en enskild och direkt relation till

¹⁷ Holgersson och Wängnerud, "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin".

¹⁸ Lundström, "The Ballot Humbug"; Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt".

staten (i stället för att gå via en make eller förmyndare), därtill som kvinnorörelsens främsta landvinning under 1900-talets första del.¹⁹ Denna dominerande berättelse etablerades tidigt av kvinnorörelsen själv, redan 1905 av historikern, kvinnoaktivisten och läraren Lydia Wahlström. Den fick sitt fullödiga uttryck i hennes bok *Den svenska kvinnorörelsen* 1933 och har sedan kommit att leva kvar. Wahlström – en kontroversiell frontfigur i det tidiga 1900-talets kvinnorörelse – fokuserade på vikten att erövra formell politisk makt och presenterade rösträttsreformen 1921 som en entydig framgång för kvinnor. Hon tilldelade den därmed en central plats i kvinnorörelsens historia. Rösträtten, skrev hon redan 1904, var kvinnorörelsens första egentliga krav på makt.²⁰

Andra uppfattningar om rösträttsreformen, inte minst Elin Wägners systemkritiska motberättelse i *Väckarklocka* 1941, har i stort sett fallit i glömska i historieskrivningen om rösträttens betydelse i svensk kvinnorörelse. Wägner hade själv varit en framträdande aktivist i rösträttsarbetet, men redan en bit in på 1910-talet flyttades fokus till fredsfrågan. Hon började alltså snart att tvivla på reformens förändrande potential.²¹ I *Väckarklocka* – som skrevs under det brinnande kriget – ifrågasatte hon skarpt rösträtten som ett medel för att åstadkomma radikal, varaktig och feministisk samhällsförändring: Vad ville kvinnor ha utöver ett formellt erkännande av politiskt medborgarskap? Vilken vision fanns egentligen i kvinnorörelsen, frågade sig Wägner.²² Hon var djupt besviken

¹⁹ Christina Florin och Josefin Rönnbäck, "Gamla och nya rum: Kvinnorösträttsrörelsen som bildningsprojekt", i *Rösträtten 80 år: forskarantologi*, red. Christer Jönsson (Stockholm: Justitiedepartementet, 2001); Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck, "Inledning: Bortom rösträtten", i *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*, red. Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck (Huddinge: Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 2011); Florin, "Visioner, rörelser och rösträtt".

²⁰ Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen: öfversikt af dess uppkomst och utveckling* (Stockholm: Norstedts, 1904); Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen: historisk översikt* (Stockholm: Norstedts, 1933); Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen: översikt* (Studentföreningen Verdandi småskrifter 422, 1939). Se vidare Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt", för analys av denna historieskrivning.

²¹ Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt"; Qvarnström, *Motståndets berättelser*, 115–116, 192–193; Ulrika Knutsson, *Den besvärliga Elin Wägner* (Lund: Historiska media, 2020).

²² Elin Wägner, *Väckarklocka* (1941; Stockholm: Proprius, 1990); Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt".

över den svenska kvinnorörelsen som i hennes ögon schabblat bort möjligheten att se bortom de fasta ramar som mansväldet, enligt henne, satt. De alltför reforminriktade kvinno-sakskvinnorna, inte minst de i LKPR, fann hon vara alltför okritiska till inomparlamentariskt arbete: ”kvinnorna gör som jakthunden, slickar husse på hand till tack” i stället för att protestera och organisera sig för fred och anti-militarism, skrev hon besviket och argt.²³

Förutom Wägners pacifistiska, antimilitaristiska och civilisationskritiska vision och inomfeministiska kritik, finns även andra, faktiska och mer empirinära anledningar att ifrågasätta fokuseringen på rösträttsreformen som kvinnorörelsens största landvinning. Flera lika genomgripande reformer har i historieskrivningen om kvinnorörelsen hamnat i skymundan och ofta inte satts i sitt större feministiska sammanhang som rösträtten faktiskt befann sig i. Det som inte sällan glöms bort är att den politiska rösträtten knappast var den samlade, internationella socialistiska kvinnorörelsens radikalaste krav. Ulla Wikander visar i sin studie av de internationella socialistiska feministkongresserna mellan 1870- och 1910-talen, alltså under den tid då den svenska kvinnorörelsen formerade sig och blev en aktiv politisk samhällskraft, hur rösträtt var ett reformkrav som det var relativt enkelt att enas kring tvärs över partipolitiska och nationella gränser jämfört med andra krav som inbegrep klassfrågor. Wikander lyfter särskilt fram hur kontroversiellt krav kring kvinnors ekonomiska medborgarskap var. Ulla Manns forskning ansluter till denna tolkning och lyfter därtill fram sexualpolitiska frågor och gift kvinnas myndighetsstatus, den senare också den helt inflätad i frågan om ekonomiskt medborgarskap. Egendomsrätt, den gifta kvinnans ställning i äktenskapet och hennes ekonomiska oberoende var, liksom krav på en jämlik sexualmoral, frågor som inbegrep en förändring i den heterosexuella relationen. Frågorna aktualiserade just samhällets genus- och heterosexuellt kodade ramverk. Det var frågorna som skar rakt in i den heterosexuella parrelationens och äktenskapets hjärta, frågor som ifrågasatte varför kvinnor inte skulle kunna förfoga över

²³ Wägner, *Väckarklocka*, 157.

egen egendom, inkomst och ha lika lön, leva lycklig som en ogift, självförsörjande kvinna. Den sistnämnda figuren kallade Elin Wägner för SBK, omskriven i hennes roman *Norrullsligan* från 1908: en självförsörjande bildad kvinna. Dylika frågor var det alltså betydligt svårare att skapa enighet om.²⁴ I den svenska kontexten är det viktigt att påminna om att Föreningen gift kvinnas äganderätt, grundad 1873, inte bara var den första formella kvinnoorganisationen. Den valde därtill att fokusera pudelns kärna i frågan om kvinnors underordnade ställning. Föreningen anslöt senare till FBF och uppgick i dess lagkommitté. Där drevs en rad centrala frågor för kvinnorörelsen: rätten att förvalta egendom, behålla frukterna av den egna arbetsinkomsten, gift kvinnas myndighet, skilsmässa, vårdnadsfrågor med mera.²⁵

Antologins upplägg och innehåll

Antologins artiklar ställer alla, utifrån olika teoretiska perspektiv och med olika empiriska underlag, frågor om de maktdimensioner – språkliga, politiska, historiografiska och minnespolitiska – som med rötter i 1800-talets kvinnorörelse aktualiserades under 1900-talets diskussioner om rösträtt och som är aktuella än idag. Texterna presenterar ny empiriskt grundad forskning om rösträttsfrågans genus- och sexualpolitiska dimensioner i såväl det dåtida som samtida Sverige. Bidragen lyfter även fram diskurser som hittills intagit en undanskymd plats i både forskningen och historieskrivningen om rösträtt för kvinnor.²⁶

I antologins första artikel ställer Karin Milles frågan om språkets makt ur ett genusperspektiv. Genom att introducera begreppet ”fe-

²⁴ Ulla Wikander, *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950: genus, makt och arbetsdelning* (Stockholm: Atlas, 2006), 326–329; Manns, *Den sanna frigörelsen*; Manns, ”Minnet av kvinnors rösträtt”. Se även Eva Borgström, ”Emancipation and evolution: Ellen Key och den villkorade kärleken”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 25 (2004): 3; Cecilia Anell, *Begärets politiska potential: feministiska motståndstrategier i Elin Wagners Pennskaftet, Gabriele Reuters Aus Guter Familie, Hilma Angered-Strandbergs Lydia Vik och Grete Meisel Hess Die Intellektuellen* (Lund: Ellerströms, 2016).

²⁵ Manns, *Den sanna frigörelsen*; Kari Melby et al, *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930* (Göteborg: Makadam, 2016).

²⁶ Flera av antologins bidrag presenterades som papers på ”Suffrage now! International Conference on Gender and Democracy”, Stockholms universitet, 13–14 augusti 2021.

ministiskt diskursivt arbete” analyserar hon två företeelser. Den första handlar om hur den organiserade rösträttsrörelsen i 1900-talets början förde kvinnokamp med språkets hjälp, väl medvetna om dess centrala men kontroversiella betydelse för att kunna verka i både politiska församlingar och i det civila samhället. På de många samhällskurser som LKPR och lokalföreningarna organiserade runt om i landet – Milles exempel är en diskussionscirkel i Strängnäs – tränades kvinnor att ta ordet, lära sig att hålla möten enligt konstens alla regler och göra sina röster hörda i offentliga sammanhang. Milles andra exempel handlar om språkets makt i vår tid, med motsatta förtecken – att öva män i konsten att hålla tyst, att lyssna och ge plats åt andra i en samtalsituation. Det är en metod som fått namnet ”killmiddag”. I vilken grad detta slags diskursiva arbete i specifika mansgrupper verkligen bidrar till att rucka maktbalansen mellan kvinnor och män i offentliga sammanhang är än så länge en öppen fråga

Den nästföljande artikeln, av Marita Rhedin, handlar också om språkets makt under tidigt 1900-tal, men i ett annat offentligt sammanhang, nämligen i tidens populärkultur. Hon studerar revyer, kupletter och schlagere – ett hitintills utforskat område vad gäller synen på och talet om kvinnosaksaktivister och krav om förändrade genusnormer. Rhedins analys visar att språkets makt får en speciell dimension när orden framförs i form av sånger och texter, med hjälp av rösten som instrument. Röst relaterar till makt, representation, auktoritet och agens, menar Rhedin, och därför ger en analys av de musikaliska uttrycken om rösträttskvinnor och kvinnorörelsen en inblick i vilka frågor som framställdes som hotande för den invanda samhälls- och genusordningen. Genom de populärmusikaliska uttrycken kommenterades rösträttsarbetet och dess aktivister utifrån positioner och arenor som låg utanför rösträttsrörelsen. De utgjorde ett slags samhälleligt ”performance” där ifrågasättandet av rösträtt för kvinnor tog stor plats, med negativa bilder av rösträttsaktivister och förespeglingar om en inverterad könsordning där kvinnor som trädde fram i offentligheten och slogs för att uppnå politisk makt, presenterades som icke-kvinnor, som maskuliniserade. Myntets andra sida i många framställningar var rösträtts-

kvinnornas makar som förvisades till hemmets sfär och presenterades som feminiserade, det vill säga avmaskuliniserade. För att ge relief åt dessa populärkulturella uttryck om rösträttsfrågan analyserar Rhedin även sånger som framfördes inom LKPR. I musik och texter framträdde, menar Rhedin, en motmakt – rörelsens behov att presentera rösträttskampen och dess representanter som rättvisa och värdiga, som legitima medborgare som arbetade för att främja den svenska nationens bästa.

Kvinnorörelsens behov av att skapa status åt rösträttskampen genom symboler och förebilder är föremålet för Louise Berglunds artikel. Hon visar hur LKPR, under beskydd av dess centralgestalt Lydia Wahlström som en tid var vice ordförande i Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, lyfte fram heliga Birgitta som en symbolfigur som rösträttskampen kunde dra nytta av. Det skedde 1916 genom val av Birgitta-dagen till ”Rösträttsrörelsens dag”, alltså tre år innan de första formella besluten om rösträtt fattades i riksdagen. Användningen av historiska personer och religiösa symboler i samtida politiska syften var i sig inte något nytt, konstaterar Berglund. Jeanne d’Arc, som användes som symbolfigur för olika frihetsrörelser redan under 1700- och 1800-talen, och även i de brittiska suffragetternas rösträttskamp i 1900-talets början, är kanske det främsta exemplet. I Sverige rådde under början av 1900-talet något av en heliga Birgitta-boom – hon lyftes fram som en portalfigur i både kyrkliga och icke-kyrkliga sammanhang. Lydia Wahlström hade själv publicerat en biografi om helgonet 1905 och framställt henne i nationalistisk och patriotisk dager. Det låg då nära till hands, när rösträttskampen intensifierades under 1910-talet, att framställa heliga Birgitta som en radikal föregångare för tidens rösträttskämpar.

Josefin Hägglund lyfter i sin artikel fram en inte okänd men i forskningen ofta förbisedd aspekt av kampen för kvinnlig rösträtt, nämligen den roll som manliga politiker och opinionsbildare spelade i den. Mot bakgrund av samhällets demokratisering och liberala politikernas engagemang för demokratiutveckling i stort under 1800-talets andra del lyftes kvinnofrågor, och däribland frågan om kvinnors politiska rösträtt, upp på den politiska arenan. En av dessa

män, och den kanske mest välkända, var den liberale och sedermera socialdemokratiska riksdagsmannen Carl Lindhagen. Han var jurist, fick sin politiska skolning i Föreningen för gift kvinnas äganderätt i början av 1890-talet och blev med tiden en av de främsta manliga förkämparna för rösträttsreformen. Lindhagen uppträdde i riksdagen som en flitig motionär i kvinnofrågor och Josefin Hägglund analyserar hur både hans demokratisyn och hans syn på kvinnors rösträtt utvecklades och förändrades under hans mer än fyra decennier långa riksdagskarriär. Hägglunds artikel visar på ett intressant sätt att rösträttsreformen – i Lindhagens vision och tal om kvinnofrågor – ingick i ett större idépaket om demokrati och lika rättigheter i det tidiga 1900-talets Sverige. I denna vision ingick – något som känns framåtblickande och aktuellt än idag – att rösträtt för kvinnor på intet sätt var en slutpunkt utan snarare en startpunkt för en bredare och fördjupad diskussion om samhällsutveckling och demokrati.

Ulla Manns text rör nutidens minnespolitik rörande feminism, jämställdhet och genus. Texten analyserar nationellt minnesskapande kring demokrati och genus genom en studie av den svenska riksdagens firanden av kvinnors rösträtt. Riksdagsjubileerna 1969, då 50-årsminnet uppmärksammades, 1994 då riksdagen firade 75 år av kvinnors rösträtt samt det större demokratijubileet 2018–2022, i vilket firandet av kvinnors rösträtt ingick, jämförs och sätts i sin historiska och samtida feministiska kontext utifrån ett minnespolitiskt perspektiv. Paradoxalt nog visar studien att den nationella självbilden om dagens Sverige som ett jämställt och genusmedvetet land, som riksdagen producerar, i lägre grad än väntat inkorporerat genus i minnesproduktionen när den kvinnliga rösträtten firade hundra år jämfört med tidigare högtidlighållanden i riksdagen.

Till sist har vi inkluderat en artikel som inte handlar om Sverige, men som är intressant för svenska läsare på grund av anknytningen till Alva Myrdals diskussion om kvinnors rösträtt i USA och till Simone de Beauvoirs klassiska analys av kvinnors underordning i *Det andra könet*. Kathryn Sophia Bells artikel placerar rösträttsfrågan i ett internationellt, historiografiskt och kritiskt minnespolitiskt perspektiv. Bell argumenterar – med hjälp av närläsning

och svarta feministers kritik av Myrdal och de Beauvoir – mot deras berättelser. ”A Parallel to the Negro Problem” publicerade Myrdal 1944, som bilaga till det banbrytande forskningsprojektet om amerikanskt rasförtryck, *An American Dilemma*, som maken Gunnar Myrdal ledde i början av 1940-talet.²⁷ Deras tolkningar har, tillsammans med liknande narrativ, levt vidare i den europeiska feminismens kollektiva minne, menar Bell, inte minst genom de Beauvoirs bok. Bell kritiserar Myrdals och de Beauvoirs analogiserande angreppssätt och menar att de antingen varit okunniga om svarta kvinnors aktivism, eller förhållit sig till den på ett sätt som bör diskuteras. Genom att visa hur både svarta kvinnor – aktivister såväl som forskare – kritiskt har granskat och skrivit om abolitionist- och kvinnorörelsen, visar Belle på behovet av svarta feministiska korrektiv till en vit historieskrivning, en historia som inte bara varit partiell utan också empiriskt felaktig.

Hur det talades och än idag talas om kvinnors rösträtt och politiska medborgarskap handlar i hög grad om makt, som artiklarna i denna antologi visar. Det handlar om olika maktordningars samverkan, om kvinnors förmåga att i olika tider och på olika platser kunna ta ordet, lära sig tala i offentligheten, om möjligheter att använda ord som redskap för politisk, symbolisk och diskursiv makt, och tvärtom. Det handlar också om ord och röster som använts för att häckla, misstänkliggöra och ifrågasätta feministiska krav och kvinnors rätt till politiskt medborgarskap, agens och självbestämmande. Talet om kvinnors rösträtt handlar därtill om mäns förmåga och vilja att tala i kvinnors sak och, slutligen, det handlar om hur vi minns och berättar vår historia.

²⁷ Projektet *An American Dilemma* initierades och finansierades av en stor filantropisk stiftelse, Carnegie Corporation. Bells kritik av Alva Myrdals arbete anknuter således till den vidare kritiken av *An American Dilemma* och till diskussionen om hur vita filantroper haft makten att forma diskursen kring ras och ojämlikhet, och på så sätt marginaliserat svarta röster. Se t.ex. Maribel Morey, *White Philanthropy: Carnegie Corporation's An American Dilemma and the Making of a White World Order* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2021).

Litteratur

- Annell, Cecilia. *Begärets politiska potential: feministiska motståndsstrategier i Elin Wagners Pennskaftet, Gabriele Reuters Aus Guter Familie, Hilma Angered-Strandbergs Lydia Vik och Grete Meisel Hess Die Intellektuellen*. Lund: Ellerströms, 2016.
- Bengtsson, Åsa. *Nyktra kvinnor: folkbildare, företagare och politiska aktörer. Vita bandet 1900–1930*. Göteborg: Makadam, 2011.
- Berg, Annika och Martin Ericsson, red. *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2021.
- Berling Åselius, Ebba. *Rösträtt med förhinder: rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2005.
- Björkenlid, Bertil. *Kvinnokrav i manssamhälle: rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902–21*. Uppsala: Uppsala universitet, 1982.
- Borgström, Eva. ”Emancipation och evolution: Ellen Key och den villkorade kärleken”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 25, nr. 3 (2004), 7–22.
- Borgström, Eva, och Hanna Markusson Winkvist, red. *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum: kvinnor i kvinnörörelsen 1890–1960*. Stockholm: Appell förlag, 2018.
- Carlsson, Christina. *Kvinnosyn och kvinnopolitik: en studie av svensk socialdemokrati*. Lund: Arkiv, 1986.
- Carlsson Wetterberg, Christina. – *bara ett öfverskott af lif – en biografi om Frida Stéenhoff (1865–1945)*. Stockholm: Atlantis, 2010.
- Florin, Christina. *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas, 2006).
- Florin, Christina. ”Visioner, rörelser och rösträtt: en resa i tiden”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 29–63. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Florin, Christina, och Josefin Rönnbäck. ”Gamla och nya rum: kvinnörösträttsrörelsen som bildningsprojekt”. I *Rösträtten 80 år: forskarantologi*, red. Christer Jönsson, 13–32. Stockholm: Justitiedepartementet, 2001.
- Florin, Christina, och Kvarnström, Lars: ”Inledning: Kvinnor på gränsen till medborgarskap”. I *Kvinnor på gränsen till medborgarskap: genus, politik och offentlighet 1800–1950*, red. Christina Florin och Lars Kvarnström, 13–40. Stockholm: Atlas akademi, 2001.
- Freidenvall, Lenita, och Josefin Rönnbäck. ”Inledning: bortom rösträtten”. I *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*, red.

- Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck, 7–34. Huddinge: Samtids-historiska institutet, Södertörns högskola, 2011.
- Holgersson, Ulrika, och Lena Wängnerud. ”Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 17–25. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Holgersson, Ulrika, och Lena Wängnerud, red. *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Hägglund, Josefin. *Demokratin stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923*. Huddinge: Södertörn doctoral dissertations, 2023.
- Knutsson, Ulrika. *Den besvärliga Elin Wägner*. Lund: Historiska media, 2020.
- Lundström, Markus. ”’The Ballot Humbug’: Anarchist Women and Women’s Suffrage”. *Moving the Social: Journal of Social History and the history of social movements* 66 (2021): 111–124.
- Manns, Ulla. *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921*. Stockholm/Ste-hag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1997.
- Manns, Ulla. ”Minnet av kvinnors rösträtt: jubileer och aktivister formar historien”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 179–193. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Manns, Ulla. *Upp systrar, väpnat er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism*. Stockholm: Atlas akademi, 2005.
- Melby, Kari, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck, och Christina Carlsson Wetterberg. *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930*. Göteborg: Makadam, 2016.
- Morey, Maribel. *White Philanthropy: Carnegie Corporation’s An American Dilemma and the Making of a White World Order*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2021.
- Purvis, June, och June Hannam, red. *The British Women’s Suffrage Campaign: National and International Perspectives*. London: Routledge, 2021.
- Purvis, June, och Sandra Holton, red. *Votes for Women*. London: Routledge, 2000.
- Qvarnström, Sofie. *Motståndets berättelser: Elin Wägner, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget*. Hedemora/Möklinta: Gidlunds förlag, 2009.
- Rönnbäck, Josefin. *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*. Stockholm: Atlas Akademi, 2004.

- Svanström, Yvonne. *Offentliga kvinnor: prostitution i Sverige 1812–1918*. Stockholm: Ordfront, 2006.
- Wahlström, Lydia. *Den svenska kvinnorörelsen: historisk översikt*. Stockholm: Norstedts, 1933.
- Wahlström, Lydia. *Den svenska kvinnorörelsen: översikt*. Studentföreningen Verdandi småskrifter 422, 1939.
- Wahlström, Lydia. *Den svenska kvinnorörelsen: öfversikt af dess uppkomst och utveckling*. Stockholm: Norstedts, 1904.
- Wetterberg, Christina Carlsson. – *bara ett öfverskott af lif – en biografi om Frida Stéenhoff (1865–1945)*. Stockholm: Atlantis, 2010.
- Wikander, Ulla. *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950: genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm: Atlas, 2006.
- Wägner, Elin. *Väckarklocka*. 1941; Stockholm: Proprius, 1990.

Att lära kvinnor att göra
sina röster hörda och män att lyssna.
Ett sekel av feministiskt diskursivt arbete

Karin Milles

Många, inte minst Dale Spender, har pekat på att språket är skapat av och för män, till för att främja mäns intressen.¹ Feministiskt orienterade språkvetare har visat hur patriarkatet fördelar talar-rättigheter, språkliga resurser och utbildning på ett sätt som tystar, osynliggör och nedvärderar kvinnor. Kulturellt bundna föreställningar om hur kvinnor och män ska tala, *den könskodade språk-ideologin*, har länge tvingat kvinnor att vakta sina tungor och helst inte tala alls i offentligheten. I det kristna västerlandet har regeln sin klassiska formulering i Bibelns ”kvinnan tige i församlingen”. Den föreskriver också att en riktig man inte pratar om sitt privatliv utan håller sig till opersonliga ämnen som sport, teknik och politik.²

Audre Lorde skrev att vi aldrig kan riva herrens hus med herrens redskap (”the master’s tools will never dismantle the master’s house”).³ Men språket har alltid varit en viktig del av vad Sara Ahmed kallar den feministiska verktygslådan⁴, och ända sedan rösträttskampen har feminister kämpat för att erövra, använda och förändra språket för att driva sin sak. Kvinnorörelsens kämpar har trotsat det kulturella tystandet av kvinnor och utnyttjat språket, trots dess många sexistiska uttryck och bristfälliga ordförråd, för att göra politik. Nu har emellertid tiden kommit för att också ifrågasätta det manliga privilegiet att ta plats i offentligheten, menar många. Detta utan att behöva anstränga sig för att bli förstådd i privatlivet.

¹ Dale Spender, *Man Made Language* (London: Routledge & Keegan Paul, 1980).

² Deborah Cameron, ”Gender and Ideologies”, i *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*, red. Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff, och Janet Holmes. (Malden, M.A.: Wiley-Blackwell, 2004).

³ Audre Lorde, *Sister Outsider: Essays and Speeches* (Trumansburg, N.Y.: Crossing Press, 1984), 110.

⁴ Sara Ahmed, *Living a Feminist Life* (Durham: Duke University Press, 2017).

Jag kallar insatserna för att med språkets hjälp bedriva kvinnokamp för *feministiskt diskursivt arbete*. Begreppet är en vidareutveckling av Stacey Youngs begrepp *feministisk diskursiv aktivism*.⁵ Feministisk diskursiv aktivism syftar till att förändra kulturella mönster, förutfattade meningar och tankekomplex som begränsar kvinnors liv och handlingsutrymme. Anledningen till att kalla det arbete i stället för aktivism är för att bredda begreppet till att inte bara handla om gräsrotsaktivism utan också inbegripa det arbete som har gjorts och görs av mer institutionellt förankrade organisationer som politiska partier, icke-vinstdrivande organisationer etc.

Kvinnorörelsen och feminismen har länge engagerat sig i praktiskt arbete för att ge kvinnor tillgång till och makt över språket som en resurs för frigörelse och påverkan. Dom senaste trettio åren har inflytelserika könspolitiska tänkare som Seyla Benhabib, Judith Butler, Donna Haraway och Sara Ahmed också på ett teoretiskt plan lyft språkets performativa makt och påpekat dess potential som resurs för motstånd och frigörelse.⁶

Feministiskt diskursivt arbete verkar såväl på den språkliga som på den metaspråkliga nivån och syftar till att förändra vad språket står för och skapar på ett ideologiskt plan. Det handlar om att förändra kollektiva föreställningar och diskurser kring kön genom att skapa och etablera nya språkliga praktiker och diskussioner som bygger ny förståelse kring ett enskilt fenomen där kön spelar roll. Detta arbete kompletterar klassiska feministiska krav på lagändringar och samhällsligt förankrade reformer.

Historikern Christina Florin har påpekat hur viktigt språket var för den kvinnliga rösträttsrörelsen, eftersom mycket av verksamheten byggde på verbala uttrycksformer: artiklar i tidningar, broschyrer,

⁵ Stacey Young, *Changing the Wor(l)d: Discourse, Politics, and the Feminist Movement* (London/New York: Routledge, 1997).

⁶ Seyla Benhabib, *Autonomi och gemenskap: kommunikativ etik, feminism och postmodernism* (Göteborg: Daidalos, 1992); Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York/London: Routledge, 1990); Judith Butler, "Det performativa könet", *Res Publica. Symposions teoretiska och litterära tidskrift* 35/36 (1997): 13–23; Donna Haraway, *Simians, cyborgs, and women* (New York: Routledge, 1991); Ahmed, *Living a Feminist Life*.

petitioner, flygblad, pjäser, böcker etcetera.⁷ Att erövra den offentliga språkarenan och få bidra i samtalet om samhällets gemensamma angelägenheter har överlag varit ett viktigt mål för feminismen rent generellt, och det är under den kvinnliga rösträttsrörelsens dagar som detta arbete börjar få kraft och riktning.

Kvinnornas rösträttsrörelse i Sverige, liksom kvinnörelsen i stort, arbetade hårt för att förbereda kvinnor för sina nya uppgifter som medborgare. En sådan uppgift var förmågan att tala offentligt: hålla tal, delta i muntliga debatter och i politiskt beslutsfattande. Med Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) organiserade rörelsen kvällskurser i samhällskunskap med retorik på schemat och publicerade riktlinjer om mötesformalia.⁸ För det var inte lätt att ta till orda som kvinna, hade många konstaterat. Kvinnorna som gått i bräschen måste hjälpa skarorna som skulle komma efter.

I modern tid har också män engagerat sig i frågan om könskodade samtalskulturer. Också nu har fokus varit på kommunikativa färdigheter, om än från en annan vinkel. Problemet har här varit att mansrollen har hindrat män att öva upp förmågan att vara empatiska lyssnare och samtala om personliga ämnen. Detta har av många uppfattats som oförenligt med en traditionell manlighet. ”Där jag kommer ifrån”, säger Niko, en man jag intervjuat, ”ska du alltid vara den som äger samtalet”.

Följande kapitel är baserad på min arkivforskning om den kvinnliga rösträttsrörelsens arbete med att erövra kommunikativa färdigheter som krävs av medborgarna i samhället⁹ och min intervjustudie av den moderna samtalsmetoden ”killmiddag”, som utvecklats för att ge män färdigheter i att prata om personliga ämnen med varandra. I det här kapitlet ska jag alltså presentera ett diskursivt arbete som inte bara syftar till att kvinnor ska kunna göra sina röster hörda, utan också till att ge män en känsla för när dom

⁷ Christina Florin, *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas, 2006), 145.

⁸ Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 2002–1921* (Stockholm: Atlas, 2004).

⁹ Studien presenteras i sin helhet i: Karin Milles, ”Vi måste öva upp och ta mod till oss, enda sättet att sedan bli dugliga väljare”: strategiskt kommunikationsarbete inom den kvinnliga rösträttsrörelsen”, *Språk och stil* 26 (2016): 130–160.

behöver vara tysta och lyssna. Frågeställningarna som jag försöker besvara är två: Vart ledde arbetet med att få kvinnor att behärska det politiska samtalet? Och är det verkligen möjligt att krossa patriarkatet genom att lära män att lyssna på andra män?

Att ge kvinnorna röst

Svenska kvinnor har nu haft rösträtt i över hundra år. Men vägen till rösträtten blev längre än rösträttsförespråkarna hade förutsett och vägen kantades av många utmaningar och bakslag. Ett av dom viktigaste argumenten mot att kvinnorna skulle få rösträtt var att dom inte skulle klara av ansvaret som kom med det fulla medborgarskapet.

Gustaf Cederschiöld, professor i nordiska språk vid Göteborgs universitet, beskrev det så kallade ”kvinnospråket” som känslöstyrkt: ”Det är väl bekant, huru svårt kvinnor hava att foga sig i en ordentlig diskussions parlamentariska former.”¹⁰ Kvinnor var av naturen för impulsiva för att tänka efter innan dom pratade eller kunna vänta på sin tur i en diskussion, menade han. Det hände att dom använde gråt som argument i en debatt eller fick hysteriska anfall. Cederschiölds åsikter om kvinnors sämre kommunikativa färdigheter i offentligheten är en del i en könskodad språkideologi som tystar och underordnar kvinnor i samhället.¹¹ Ideologin bygger på idén att kvinnors och mäns språkbruk skiljer sig åt, och att detta beror på kvinnors och mäns skilda naturer. Det är dock ingen slump att det kvinnliga språket kännetecknas av att vara känslöstyrkt, vekt och inklämmande. Ett sådant språkbruk gör det svårt att göra sin röst hörd, att argumentera för sin sak och att delta i en politisk debatt. På så sätt blir idéer om kvinnligt och manligt språk en del av det kulturella tankegodset som underordnar kvinnorna i samhället.

Intressant nog skulle Gustaf Cederschiölds syster, Maria Cederschiöld, journalist och aktiv i kvinnorörelsen, spela en roll i starten för den svenska kampen för rösträtt. Det var under det möte som ledde till grundandet av LKPR. Mötet arrangerades som svar på den

¹⁰ Gustaf Cederschiöld, *Om kvinnospråk och andra ämnen: anteckningar och reflektioner* (Lund: Gleerup, 1900), 18.

¹¹ Cameron, ”Gender and Language Ideologies”, 282.

proposition som hade lagts av den sittande regeringen och som, ifall den gick igenom, skulle ge gifta män två röster – en för sig själva och en för sin hustru. Inbjudningar hade skickats ut både till enskilda kvinnor och till föreningar med särskilt intresse för rösträttsfrågan, för nu var tid att ”hofsamt men med fasthet” kräva rösträtt, som någon uttryckte saken på mötet.¹²

Maria Cederschiöld var en av flera talare. Med sitt tal motbevisade hon sin brors fördomsfulla dom över kvinnors offentliga talande. Hon väntade på sin tur och lade sedan fram sina argument, utan att vare sig svimma eller gråta. När nu alla människor var skapta lika och rösträtt gavs till människor på grund av deras plikt-trogenhet och arbete – och kvinnor är lika plikttrogna och arbetsdugliga som männen, menade hon – borde också kvinnor få rösträtt. ”Ju mer den politiska rösträtten proklamerats som en allmän mänsklig rättighet, desto mer framträder också det orimliga i, att denna rättighet icke skulle tillfalla den ena hälften af mänskligheten”, som hon uttryckte det.¹³ Samhällets nya demokratiska vändning gjorde alltså motståndet mot kvinnlig rösträtt både otidsenligt och orättvist.

LKPR:s strategi skulle komma att gå ut på att övertyga maktens män att kvinnorna både ville och kunde axla medborgarrollen. Viljan visades genom grundandet av en mängd lokalföreningar över hela landet och undertecknandet av namnlistor. Kunnandet visades genom redan aktiva rösträttskvinnornas eget exemplariska handlande och genom en omfattande kursverksamhet.

Den kvinnliga rösträttsrörelsen verkade i en tid av stora förändringar som gav frågan medvind. Tågnätet expanderade och särskilda kvinnokupéer gjorde det möjligt för kvinnor att resa utan manligt sällskap. Utbyggda kommunikationer, billigare papper och en effektiviserad tryckteknik snabbade på spridningen av nyheter och ökade tidningsläsandet. Till detta ska läggas att nya mönster för politisk

¹² Personen som sa detta var Agda Montelius enligt referat i *Dagny*, ”Kvinnans politiska rösträtt”, 7, 1902, 173.

¹³ Maria Cederschiöld, ”Inledningsföredrag vid Fredrika-Bremerförbundets diskussionsmöte om kvinnans politiska rösträtt den 15 april 1902” (Stockholm: *Aftonbladet*, 1902): 2.

organisation och påverkansarbete hade utarbetats inom nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.

Rösträttskvinnorna var medvetna om att det skulle krävas både mod och övning för att få igenom sina politiska krav. Taktiken formulerades i ett brev från centralpersonerna Ann Margret Holmgren till Ellen Hagen under valåret 1907: ”Vi finge hjälpas åt alla vi som tvingat oss till mål i mun. Vi måste öva upp och ta mod till oss, enda sättet att sedan bli dugliga väljare.”¹⁴ Kvinnorna skulle tränga sig ”fram vid valmötena och begära att få interpellera kandidaterna”. Om det gjordes ”systematiskt över hela landet” kunde det ha en ”stor effekt”, menade hon.

Ann Margret Holmgren förstod hur svårt det kunde vara att höja rösten under ett möte, särskilt i ett kontroversiellt ämne. Nu drogs därför ett sinnrikt system för folkbildning med kurser, handböcker och strukturerade självstudier i gång. Utbildningen kom till stånd på olika sätt. Förutom att arrangera egna kurser, diskussionsklubbar och studiecirkel, sammanställa litteraturlistor och vandringsbibliotek uppmuntrades också fristående skolor att göra detsamma. På det här sättet blev också rösträttsrörelsen en del av tidens folkbildningsarbete, där allt från nykterhetsrörelsen till socialistiska föreningar engagerade folk brett att delta i samhällets angelägenheter.¹⁵ Rörelsen för kvinnors rösträtt var inte ensam om att på detta sätt vilja ge sina medlemmar kommunikativ kompetens, till exempel gjorde arbetarrörelsen liknande insatser.¹⁶

Den här strategin var inte lika framträdande i andra länders rösträttsrörelse, vilket Lydia Wahlström, en annan av centralgestalterna inom rörelsen, påpekade i sin översikt över den svenska kvinnorörelsen.¹⁷ Men den har hittills inte fått så mycket uppmärksamhet i forskningen. Och det handlade alltså inte bara om att våga

¹⁴ Citaten hämtas ur Florin, *Kvinnor får röst*, 146.

¹⁵ Christina Florin och Josefin Rönnbäck, ”Gamla och nya rum i politiken: kvinnorösträttsrörelsen som bildningsprojekt”, i *Rösträtten 80 år: en forskarantologi*, red. Christer Jönsson (Stockholm: Justitiedepartementet, 2001).

¹⁶ Olle Josephson, red., *Arbetarna tar ordet: språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse* (Stockholm: Carlssons, 1996).

¹⁷ Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen: en historisk översikt*. (Stockholm: Norstedts, 1933), 86.

kliva fram och uttrycka sin åsikt på ett enda möte, utan också om att lära sig bemästra allmänt erkända politiska mötesrutiner på ett mer grundläggande sätt – att bilda föreningar, vara ordförande, diskutera, att hålla val etcetera. Denna kompetens sågs som en nödvändig del av den nya medborgerliga identitet som kvinnor ville skaffa sig genom rösträtten.

På kurserna i samhällslära kunde vissa sammankomster ägnas helt åt att öva på deltagande i ett riksdagssammanträde. Någon fick agera talman, någon annan sköta protokollet medan resten fick bli riksdagsmän av olika politisk schattering. Så fick kvinnorna lära sig att fatta majoritetsbeslut, hålla i ordförandeklubban och att skriva protokoll. Vilket sannerligen behövdes. Gustaf Cederschiöld må ha haft fel i sak – kvinnor var inte känslstyrda våp. Däremot hade dom inte fått samma övning som männen i riksdagen: skolan hade inte förberett dom, samhällets hade inte gett övning i större eller mindre sammanhang.

Också själva det politiska rösträttsarbetet var skolande. Att gå in i och bli aktiv i en lokal rösträttsförening gav en medlem praktisk övning i hur demokratisk planering, beredning och beslutsfattande gick till. På agendan stod allt som oftast rösträtten. Kvinnorna lärde sig sålunda att diskutera – och på köpet blev dom skickliga på att argumentera för sin rätt. Ansträngningarna som gjordes är en del av *det feministiska diskursiva arbetet*, att av politiska skäl göra medvetna insatser för att förändra språk och språkbruk.¹⁸

Kursen i samhällskunskap

När skymningen föll den 21 oktober 1907 stod dörrarna till Real-läroverkets högtidssal på Roslagsgatan i Stockholm öppna. Kvinnorna som tog sig dit fick visa upp sina biljetter och stiga in i salen för att bänka sig. När klockan var slagen blev kursledaren fram och välkomnade deltagarna. Kursen i samhällslära hade satt i gång.

¹⁸ Karin Milles, "Slidkrans, mansplain och Adam Berit: diskursivt arbete som begreppsutveckling och PR-trick.", i *Svenskans beskrivning 37: förhandlingar vid trettiosjunde sammankomsten*, red. Saara Haapamäki, Ludvig Forsman, och Linda Huldén (Åbo: Åbo akademi, 2019), 24–38.

Arkiverade handlingar från LKPR¹⁹ visar att kurserna som hölls var framgångsrika och innehöll både praktiska mötesövningar och skickliga föreläsare som hämtades både från dom egna leden och från rösträttskvinnornas nätverk. Den första kursen hölls alltså i Stockholm 1907. Drivande i förslagetets realisering var Anna Whitlock, då ordförande i föreningen. Anna Whitlock var starkt engagerad i utbildningsfrågor och ”Upplysningsarbetet hade varit hennes specialitet”, skriver Birgitta Ney.²⁰ För eftervärlden är Anna Whitlock kanske mest känd som grundare av den Whitlockska samskolan (vid den här tiden kallad Stockholms nya samskola). I samskolan gick pojkar och flickor tillsammans och fick undervisning enligt en ny progressiv pedagogik med lärandet i centrum och aktivt elevinflytande men slopad kristendomsundervisning. Skolformen hade hon utvecklat tillsammans med Ellen Key.

Initiativet startade med ett utskick till föreningens medlemmar, till stor del ägnat åt att argumentera för vikten av att initiera ”upplysningsarbete” bland landets kvinnor. Utskicket både smickrade och vädjade till medlemmarnas ansvarskänsla:

De kvinnliga rösträttsföreningarnas medlemmar kunna med skäl betraktas som de samhälleligt mest vakna, arbetsvilliga och mest kunskapsförstående bland våra kvinnor. Därför böra de vara de första att tillägna sig de insikter, som fordras för att kvinnornas inflytande på samhällslivet skall bära god och riklig frukt. De skola i sin ordning föra upplysningsarbetet vidare till nya kretsar av kvinnor.²¹

I citatet skymtar också den för folkbildningstanken så viktiga aspekten att få kunskaper att sprida sig som ringar på vattnet: kvinnor som gått kurserna skulle inte nöja sig med att använda kunskaperna utan också aktivt arbeta på vidare spridning, så att alla kvinnor i förlängningen kunde bli upplysta. Cirkuläret beskrev även kursernas

¹⁹ Protokoll och koncept från LKPR och FKPR i Stockholm, Riksarkivet.

²⁰ Birgitta Ney, ”Osynliga förbindelser: om kvinnliga journalisters dolda insats i rösträttskampen”, i *Rösträtten 80 år: en forskarantologi*, red. Christer Jönsson (Stockholm: Justitiedepartementet, 2001), 38.

²¹ Riksarkivet. De kvinnliga rösträttsrörelsernas arkiv, Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, cirkulär nr 1 (1907): 1–2.

innehåll och upplägg. Under hösten annonserade organisationen om kursen i ett par tidningar.

Stockholmskursen pågick i ett halvår, från oktober till maj, med två träffar varje vecka, två timmar varje kväll. Varje session var uppdelad i två, där en timme var en föreläsning och den andra baserades på aktivt deltagande. Ungefär etthundra kvinnor fullföljde kursen i sin helhet. En hel del av kursen ägnades åt mötesfärdigheter. Vissa föreläsningar ägnades åt teoretisk kunskap om konsten att tala inför publik och delta i offentliga förhandlingar. Men den kanske viktigaste delen av kursen var praktiska övningar: guidade diskussioner om givna teman och fiktiva kommunfullmäktigemöten, valmöten och möten i riksdagens andra kammare.

Kursen avslutades med en fest på Skansens högloft. Fredrika Bremer-förbundets tidskrift *Dagny* ägnade en helsida åt att beskriva kursen och festen. Artikeln lyfter särskilt fram hur värdefulla övningarna varit:

Af särdeles stort intresse hafva de praktiska öfningarna varit, hvilka bland annat omfattat fingerade valmöten, fingerade stadsfullmäktigesammanträden, fingerade sammanträden i riksdagens andra kammare med dithörande utskottsarbete samt öfning i den proportionella valmetoden.²²

Tryckta handledningar

Möten är en mycket formaliserad form av interaktion med många regler för hur saker ska göras och vid den här tiden fanns det ett antal skriftliga manualer i ämnet. I vilken utsträckning dessa användes i den kvinnliga rösträtten har varit svårt att avgöra. Men LKPR producerade och spred också egna handledningar, speciellt anpassade till rösträttsrörelsens behov. I dessa fanns dels mötesformalia mer allmänt, dels mer specifika instruktioner som gällde hur relationen mellan landsföreningen och lokalföreningarna, exempelvis vad gällde centralt fattade beslut, skulle skötas.

²² *Dagny*, "Vinterns kurs i samhällslära i Stockholm. Den sista föreläsningen och afskedssamkvämet på Skansen", 18, 1908, 254.

En av dessa broschyrer hette *Sättet att bilda rösträttsföreningar och att leda förhandlingar*. Den trycktes 1911. Det är en kort bok, endast fyra sidor, som kortfattat och i kronologisk ordning beskriver sättet att bilda en förening: hur det går till att sammankalla till det första mötet, att utse en ordförande, välja styrelse etc. Den inleds så här: ”En eller flera kvinnor, som äro villiga att taga initiativ till rösträttsförenings bildande”, och något stycke ner står det att ”En av inbjudarinnorna öppnar mötet”.²³ Den som begär ordet ska säga ”fru-” eller ”fröken-ordförande”.²⁴ Det verkar dock inte förut-sättas att föreningen är en uteslutande kvinnlig angelägenhet, eftersom det angående öppet val står så här: ”huruvida mötet väljer henne (eller honom) till den ifrågavarande befattningen”.²⁵

Lokalföreningen i Strängnäs

Lokalföreningen i Strängnäs utgör ett belysande exempel på hur LKPR:s kursverksamhet såg ut och fungerade.

Den tredje december 1909 satt kvinnorna i Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Strängnäs i möte. Första frågan på dagordningen handlade om mjölk och diskussionen rörde hur allmänheten skulle få tillgång till ”god och ren” sådan – det vill säga fri från tuberkelbakterier. Tuberkulosen härjade i landet så det var ingen slump att sjukdomen gjorde sig påmind också som sista dagordningspunkt: då skulle anläggandet av ett tuberkuloshem diskuteras. Men innan dess hade också egnahemsfrågan avhandlats och mötet beslutade författa ”ett uttalande från föreningen att priset på tomtorna bör sättas så lågt som möjligt”.²⁶

Uttalandet skickades aldrig. Det hade aldrig varit meningen – för mötet var fiktivt och en följd av att föreningen hörsammat uppmaningen att arrangera kurser. Föreningen lämnade efter sig ett välorganiserat arkiv som lät eftervärlden bekanta sig närmare med

²³ Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, *Sättet att bilda rösträttsföreningar och att leda förhandlingar* (1911), 1.

²⁴ *Ibid.*, 2.

²⁵ *Ibid.*, 3.

²⁶ Riksarkivet. De kvinnliga rösträttsrörelsernas arkiv. Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Strängnäs, protokoll 3 december 1909.

arbetet att lära kvinnor att enligt tales- och möteskonstens alla regler höja sina röster och säga sin mening.

Strängnäs är en ort vid Mälarens södra strand, belägen ungefär mellan Eskilstuna och Södertälje. Vid förra sekelskiftet hade staden drygt tvåtusen invånare. Efter ett besök av Ann Margret Holmgren 1906 bildade ett drygt trettio-tal kvinnor där en lokal rösträttsförening som sedan var aktiv ända till rösträttens införande. Medlemsantalet varierade under åren och uppgick som mest till åttio. Medlemsregistret innehåller totalt 117 namn. Föreningens ordförande var allt som oftast Augusta Widebeck, en välkänd kvinna i Strängnäs som också var engagerad i nykterhetsrörelsen.²⁷ Två andra ledamöter är också värda att nämna: Ninni Huldt, som tidvis var sekreterare och kassör, och Eva Sack. Dessa två valdes så småningom in i stadsfullmäktige.²⁸

Föreningen hade ofta fortbildning på programmet. Året efter det fiktiva statsfullmäktigesammanträdet arrangerades en studiecirkel med ämnet landstingsval och mot slutet av föreningens livstid, 1919, startade medlemmarna något som kallas ”sociala kurser” efter mönster från Stockholm. Så visst hade medlemmarna möjlighet att öva. Dessutom innebar själva föreningslivet, särskilt för styrelseledamöterna, god övning i hur deltagandet i formella möten gick till. Många av ledamöterna hade säkert någon utbildning, särskilt ledamöter som hade styrelseuppdrag. Ordföranden Augusta Widebeck hade erfarenhet från nykterhetsrörelsen och eftersom stavningen och ordningen i protokollet från arkivet är felfri får vi sluta oss till att sekreterarna hade god utbildning på förhand. Detta berodde förmodligen på klass, då kvinnor i rösträttsrörelsen i första hand kom från borgerliga kretsar.

Rösträttsrörelsen hade alltså många medlemmar som redan hade kunskap om mötesteknik. Detta kan ha både underlättat och försvårat lärandet inom lokalföreningen. Underlättats av tillgången till kompetenta personer som kunde fungera som förebilder och leda övningar och kurser för mindre skickliga. Försvårat, eftersom

²⁷ Margit Garefelt, *Augusta Widebeck: legendarisk banbrytare. Strängnäs gilles skrifter 16* (Strängnäs: Strängnäs gille, 1979), 9.

²⁸ *Ibid*, 18; *Dagny*, ”Våra kvinnliga stadsfullmäktige”, 51 (1910): 589.

redan skickliga kvinnor utsågs till viktigare befattningar och därmed inte gav otränade möjlighet att praktisera.

När rösträtten slutligen vanns och kvinnorna 1921 för första gången kunde rösta och bli invalda i riksdagen kunde LKPR och dess lokalföreningar äntligen fira – och läggas ner. Under åren hade landsföreningen och dom många lokalföreningarna hållit möten, arrangerat fester, basarer, föreläsningar, namninsamlingar och studiecirkel. Rösträttskvinnorna hade arrangerat eller deltagit i centralstyrelsemöten och kongresser. Aldrig tidigare hade så många kvinnor fått övning och vana i att arrangera sammankomster, ta till orda i större sammanhang och delta i formella möten med diskussioner i allt från mjölk tillgång till priset på kaffebiljetter. Nu hade dom fått rätten att säga sin mening och kunskaper i hur detta gjordes på ett korrekt sätt.

Det medvetna feministiska diskursiva arbetet hade alltså gått emot den könskodade språkideologin som dikterade att kvinnor skulle tiga i församlingen och som i sin förlängning fungerade (och alltjämt idag fungerar) som ett effektivt redskap att hålla kvinnor ifrån offentligheten och den politiska makten.

Killmiddag: att lära män vänta på sin tur

Den könskodade språkideologin handlar inte bara om kvinnors språkbruk, utan också om männens. Könsordningen arbetar för att hålla kvinnorna underordnade männen och ifrån makten. Detta är, enligt Yvonne Hirdman, den ena av dess principer, hierarkiseringen. Men denna vilar på principen om isärhållandet, olikheten.²⁹ Detta gör att det manliga språkbruket definieras som motsatsen till det kvinnliga språkbruket. Så om den könskodade språkideologin säger att kvinnornas språk är känslöstyrkt, vekt och inläggande ska det manliga språkbruket vara det motsatta. Det vardagliga pratet om privat och familjeliv, känslor och personliga erfarenheter, är förbehållet kvinnorna.

Dessa idéer har dock börjat ifrågasättas och ett diskursivt arbete att förändra också männens tillgång till samtalskulturens alla resur-

²⁹ Yvonne Hirdman, "Genussystemet", *Tidskrift för genusvetenskap* 9, nr. 3 (1988): 49–63.

ser har påbörjats. Men är detta *feministiskt* diskursivt arbete – det vill säga kommer det hjälpa till att vidga också kvinnornas samtalskulturella manöverutrymme? Om detta handlar det följande.

Före sin första killmiddag var Anders nervös – hur skulle det bli att dela med sig av sitt innersta, att tala om känslor med andra män? Efteråt var han nästan euforisk. Det var verkligen en skön känsla. Det gick från oro till glädje, berättar han för mig.³⁰

Anders är i fyrtioårsåldern och starkt engagerad i frågor om manlighet och menar att exempelvis mäns våld mot kvinnor är mäns – ja, alla mäns – ansvar. Han tror att det finns något i det faktum att kvinnor har så många fler sammanhang där dom kan tala med varandra – bokcirklar, träning etc. – som gör att kvinnor så sällan är våldsverkare. Kvinnor kan tala om sina problem och det gör att dom har lättare att hantera också svåra känslor och inte behöver ta till nävarna.

Numera leder han också själv så kallade killmiddagssamtal. Projektet *killmiddag* startades 2017. Det är ingen slump att det är årsbarn med #metoo-kampanjen, men projektets historia kan spåras längre tillbaka. Projektet kan ses som ett svar på den diskussion kring samtycke, sexuellt våld och maskulinitetsnormer som förts i Sverige egentligen sedan 1970-talet, men kanske framför allt sedan 2010 då hashtaggen *prataomdet* dök upp i samband med Assange-affären. Killmiddag är en samtalsbaserad metod att förändra maskulinitetsnormer som utarbetades av Make Equal, en svensk insamlingsstiftelse som driver ett flertal projekt med bäring på jämställdhet.³¹ Vi har alltså rest hundra år fram i tiden, till 2020-talet. Vi lever fortfarande i en värld där idén om separata kvinno- och mansliv regerar och där den könskodade språkideologin arbetar med olika uppsättningar regler för kvinnor och män när det handlar om att tala och interagera. Kvinnor pratar känslor och privatliv med varandra. Män tiger, lider och slåss. De vittgående problemen med det könskodade språket och språkkonventionerna uppmärksam-

—

³⁰ Jag har intervjuat Anders och tre andra män i ett projekt med syfte att undersöka killmiddagarna som samtal. Anders namn, liksom dom andra informanternas, är fingerat.

³¹ Stiftelsens hemsida: <https://makeequal.se/>.

mades av rösträttskvinnorna. Och det har uppmärksammats av jämställdhetsivrare män, idag. Vad kan göras för att inte vare sig prata förbi varandra eller hindra kvinnor från att göra sina röster hörda?

Sverige ligger långt fram när det gäller jämställdhet och kommer alltid högt i internationella rankingar. I den senaste rankingen, 2022, är vi femma i världen.³² Men även om vi kommit långt blir kvinnor fortfarande mördade och våldtagna, och många män utsätts för andra mäns våld. Män tar också sitt liv i högre utsträckning än kvinnor. Fortfarande är det män som sitter på den mesta formella makten i Sverige, kvinnor tjänar mindre än män, står för mer av det obetalda hemarbetet och är sjukare än män. Det finns alltså fortfarande mycket att göra.

Och ända sedan kvinnorörelsens allra första början har den arbetat för att engagera också männen i kampen för ett jämställt samhälle.³³ Men hur ska detta göras? Många analyser av läget lägger ansvaret inte på männen men på dom maskulinitetsnormer, reglerna för hur en man ska vara, som finns i samhället. Att det är dom som återskapar den här tröstlösa cirkeln av våld och oberättigad maktutövning mot kvinnor och mot män som anses mindre värda.³⁴

Killmiddag, en metod

Metoden består av skrivna riktlinjer hur ledning och deltagandet i dessa enkönade samtal ska gå till och ger också förslag på teman, exempelvis vänskap, sårbarhet eller porr, som samtalen kan ta upp.³⁵ Men det här är ju inget nytt, redan under sjuttitalets kvinnorörelse fanns en parallell mansrörelse med mansgrupper som försökte

³² World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2022, https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (Tillgänglig 24 augusti 2022).

³³ Florin, *Kvinnor får röst*; Ulla Manns, *Upp systrar, väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism* (Stockholm: Atlas akademi, 2005).

³⁴ R.W. Connell, *Maskuliniteter* (Göteborg: Daidalos, 2008); Terry E. Kupers, "Toxic masculinity as a barrier to mental health treatment in prison", *Journal of Clinical Psychology* 61, nr. 6 (2001): 713–724; Niclas Järvklo, *Den nye mannen: statlig maskulinitetspolitik i Sverige från 1980-talet till 2020-talet* (Stockholm: Stockholms universitet, 2022).

³⁵ Make Equal, *#Killmiddag*. http://www.killmiddag.se/pdf/svenska/alla_samtals_guider.pdf.

förändra manlighetsidealen.³⁶ Killmiddag kan ses som en fortsättning på denna rörelse. Metoden fick mycket uppmärksamhet 2017 när den startade, och sedan dess har många killmiddagar arrangerats över hela landet. Under pandemin blev middagarna ofta digitala. Den har också utvecklats till att användas på fängelser och har exporterats till länder som Kenya, Vietnam, Albanien och Bangladesh. Utomlands kallas metoden #globalguytalk. Internationellt finns det också syskonprojekt, som #evryman.³⁷

Det finns ett oerhört stort behov hos män att få samtala tillsammans, menar Anders. Han är en av männen som jag intervjuade för att beskriva metoden som samtalskultur. Han var en som svarade när jag letade efter deltagare i killmiddagar som kunde berätta hur samtalen gick till – och vad dom betydde för deltagarna.

Anders påpekar att det är viktigt att samtalen går på djupet och att dom inte blir abstrakta diskussioner. Vissa ämnen skapar väldigt mycket känslor, berättar han. Många deltagare berättar om ilska och sorg. Sorg är ett ämne där många män skulle behöva gråta floder, menar han. Också längtan efter förtrolighet och intimitet kan vara mycket stark hos deltagarna. Här kan det handla om längtan både på ett psykologiskt och ett kroppsligt plan, och det kan vara längtan efter en frånvarande pappa eller den partner som dom lever med. Men det kan också vara deltagare som blir arga.

Maskulinitet och samtalets betydelse

Att använda intima samtal för att främja ett bättre jag är en del av ett modernt sätt att leva, menar Eva Illouz.³⁸ Det är också en metod som utvecklats och används i olika delar av samhället, i till exempel gruppterapi och feministiska medvetandehöjande grupper. Det är alltså inget nytt att samlas för att diskutera djupa existentiella frågor. Men här är det uttryckligen kopplat till idéer om maskulinitet – detta är inte bara ett sätt att utvecklas som person; det här är ett nytt sätt att vara man. En mer modern, feministisk man.

³⁶ Helena Hill, *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidigt 1980-tal.* (Umeå: h:ström - Text & kultur, 2007).

³⁷ Websidan Evryman finns tillgänglig på länken: <https://evryman.com/>.

³⁸ Eva Illouz, *Saving the modern soul: therapy, emotions, and the culture of self-help* (California: University of Berkeley, 2008).

Året innan #metoo-kampanjen fick journalisten Åsa Beckman stor uppmärksamhet för sin uppmaning till kvinnor att frågestrejka. Krönikan handlade om mäns tystnad i privata samtal. Män måste lära sig att prata fram kvinnor, menade hon. Kan problemet vara att män inte kan tala om personliga ämnen, att dom har svårt att visa sig sårbara och öppna upp?³⁹ Så om svenska kvinnokämpar i historien och dagens feminister länge har kämpat för att kvinnor ska ta och få rätt att synas och höras i offentligheten, så har vi i dag också en diskussion som rör mäns samtalsmönster och hur dom bidrar till kvinnors fortsatta underordning. Genom att delta i arrangerade, manligt separatistiska samtal, ges män inte bara chansen att diskutera och omförhandla normer för acceptabel maskulinitet utan männen får också utbildning i hur dom ska göra det på ett icke-hierarkiskt, icke-konfrontativt sätt (#killmiddag n.d.).

Maskulinitetsforskare menar att patriarkala strukturer skapas genom att män kan skaffa social status genom att uppvisa dominant beteende och utöva våld mot kvinnor och män som avviker från normen, exempelvis homosexuella män. Den så kallade *toxiska*, giftiga, *manligheten*, är dålig för alla, inklusive männen som uppvisar den.⁴⁰

Men det finns också forskare som identifierat en ny sorts maskulinitet på frammarsch i olika sammanhang, en inkluderande maskulinitet.⁴¹ Denna maskulinitet tillåter män att visa känslor och sårbarhet och vara nära andra män. Den kräver heller inte att mannen ska försöka dominera andra män och kvinnor.

Exempelvis finns det svenska män som aktivt söker och utvecklar varma vänskaper med andra män. Inspirerad av Klara Goedeckes studie av en grupp sådana män, som hon menar bedriver en *könskodad vänskapspolitik*,⁴² menar jag att killmiddag kan beskrivas som en *könskodad samtalspolitik* – det vill säga tron på att samtal mellan män i en inkluderande och varm miljö kan bidra till att skapa mer

³⁹ Åsa Beckman, "Kvinnor, nu är det verkligen dags att börja frågestrejka," *Dagens Nyheter*, 2 september 2016, s. 13.

⁴⁰ Kupers, "Toxic masculinity as a barrier to mental health treatment in prison".

⁴¹ Eric Anderson, *Inclusive Masculinity* (New York: Routledge, 2009).

⁴² Klara Goedecke, *Other guys don't hang out like this: gendered friendship politics among Swedish, middle-class men* (Uppsala: Uppsala universitet, 2018).

empatiska och känslomässigt mogna män, alltså en samtalskultur som producerar en ny, mer inkluderande manlighet.

Killsamtalets ABC

Den här samtalskulturen handlar inte bara om *vad* män talar om, utan också *hur*. Riktlinjerna för killmiddagarna beskriver hur samtalen ska skapa ett tryggt sammanhang som tillåter deltagarna att dela med sig av erfarenheter och tankar.

Men hur fungerar det egentligen? Intervjuerna visar på två saker. För det första har killmiddagssamtalen faktiskt makten att omförhandla den könskodade språkideologin som säger att män ska hålla tyst när det kommer till privata angelägenheter och, om dom talar, dominera i samtalet. Killmiddagssamtalen presenterar ett nytt sätt att tala, en ny samarbetsinriktad samtalskultur som inkluderar att lyssna på andra och försöka dela ordet jämnt. Så här talar den nya, inkluderande mannen. För det andra har samtalen knappast någon möjlighet att ifrågasätta eller bryta upp själva uppdelningen i manligt och kvinnligt, eftersom samtalsämnen hela tiden cirklar kring män och deras maskulinitet.

Killmiddagssamtalen är relativt styrda – i vilken ordning saker ska göras och vilka samtalsämnen som är lämpliga är bestämt, och gruppen ska själv utse en moderator som ser till att reglerna följs. Ibland används en sak – en pinne eller något som går att hålla i handen – för att markera vem som har ordet. Den som håller i saken har rätt att tala, och alla andra ska lyssna. Ibland används ett tidtagarur för att dela rättvist på talutrymmet.⁴³ Reglerna motsvarar i stort sett normer som används i andra former av terapeutiska grupp-samtalsmetoder som utvecklats och används inom grupp-terapi och feministiska medvetandehöjande grupper och liknar instruktionerna för trygga rum på sociala medier. Reglerna är också till för att främja möjligheten att dela med sig av personliga och möjligtvis känsliga erfarenheter och känslor. Anders menar att moderatorn här spelar en nyckelroll. När Anders är moderator brukar han börja samtalen med att berätta något självupplevt. Det

⁴³ Make Equal, ”#Killmiddag, instruktionsbladet”, <http://www.killmiddag.se/pdf/svenska/Killmiddag-instruktionsbladet.pdf>.

händer mycket i huvudet när vi lyssnar på andra, och det kan vara lättare att öppna upp ifall någon annan gått före, menar han. Berättelserundor där människor turas om att berätta personliga historier där varje ny berättelse anknyter till någon aspekt i den föregående är vanliga – det är så ämnen ofta växer fram i ett fritt och vardagligt samtal.

Och i det här fallet är det män som tillsammans börjar berätta historier om sina känslor och personliga rädslor. Konversationskonceptet här är alltså bara att använda en vanlig samtalsvana, som används i det vanliga livet och varje dag. Men skillnaden här är att moderatorns val av berättelse är kopplad till ett förbestämt tema som sedan kan fördjupas och utvecklas av deltagarna.

Gruppen ska komma överens om hur ordet ska fördelas, det är viktigt att alla ges möjlighet att komma till tals. Deltagarna uppmuntras att inte avbryta varandra och att lyssna, att inte döma och ifrågasätta andra deltagare. Sedan ges ett konkret tips: ”En bra grej är att låta minst 2 personer prata innan du ber om ordet igen.” Ett underliggande antagande är alltså att män har problem med att lyssna på andra och är benägna att dominera i samtal. Anders har en klocka som hjälper honom att fördela tiden rättvist. Den sätter han när någon börjar prata, och så ringer den när tiden är ute. Det är viktigt att alla får lika mycket utrymme, menar han.

Killmiddagsmetoden uppmuntrar därmed ett nytt sätt att tala för män i grupp. Berättelserundornas kraft är alltså att gradvis omförhandla dom sociala värderingar som är knutna till olika typer av beteenden, känslor och identiteter bland deltagarna. Eftersom vi är sociala djur och kopierar varandras beteende kan männen i detta trygga sammanhang pröva på att prata på ett nytt sätt med varandra. Oscar, som också är en av dom jag har intervjuat, uttrycker det så här:

Om jag visar att jag kan öppet säga att jag har varit ledsen nån gång, eller att jag har varit väldigt väldigt glad, eller att man har haft en personlig historia att berätta så tror jag det är lättare för dom andra att göra det också. /.../ Det blir som en, det blir som en kedjereaktion ...

Med lite draghjälp från en moderator som sätter ton och väljer ämne så kan män vänja sig att prata om känslor i stället för om den senaste golfrundan eller en politik.

Samtalets baksidor

Killmiddagsmetoden är inte utan problem. Männens jag intervjuat berättar att dom tydliga reglerna för turordning kan kännas obekväma eller konstiga. Att inte få anknyta till en annans historia, bryta in och kommentera kan kännas konstlat. När någon berättar något väldigt privat, kanske delar med sig av ett plågsamt minne eller berättar om en smärtsam erfarenhet är det jobbigt att inte spontant få bryta in och säga något: ”det finns liksom inga regler, steg, för hur man ska bemöta om nån har delat med sej av nåt svårt”, säger Niko, min tredje informant, han som uppfostrats till att alltid ”äga” ett samtal. Och då är det frågan vad delandet har för effekt. ”Det får inte bearbetas”, säger han.

Kanske är det också svårt att få männen som behöver samtalen som mest att komma. Anders tror att det finns en risk att männen som vågar delta i killmiddagar redan kan och tycker om att samtala om känsliga och nära ämnen. Fast Anders lägger till att varje man som kommer till ett samtal är ett steg i rätt riktning.

Andreas, den fjärde mannen som jag intervjuat, pekar på en baksida med att killmiddagarna tidvis kan kännas helt rätt i tiden. Då kan det bli för mycket fokus på att det ger social status att gå på killmiddag i vissa kretsar, för vissa ”medvetna snubbar” – som han kallar dessa män. Så hur gör vi för att folk inte använder killmiddagarna för att bättra på sin image? Det får ju inte bli så att ”nån gör hemska saker å sen går på killmiddag och så är allt bra”, säger han. Det är också tveksamt om killmiddagarna kan motverka föreställningen om könade samtalsmönster, om maskulint och feminint. Kanske utvecklar samtalen den könskodade samtalsideologin så att männen som deltar utvecklar en *ny* men fortfarande *manligt* kodad samtalsstil, inget annat. Detta kan förstärka den traditionella tanken att män och kvinnor talar på olika sätt bara för att dom är kvinnor och män.

Att det bara är män som samlas för att prata lägger också krokben för killmiddagssamtalens feministiska strävan att ge kvinnor mer plats. ”Vad är det för saker som jag som man behöver träna på? Jo, jag behöver träna på att lyssna mer på kvinnor, jag behöver träna på att ge mer, alltså, kvinnor mer plats. Å sen då jag är här å jag tränar på att lyssna på män, å jag tränar på att ge män plats”, säger Niko. Hans påpekande belyser väl det separatistiska manssamtalets paradox. Att enkönade samtal för att ifrågasätta idén om en särskild manlig identitet förstärker idén om en särskild manlig identitet. Niko misstänker att detta kan göra samtalen kontraproduktiva. Det är naturligtvis inte möjligt att öva på att ge kvinnor mer interaktionellt utrymme och att lära sig lyssna på kvinnor i ett enkönat manligt sammanhang. Kanske är allt samtalen gör att främja en varm och mysig känsla av att vara män tillsammans. Att få män att stötta varandra, att stötta andra män.

Killmiddagssamtalen förstärker alltså *homosocialiteten*, icke-sexuella relationer mellan män som upprätthåller mäns överordning och makt.⁴⁴ Det här går naturligtvis tvärs emot killmiddagssamtalens strävan att sprida en ny inkluderande manlighet som inte kräver av männen att dom ska underordna kvinnor. Det är en manlighet som är inkluderande gentemot andra män, men inte nödvändigtvis kvinnor.

Killmiddagssamtalen använder konventionella samtalsredskap som samtalsmoderatorer, talarturordning och tydliga regler om att samtalsdeltagarna ska dela med sig av sitt privatliv, visa hänsyn och lyssna till varandra för att låta män öva på att vara en ny typ av man, visa upp en ny manlighet – som inte kräver ett dominant beteende. Metoden kan bidra till att omförhandla den könskodade språkideologin som säger att män ska tala på ett särskilt sätt och utveckla en ny manlig samtalsstil som är mindre inriktad på att dominera och

—
⁴⁴ Jean Lipman-Blumen, ”Toward a Homosocial Theory of Sex Roles: An Explanation of the Sex Segregation of Social Institutions”, *Signs: The Journal of Women in Culture and Society* 1, nr. 3, *Women and the Workplace: The Implication of Occupational Segregation* (1976): 15–31; Eve Kosofsky Sedgwick, *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire* (New York: Columbia University Press, 1985).

mer inriktad på empatiskt lyssnande än den traditionellt manliga samtalsstilen har varit.

Men det är en samtalsstil som övas i ett enkönat sammanhang, i ett sammanhang där maskulinitet bokstavligt talat är på agendan. Vad är det som säger att denna nya samtalsstil kommer att användas utanför detta mycket speciella sammanhang – ett enkönat manligt sammanhang med tydliga regler och en moderator med rätt att ingripa? Exempelvis i samtal med kvinnor?

Slutsats

Feminister har länge ifrågasatt och försökt förändra den könskodade språkideologin som hindrat kvinnor från att säga sin mening och göra sina röster hörda och samtidigt främjat mäns rätt att höras och dominera.

Den kvinnliga rösträttsrörelsen arbetade under det tidiga 1900-talet medvetet för att lära kvinnor bemästra mötessamtalet med alla dess krav på formalia och speciella samtalsformer. På liknande sätt arbetar dagens feminister med att lära män dela med sig av personliga erfarenheter på ett lyssnande och icke-hierarkiskt sätt. Kvinnorna ska alltså ta till orda i offentligheten och män öppna upp i det privata.

Men så länge idén om kvinnlighet och manlighet som två skilda identitetspositioner, olika sätt att vara och bete sig, ständigt återskapas förhindras sann jämställdhet när kvinnor och män ska tala samman.

Kapitlet inleddes med Audre Lorde och hennes påpekande att det inte går att riva ner herrens hus med herrens redskap.⁴⁵ Men om språk är ett verktyg, ursprungligen konstruerat för att tillgodose mäns behov och önskningar, menar jag att feminister inte bara har införskaffat det till sin feministiska verktygslåda, utan dom har också tagit kontroll över det och utvecklat det så att det passar deras behov. Också män har börjat diskutera ifall språket ska användas till mer än att tillskansas sig makt och att dominera, det visar exemplet med killmiddagar prov på.

För att bygga vidare på Lordes metafor har kvinnorna i den tidiga kvinnorörelsen inte bara påbörjat det svåra arbetet med att riva ned

⁴⁵ Lorde, *Sister Outsider*, 110.

patriarkatets hus, utan har också lyckats bygga ett eget, ett hus som i slutändan kanske har plats inte bara för kvinnor, utan för människor av alla kön. Men hur är det med männen? Det är en öppen fråga ifall männen är intresserade av att kliva in genom det nya husets dörr, eller kommer att vilja bo för sig själva.

Litteratur och källor

Litteratur

- Ahmed, Sara. *Living a Feminist Life*. Durham: Duke University Press, 2017.
- Anderson, Eric. *Inclusive Masculinity*. New York: Routledge, 2009.
- Beckman, Åsa. "Kvinnor, nu är det verkligen dags att börja frågestrejka". *Dagens Nyheter*, 2 september 2016, s. 13.
- Benhabib, Seyla. *Autonomi och gemenskap: kommunikativ etik, feminism och postmodernism*. Daidalos: Göteborg, 1992.
- Butler, Judith. *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York & London: Routledge, 1990.
- Butler, Judith. "Det performativa könet". *Res Publica. Symposions teoretiska och litterära tidskrift* 35/36 (1997): 13–23.
- Cameron, Deborah. "Gender and Language Ideologies". I *The Handbook of Language, Gender and Sexuality*, red. Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff, och Janet Holmes, 281–296. Malden, M.A. Wiley-Blackwell, 2014.
- Cederschiöld, Gustaf. *Om kvinnospråk och andra ämnen: anteckningar och reflektioner*. Lund: Gleerup, 1900.
- Cederschiöld, Maria. "Inledningsföredrag vid Fredrika-Bremerförbundets diskussionsmöte om kvinnans politiska rösträtt den 15 april 1902". Stockholm: Aftonbladet, 1902.
- Connell, R. W. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos, 2008.
- Dagny. "Kvinnans politiska rösträtt". 7, 1902, 171–174.
- Dagny. "Vinterns kurs i samhällslära i Stockholm. Den sista föreläsningen och afskedssamkvämet på Skansen". 18, 1908, 254.
- Dagny. "Våra kvinnliga stadsfullmäktige". 51, 1910, 589.
- Florin, Christina. *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*. Stockholm: Atlas, 2004.
- Florin, Christina, och Rönnbäck, Josefin. "Gamla och nya rum i politiken: kvinnorösträttsrörelsen som bildningsprojekt". I *Rösträtten 80 år: en forskarantologi*, red. Christer Jönsson, 13–32. Stockholm: Justitiedepartementet, 2001.
- Garefelt, Margit. *Augusta Widebeck: legendarisk banbrytare. Strängnäs gilles skrifter 16* (Strängnäs: Strängnäs gille, 1979).
- Goedecke, Klara. *Other guys don't hang out like this: gendered friendship politics among Swedish, middle-class men*, Uppsala: Uppsala universitet, 2018.
- Haraway, Donna. *Simians, cyborgs, and women*, New York: Routledge, 1991.

- Hill, Helena. *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidigt 1980-tal*. Umeå: h:ström - Text & kultur, 2007.
- Hirdman, Yvonne. "Genussystemet". *Tidskrift för genusvetenskap* 9, nr. 3 (1988): 49–63.
- Illouz, Eva, *Saving the modern soul: therapy, emotions, and the culture of self-help*, California, University of Berkeley, 2008.
- Josephson, Olle, red. *Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Stockholm: Carlssons, 1996.
- Järvklo, Niclas. *Den nye mannen: statlig maskulinitetspolitik i Sverige från 1980-talet till 2020-talet*. Stockholm: Stockholms universitet, 2022.
- Kupers, Terry E. "Toxic masculinity as a barrier to mental health treatment in prison". *Journal of Clinical Psychology* 61, nr. 6 (2005): 713–724.
- Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt. *Sättet att bilda rösträttsföreningar och att leda förhandlingar*, 1911.
- Lipman-Blumen, Jean, "Toward a Homosocial Theory of Sex Roles: An Explanation of the Sex Segregation of Social Institutions", *Signs: The Journal of Women in Culture and Society*. 1, nr. 3, *Women and the Workplace: The Implication of Occupational Segregation* (1976): 15–31.
- Lorde, Audre, *Sister Outsider. Essays and Speeches*. Trumansburg, N.Y. Crossing Press, 1984.
- MakeEqual. #killmiddag*. www.killmiddag.se.
- Manns, Ulla, *Upp systrar, väpnen er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism*. Stockholm: Atlas akademi, 2005.
- Milles, Karin. "Vi måste öva upp och ta mod till oss, enda sättet att sedan bli dugliga väljare": strategiskt kommunikationsarbete inom den kvinnliga rösträttsrörelsen". *Språk och stil* 26 (2016): 130–160.
- Milles, Karin. "Slidkrans, mansplain och Adam Berit: diskursivt arbete som begreppsutveckling och PR-trick". I *Svenskans beskrivning 37: förhandlingar vid trettiosjunde sammankomsten Åbo 8–10 maj 2019*, red. Saara Haapamäki, Ludvig Forsman, och Linda Huldén, 24–38. Åbo: Åbo Akademi, 2020.
- Ney, Birgitta. "Osynliga förbindelser: om kvinnliga journalisters dolda insats i rösträttskampen". I *Rösträtten 80 år: en forskarantologi*, red. Christer Jönsson, 33–42. Stockholm: Justitiedepartementet, 2001.
- Rönnbäck, Josefin. *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 2002–1921*. Stockholm: Atlas, 2004.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. *Between Men: English Literature and Male Homosexual Desire*. New York: Columbia University Press. 1985.

Spender, Dale. *Man Made Language*. London: Routledge & Keegan Paul, 1980.

Wahlström, Lydia. *Den svenska kvinnorörelsen: en historisk översikt*. Stockholm: Norstedts, 1933.

World Economic Forum. *Global Gender Gap Report, 2022*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (Hämtad den 10 augusti 2022).

Young, Stacey, *Changing the Wor(l)d: Discourse, Politics, and the Feminist Movement*. London & New York: Routledge, 1997.

Arkiv

Riksarkivet. De kvinnliga rösträttsrörelsernas arkiv, Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, cirkulär nr 1 1907, 1-2.

Rösträtten i populärmusiken. Kampen, förlöjligandet och hotet om den romantiska kärlekens död

Marita Rhedin

Söndagen den 20 april 1902 hölls ett massmöte i Stockholm – minst 20 000 deltagare – för att kräva allmän rösträtt. Information hade gått ut både till allmänheten och till myndigheterna och bland talarna fanns flera välkända ledare inom arbetarrörelsen.¹ När mötet i Lill-Jansskogen avslutats bildades ett demonstrationståg som började röra sig mot centrum under högljudda rop. Polisstyrkor stod beredda längs vägen.

När demonstranterna drabbade samman med polisen utbröt våldsamt tumult. Hjalmar Branting manade till lugn, men innan kvällen var till ända hade flera personer arresterats. Efteråt åtalades 61 män och en kvinna – den kända agitatorn Kata Dalström.² Revyförfattaren Emil Norlander råkade befinna sig på platsen och skrev genast en kuplett om upploppet och polisingripandet till sin kommande sommarrevy:

Till Jacobs gamla kyrka direkt från Liljansplan
det kom en väldig folkhop, som hurrade af f-n,
För hupp och gupp och stupp, för kille-ville-vippom, still!
de ville hafva rösträtt den tjugonde April!³

Demonstrationsvisan handlar om männens kamp för bättre villkor. Vid samma tid tog kampen för kvinnors rösträtt ordentlig fart i

¹ Magnus Olofsson, "Rösträttskravallerna i Stockholm år 1902 och den återvunna demonstrationsrätten", i *Politik underifrån: kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, red. Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson (Lund: Arkiv förlag, 2016).

² Jane Helin, "En rösträttsdemonstration i Stockholm år 1902", i *Från medeltid till data-ålder: festskrift till Sven Ulric Palme*, red. Sven Ulric Palme och Lars Björlin (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1972).

³ Ur "Polisvisa" från 1902 års sommarrevy *I sjunde himlen*, text och musik av Emil Norlander.

Sverige. Hur skildrades den i tidens populärmusik? Beskrev sångerna om kvinnors rösträttskamp också dramatiska händelser, konflikter och offentliga protester? I början av 1900-talet var riksdagen indelad i två kammare. Ledamöterna till första kammaren valdes indirekt genom landstingen via lokala val. De ekonomiska kraven för valbarhet var högt ställda och antalet röster per röstberättigad varierade utifrån inkomst och förmögenhet – något som gynnade godsägare och män med höga inkomster. Andra kammarens ledamöter valdes direkt, med en röst per röstberättigad och med lägre inkomst- och förmögenhetskrav. Trots detta beräknas endast knappt 22 procent av alla vuxna män ha haft rösträtt, medan kvinnor var helt uteslutna från rösträtt till riksdagen.⁴ Kvinnor var inte heller valbara till riksdagen. Bland liberaler och socialdemokrater fanns frågan om kvinnors rösträtt på programmet, men det fanns samtidigt en skepsis mot att driva kvinnors rösträtt parallellt med männens, eftersom kvinnorna kunde rösta ”fel”. Dessutom, löd männens resonemang, kunde det vara mer taktiskt att männen fick gå före så att de, när de väl fått politiskt inflytande, kunde driva på för kvinnors rösträtt.⁵

Kvinnorörelsen hade dock en annan syn på saken. År 1902, samma år som demonstrationen ägde rum, bildades Föreningen för kvinnans politiska rösträtt, FKPR, och året därpå samlades de lokala föreningarna nationellt i Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, LKPR. Målet var inledningsvis allmän rösträtt till andra kammaren på samma villkor som män – vilket i praktiken innebar att rösträtten endast skulle omfatta en del av kvinnorna. Att kvinnor skulle bli valbara till riksdagen tillkom som målsättning 1907.⁶

Rösträtten var en samhällsgenomgripande fråga och det är inte förvånande att kampen gav revy- och schlagerskapare rikligt med uppslag till sånger med varierande tematik. Ett rimligt antagande är att de sånger som skrevs om kampen för kvinnors rösträtt skulle

⁴ Torbjörn Nilsson, *Demokratins framväxt och genombrott*, Rapport skriven på uppdrag av Riksdagsförvaltningen hösten 2017 inför demokratijubileet 2018–2021 (2018).

⁵ Ibid.

⁶ Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas, 2004), 90.

handla om samhällsfrågor – men så är det inte. Ofta är det i stället det privata livet, kvinnors yttre attribut eller deras fysiska närvaro i det politiska rummet som berörs, som i ”Allmän rösträtt” från Emil Norlanders nyårsrevy 1908:

Få vi inte rösträtt
 så få ni ingen mat,
 få vi inte rösträtt,
 blir intet kärleksprat.
 Få vi inte rösträtt,
 bli ni utan fru,
 jag tror att vi stuka dem nu!⁷

I det här kapitlet studeras hur rösträttskvinnorna och deras kamp kommenterades, ifrågasattes eller kritiserades i samtida populärmusik – revy, kupletter och schlager – under 1900-talets två första decennier. Vilka motargument och farhågor gällande kvinnors rösträtt uttrycktes i tidens populärmusiktexter och hur förmedlades budskapet? I jämförande syfte kommer något också nämnas om musiken inom LKPR, det vill säga kampsångerna som skrevs direkt för den kvinnliga rösträttsrörelsen. Genom att studera arkivmaterial i form av noter och sångtexter, programblad från nyårsrevyer, beskrivningar av musiksituationer från samtida kvinnotidskrifter, samt tidigare forskning om svensk schlager och tidens populärkulturella uttryck avser jag urskilja argument för eller mot kvinnors rösträtt så som de uttrycktes i sånglyriken.

Vad sånger kan säga om rösträttskampen

Sånger kan användas för att ena grupper av människor, uttrycka kollektiva känslor, stärka kampandan samt driva på aktion för förändring. Sångtexter kan också uttrycka konflikter och fördömanden av människors livsstil, mål, värderingar och deras yttre. I sångtexter är det dessutom möjligt att använda formuleringar och uttrycka åsikter som kanske inte skulle vara socialt accepterade om de yttrades i tal eller skrift. Genom att sånger kan sjungas om och om igen

⁷ Ur ”Allmän rösträtt” från 1908 års nyårsrevy *No 30 Gustafson* eller *Hva' bråkar dom för*, text och musik av Emil Norlander.

i både små och stora sammanhang kan budskap spridas, upprepas och fastna i människors medvetande.⁸

Studier av sångtexter kan därför ge värdefull kunskap om människors tankar och känslor i en given tid och kontext. Men sånger bör inte ses som en direkt spegling av samhället. Eftersom sånger kan ha många olika användningsområden och tolkningar, öppnar det också för att de kan fylla flera funktioner. Sånger om sociala frågor kan fungera som en arena för debatt om samhällsförhållanden, politik, moral, förändring, normer, drömmar och ideal. Musiker och deras publik deltar i ett socialt samspel där de reflekterar världen omkring sig, men också bidrar till att tolka och förändra den.

De svenska kvinnornas kamp innefattade inte offentliga demonstrationståg (förutom ett i Göteborg 1918), strejker eller militanta metoder, såsom hos de engelska suffragetterna. Det kan vara en av orsakerna till att sångerna om kvinnors rösträtt har ett annat anslag och innehåll än de som handlar om männens kamp. Medan de sånger som förfäktade rösträtt för män betonade klassojämlikhet och hårda arbetsvillkor, lyfter musikaliska skildringar av kvinnors rösträttskamp fram andra konfliktytor – på det privata och offentliga planet. Sånger kunde användas för att misskreditera dem som ställde krav. Estetiska uttryck, inklusive musik, kan med andra ord fungera både som verktyg för frihets- och demokratianspråk och som medel för att bevara hegemonin. Rösten som instrument relaterar dessutom till makt, representation, auktoritet och agens.⁹ Genom att rösten frambringas genom kroppen är den nära förknippad med identitet, rätten att ta plats och att göra sin röst hörd. Röst är därmed ett mångfacetterat begrepp med potential att verka inom såväl den estetiska som politiska sfären.

Revyer, kupletter och schlager i början av 1900-talet

På teatrarne var det sedan mitten av 1800-talet vanligt att ge små nyårsrevyer – en genre som successivt växte i omfång och popula-

⁸ Ron Eyerman och Andrew Jamison, *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

⁹ Jenny R. Lawy, "Theorizing voice: Performativity, Politics and Listening", *Anthropological Theory* 17, nr. 2 (2017): 192–215.

ritet, så att det kring sekelskiftet kunde röra sig om flera månaders spelperioder.¹⁰ Med sitt omväxlande innehåll, anspelningar på aktuella händelser, lättsamma sånger och folkliga tilltal nådde revyerna ut till en allt bredare publik och snart hade revyn ersatt operetten som den mest populära underhållande musikteaterformen. Ordet revy kommer av det franska ordet för återblick och föreställningarna bestod just av sång-, tal- och dansnummer uppdelade i olika scener eller tablåer, ofta med satiriska inslag, med återblickar på det gångna året. Inom revyn utvecklades en särskild lättsam kuplettstil: sånger med medryckande melodier, ofta dagsaktuellt innehåll och slagkraftiga refränger som levererades av rutinerade kuplettsångare. Melodierna komponerades ibland av revyförfattarna själva, ibland av teaterns kapellmästare – eller så återanvändes befintliga melodier med ny text. Det var framför allt i Stockholm och Göteborg som revyformen frodades och där gjordes också framgångsrika försök med sommarrevyer.

Om ett musikstycke slog särskilt väl an hos publiken kunde det betraktas som en schlager (från det tyska ordet för något som ”slår”), en term som vid 1900-talets inledning började ersätta det äldre ordet slagdänga.¹¹ Schlageren som musiktyp och genre sammanföll med massmediernas framväxt och spreds snabbt via musikförlag, gramofoninspelningar, varietéer och turnerande artister. Schlageren hade sin blomstringstid under 1920- och 1930-talen och under denna period var det få människor som inte kände till de mest populära melodierna. Revyer och schlager är därför intressanta källor till samtidskulturella referenser i en bred population.

Sångernas innehåll

Under 1900-talets två första decennier dominerades Stockholms nöjesliv av den mångsidige och produktive revyförfattaren Emil Norlander, som snabbt plockade upp aktuella händelser och personer i sina föreställningar. Kupletten ”Allmän rösträtt”, som citeras

¹⁰ Hela detta stycke bygger på Emil Norlander, ”Revyer under gamla dagar och nu”, *Bonniers månadshäften* (1911), 187–203, samt Martin Tegen, *Musiklivet i Stockholm 1890–1910* (Stockholm: Stockholms Kommunalförvaltning, 1955).

¹¹ Detta stycke bygger på Olle Edström, *Schlager i Sverige 1910–1940* (Göteborg: Musikvetenskap, Göteborgs universitet, 1989).

i inledningen, raljerar bland annat över hattarnas betydelse. Hur skulle kvinnorna kunna sitta i riksdagen när de hade så stora hattar? Detta var ett av de mer besynnerliga argumenten som framfördes mot kvinnors rösträtt. Riksdagsmannen Carl Boberg hävdade några år senare att kvinnor inte skulle kunna sitta i riksdagen, eftersom deras stora hattar skulle skymma sikten. Hattnålarna kunde därtill utgöra farliga vapen i folksamlingar.¹² Att kommentera rösträttskvinnornas stora hattar var också vanligt i satirteckningar och skämtpress. Kupletten sjungs till en snärtig melodi i marschtakt som lätt sätter sig i minnet. Texten lämnar gott om utrymme för igenkännande nickar och blinkningar åt båda håll och kan, beroende på lyssnarens inställning, tolkas som både för och emot kvinnors rösträtt:

Vi ska flytta från läktaren dit ned – absolut.
Ställa till debatt
i vår bästa hatt.
Vi ska prata så munnen går ur led – absolut.
Ej ska man få sofva där minsann.¹³

I revyn *Stockholmsgask* från 1912 sjunger några manliga skådespelare om vilka kvinnor som är möjliga att gifta sig med. Rösträttskvinnor avskrivs som ”ett könsslag numro tre”, vilket kan tolkas som att kupletten spred tvivel kring deras könsidentitet. 1919 fattades det första beslutet om kvinnlig rösträtt i Sveriges riksdag. I Norlanders nyårsrevy 1920 firar karaktären Amalia rösträtten och spekulerar i vad som kan komma närmast – kanske månggifte för kvinnor, eller att män ska tvingas föda barn. Till en rask och dansant melodi deklarerar hon att hon i vart fall inte tänker ge upp det nya byxmodet:

Jag går nu och fund'rar jag på
om man ej kan tvinga kar'n,
det vill säga få en lag på
att en karl ska föda barn.

¹² Maria Carlgren och Linda Fagerström, ”Rösträttens garderob: kvinnor, kropp, kläder”, i *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wägerud (Göteborg: Makadam förlag, 2018).

¹³ Norlander, ”Allmän rösträtt”.

Annars kan jag inte klara
 hur som det ska bli härvid.
 Skall nu kvinnors skara
 uti riksdä'n vara
 har med tocke skröp man knappast tid,
 se'n mannen nu till 'brallorna' kan säga: gå i frid.¹⁴

I Göteborg hette revykungen Axel Engdahl. Åren mellan 1895 och 1922 satte han upp ett fyrtiotal revyer, flera av dem med Fritz Schéel som medförfattare. I revyerna på Folkteatern i Lorensbergsparken är rösträttskvinnorna återkommande figurer. I 1906 års nyårsrevy gestaltas de av två kvinnliga skådespelare vid teatern, som framför en humoristisk kuplett om sina ambitioner:

Iduns akademi
 den kommer ingen karl in uti. [...]
 Där ska vi odla båd 'snille och smak'
 fjärran från männernas 'dille och brak'. [...]
 Snart utan männen sköta vi sta'n.
 Barn kan man göra utaf marzipan.¹⁵

Texten sjungs till "Sejle op ad åen", en dansk revyvisa i valstakt från 1895 med musik av Emilius Wilhelmi. Melodin är också känd som "Haver ni sett Karlsson" från Emil Norlanders revy *Stockholmsluft* 1905. Det var förmodligen från Norlanders revy som Engdahl plockade upp melodin. Rösträttskvinnorna är i revyn iklädda rejäla snörkängor och hattar. De har höghalsade, fotsida, långärmade kappor i mörka nyanser och deras ansiktsuttryck är bistra. De står i tydlig kontrast till de leende, ljusst och förföriskt klädda kvinnorna från övriga bilder. Rösträttskvinnorna – så som de framställdes på scenen – kunde säkerligen uppfattas som såväl okvinnliga som oresonliga och löjeväckande. Å andra sidan kan deras pompösa framtoning också tolkas som en förlöjligande spegling av hur kända manliga politikere kroppsspråk kunde uppfattas. Referenserna till

¹⁴ Ur "Nu Amallia ä' bland de sprallia" från 1920 års nyårsrevy *Cirkus Jönsson*, text och musik av Emil Norlander.

¹⁵ Ur "Rösträttskvinnorna" från 1906 års nyårsrevy *Kronans gubbar* eller *Den ondes besegrare*, text av Axel Engdahl & Fritz Schéel, musik Emilius Wilhelmi.

samtida personer och händelser duggar tätt i revytexterna. Uttrycket ”snille och smak” syftar troligen på Svenska Akademien, vars sekreterare Carl David af Wirsén var känd som konservativ och motståndare till kvinnofrigörelse.

När rösträttskvinnorna dyker upp på nytt i Folkteaterns nyårsrevy 1911 har en lagändring genomförts som gör kvinnor valbara till kommunala förtroendeuppdrag. Nu är det enligt sångtexten andra tongångar som ska gälla i stadsfullmäktige:

När vi nu ett finger
fått i skötseln af sta'n
som en banan, skala vi ska'n.
Finns nån kärna ska vi ta'n!
Sitta nu vid Singer,
tvätta kläder och ba'n,
det ska männen få göra.
Bort med all slentrian!
En friskare vind nu ska gå genom sta'n.
Hva' säger du, vind? Nej en jädrans orkan.¹⁶

När de återkommer i 1919 års Göteborgsrevy är en av rösträttskvinnorna klädd i herrhatt, slips, kavaj och kjol. Båda har fortfarande en bister uppsyn, trots att de nu sjunger om den nyvunna rösträtten: ”Vi fick länge tigga rätten förr'n vi fick den, och nu give vår Frigga [Carlberg] att vi få missbruka den!”¹⁷ Den frejdiga och lättsamma valsmelodi som de framför sina budskap till signalerar samtidigt en humoristisk distans. Åhörarna kan själva välja vem de skrattar med eller åt. Rösträttskvinnorna blir därför i Engdahls och Schéels revyer komiska karikatyrer som publiken, genom deras kostymering och signaturmelodi, lätt kan känna igen när de återkommer.

¹⁶ Ur ”Rösträttskvinnorna” från 1911 års nyårsrevy *Jorden runt på 180 minuter*, text av Axel Engdahl & Fritz Schéel, musik Emilius Wilhelmi.

¹⁷ Ur ”Rösträttskvinnorna” från Göteborgsrevyn 1919 *Kaos eller Ta't lätt*, text av Axel Engdahl, musik Emilius Wilhelmi.

Skådepelarna Emma Wahlbom och Svea Textorius som rösträttskvinnor 1906 (till vänster). Dagmar Ebbesen och Svea Textorius i motsvarande roller 1919 (till höger).¹⁸

I tidens schlager var den moderna kvinnan – som studerade, yrkesarbetade och hade börjat klä och klippa sig på ett sätt som bättre passade det moderna livet – ett nytt tema i texterna.¹⁹ En person som var sällsynt flitig med att dikta schlagertexter om kvinnans egenskaper och karaktär var författaren, sångaren och skådespelaren Karl-Ewert Christenson (signaturen Karl Ewert), som skrev åtskilliga revynummer och sångtexter för bland annat Folkteatern och Vasateatern i Stockholm. När han själv uppträdde på scenen iklädde han sig ofta rollen som en blaserad manskgestalt. I följande sångtext uttrycker han oro kring vad kvinnornas intåg i politiken ska innebära för det privata livet:

Tider skola komma, det är givet,
ni ska se, att det blir så,
då den sköna tar vår plats i livet.

¹⁸ Bilden till vänster är hämtad ur 1906 års nyårsrevy *Kronans gubbar* eller *Den ondes besegrare*. Bilden till höger ur revyn *Kaos* eller *Ta't lätt* från 1919.

¹⁹ Edström, *Schlager i Sverige 1910–1940*.

Hemmet se'n vi sköta få.
 Vi få stå vid spisel'n mitt i stöket,
 klara hela disken uti köket.
 Vyssa våra små, ge dem napp också
 mens vi sjunga som så:
 Va' gör man ej för kvinnan, (Refräng)
 va' gör man ej för kvinnan!
 Fast i romantik, hon ej är sig lik;
 Allt är rösträttspolitik.
 Va' gör man ej för kvinnan,
 hon är ju härskarinnan.
 Allt man henne gav, man blir hennes slav,
 innan man vet ordet av!²⁰

I andra schlagertexter erbjuds nostalgiska återblickar på ett romaniserat förflutet, där livet framstår som enkelt och könsrollerna är tydligt definierade:

En gång för mig så tycktes kvinnan skön och god sig te.
 Men det är länge sedan de', det är länge sedan de'.
 Nu spökar hon blott ut sig och hon röker här och var,
 dricker cocktails på en bar som en karl.
 Hon försummar man och barn.
 Det är alltid synd om karl'n.
 Håller möten här och där,
 talar rösträtt – men blir kär.
 Nej, förr i gamla goda tiden kunde sådant inte ske.
 Men det är länge, länge sedan de'.²¹

I Folkteaterns sommarrevy 1919 anspelar Karl Ewert indirekt på kvinnornas krav när han brister ut i en refräng om svårigheterna med att vara man:

Jag har gjort så mycket som jag kan
 och som fordras av en gentleman.
 Jag har varit kvinnans slav,
 hennes man och vän och kanske lite mera.

²⁰ Ur ”Va' gör man ej för kvinnan”, text av Karl Ewert, musik Christiné.

²¹ Ur ”Det är länge sedan de'”, text av Karl Ewert, musik okänd.

Men de räcker ändå inte till.
 Hon vet själv ju knappast va hon vill.
 Gör man så, eller så, är det inte bra ändå.
 Kvinnorna, dock ä bra å ha!²²

Syftet med den här typen av sånger var förstås att underhålla och det är inte alls omöjligt att de, i sitt rätta performativa sammanhang, framfördes med viss ironisk distans. Samtidigt kunde säkert många av de borgerliga män som bevistade revyerna känna sig både hotade och ambivalenta inför den nya mansrollen. Som Ernst Rolf sjunger några år senare: ”De’ ä inte lätt minsann att vara skapt till man, uti dessa da’r när en kvinna har allt som fordras av en karl”.²³ Det här sättet att framställa den nya tidens kvinna och det molande hotet om uppluckrade och oklara könsroller fortsatte även efter att kvinnornas rösträtt var vunnen.

Populärkulturella framställningar av kvinnors rösträtt som köns(för)vridande

På varietéscenerna fanns en tradition av crossdressing, med kvinnliga ”herrkomiker” och manliga ”damkomiker”,²⁴ där könsidentiteter kunde utmanas och effektfulla scenkaraktärer mejslas fram. Som jämförelse skriver Kathleen B. Casey i boken *The Prettiest Girl on Stage Is a Man* om hur könsöverskridande artister i amerikansk vaudeville visade på genusets performativa natur långt innan detta blev ett begrepp. I vaudevillen fick publiken möjlighet att ompröva vad som var möjligt eller förbjudet, sant eller falskt, ålderdomligt eller modernt, fast eller flytande, man eller kvinna.²⁵

Som folklig underhållning och röst för det nya urbana livet utgjorde revyn en viktig arena där artister och publik kunde utmana befintliga föreställningar om könsroller och politiska rättigheter. Å andra sidan fastnade framställningen av rösträttskvinnor ofta i stelnade stereotyper (såsom arga manshatare, ointresserade av hetero-

²² Ur ”Jag har gjort så mycket som jag kan”, text av Karl Ewert, musik Irving Berlin.

²³ Ur ”De’ gör gumman me”, text av Herr Dardanell, musik Jules Sylvain (1927).

²⁴ Tegen, *Musiklivet i Stockholm 1890–1910*, 137.

²⁵ Kathleen B. Casey, *The Prettiest Girl on Stage Is a Man: Race and Gender Benders in American Vaudeville* (Knoxville: University of Tennessee Press, 2015).

sexuella parrelationer) där revyn, betraktad som samhällspegel, fungerade som en projektionsyta för den samhälleligt dominerande synen på kvinnor. En sådan tolkning stärkte därmed rösträttsmotståndarnas möjlighet att skapa ett narrativ där rösträttsfrågan kunde avvisas tillsammans med alla former av avvikelser från könsnormer. Därför bör sångerna också ses i ett vidare sammanhang av bilder och nidbilder av kvinnoakskvinnor, i Sverige och internationellt. I internationell press spreds bilden av den Nya Kvinnan som utbildad, sportig, cigarrökande och äktenskapshatande – en bild som ofta förknippades med en lössläppt livsstil och moralförfall.²⁶ Den svenska satiriska tidskriften *Strix* tecknade rösträttskvinnor som onaturliga, okvinnliga och fula.²⁷ I brittisk propaganda mot kvinnors rösträtt trycktes vykort som, enligt Lauren O'Hagan, kan delas in i fem teman: förvridning av könsroller som skrämeltaktik, fysiskt förlöjligande av kvinnor, psykiskt förlöjligande av kvinnor, anstiftan till våld mot kvinnor och framtida skräckscenarier.²⁸ I komiska stumfilmer med suffragetter i handlingen framställdes kvinnorätsaktivister ofta som naiva och vilseledda själar som behövde föras tillbaka till sitt rätta kall. Även sekvenser med män som skötte disk och drog barnvagn skulle illustrera hur olämpligt och bisarrt det ansågs vara med kvinnor som överskred sina roller.²⁹

Sångtexterna som citerats här skildrar i sin tur hur barnafödande stod i vägen för kvinnors framtida deltagande i det offentliga politiska livet och hur moderskapets plikter därmed måste tas över av män (eller barn göras av marsipan) om kvinnornas krav skulle kunna förverkligas. Underförstått var att engagemang i kvinnoaksfrågor skulle göra kvinnor mindre intresserade av män och familj. Rösträttskvinnor omnämns ju också som ”ett könsslag numro tre”, det vill säga varken kvinnor eller män. Att anklaga en kvinna för att vara okvinnlig vid denna tid var att ifrågasätta hennes könsidentitet

²⁶ Karen Offen, *European Feminisms, 1700–1950: A Political History* (Stanford: Stanford University Press, 2000), 189.

²⁷ Carlgren och Fagerström, ”Rösträttens garderob”.

²⁸ Lauren A. O'Hagan, ”Contesting Women's Right to Vote: Anti-Suffrage Postcards in Edwardian Britain”, *Visual Culture in Britain* 21, nr. 3 (2020): 330–362.

²⁹ Mariann Lewinsky et al., *Cento anni fa: attrici comiche e suffragette 1910–1914* (Bologna: Edizioni Cineteca di Bologna, 2009).

och sexuella läggning. Att det inom kvinnorörelsen fanns ett antal kvinnor, inte sällan på ledande positioner, som levde i samkönade parrelationer, var känt i samtiden.³⁰ Samtidigt hade de, i en tid då homosexuella handlingar var kriminaliserade, anledning att vara diskreta med karaktären på sina inbördes relationer.³¹ Detta utgjorde även ett argument i motståndet mot kvinnors rösträtt. Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist beskriver hur kvinno­rörelsens kritiker (som till exempel August Strindberg) resonerade när de hävdade att hela kvinnosaken var ett brott mot den naturliga ordningen: När kvinnorna lämnade hemmen och krävde politiskt inflytande, lämnade de samtidigt den traditionella kvinnorollen bakom sig för att i stället ta till sig delar av den manliga. De iklädde sig egenskaper från båda könen och blev alltså i någon mening två­könade, det vill säga hermafroditer.³²

Rösträttskämparna tvingades navigera genom en mängd mot­stridiga och ibland absurda argument mot kvinnlig rösträtt – som att kvinnor om de fick rösträtt ändå inte skulle utnyttja den, men om de gjorde det skulle de säkert springa till valurnorna dagarna i ända. Christina Florin och Josefin Rönnbäck beskriver detta som ”en kritisk korseld med motståndare från olika håll”.³³ Det vanligaste argumentet rörde dock ”genustrubbel” – att kvinnlig rösträtt skulle leda till problem med könsidentiteterna.³⁴

Den trotsiga hustrun

Sångerna målar ofta upp bilden av den uppstudsiga hustrun som kräver lika rättigheter, vägrar att underkasta sig sin make och inte låter sig begränsas till den privata sfären, ofta i en retsam ton och till

³⁰ Ulla Manns, ”Om synlighet och läsbarhet: samkönad sexualitet och kvinno­rörelsens historieskrivning”, i *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum: kvinnopar i kvinno­rörelsen 1890–1960*, red. Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist (Stockholm: Appell förlag, 2018), 298.

³¹ Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist, ”Om kärlek, kamratskap och kamp”, *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum*, 7.

³² *Ibid.*, 17.

³³ Christina Florin och Josefin Rönnbäck, ”Humor som taktik i rösträttskampen”, i *Könspolitiska nyckeltexter: från Det går an till #metoo*, red. Klara Arnberg, Fia Sundevall, och David Tjeder (Göteborg: Makadam förlag, 2019), 192.

³⁴ *Ibid.*

enkla, behagliga melodier.³⁵ Även om kvinnorna i dessa populär-musikaliska stycken för fram argument för rösträtt, är dessa aldrig förankrade i ideologi eller samhällsdebatt, utan framställs alltid på ett eller annat sätt i relation till maken, barnen eller hemmet. Kupletter och schlager om kvinnors rösträtt kunde å ena sidan bidra till att frågan spreds och göra den mindre hotfull. Å andra sidan erbjöd de lättsamma musiktyperna begränsade möjligheter att förmedla komplexa ideologiska budskap, och stannade i stället ofta vid den trotsiga hustruns ifrågasättande av familjelivet i förhållande till hennes nya, eftersträlvade samhällsroll. Rösträttskvinnorna framställs i dessa sammanhang sällan oberoende av familjerelationer, varken som grupp eller som individer. Undantagen är kända profiler som Frigga Carlberg eller Kata Dalström som kunde rendera egna omnämmanden i egenskap av utåtriktade debattörer.³⁶

Revykupletterna och schlagermelodierna byggde ofta på internationella förlagor. Medan revyerna hade ett mer folkligt anslag som lekte med hög- och lågstatusperspektiv, var schlagertexter om kvinnor mer inriktade på den moderna livsstilen och dess inverkan på det romantiska heterosexuella tvåsamhetsidealet. Ytterligare en faktor att beakta är därför att mycket av det motstånd som uttrycks i dessa texter kom från ett urbant medelklassperspektiv. Som Olle Edström har påpekat kom majoriteten av schlagerförfattarna och kompositörerna från en borgerlig bakgrund.³⁷ Familjers möjligheter att leva med bara en familjeförsörjare eller för kvinnor och män att bryta mot förväntade beteenden kring kläder, politiskt engagemang, musik och nöjen var förstås begränsade för en stor del av befolkningen. Att gå på barer och röka cigarr var knappast aktuellt för befolkningens flertal, vare sig de var män eller kvinnor.

³⁵ Jfr Sheryl Hurner "Discursive Identity Formation of Suffrage Women: Reframing the 'Cult of True Womanhood' Through Song", *Western Journal of Communication* 70, nr. 3 (2006): 239, som identifierar "defiant wife identity" som en av de kvinnliga identiteter som uttrycks i amerikanska rösträttssånger.

³⁶ Frigga Carlberg nämns i 1919 års version av "Rösträttskvinnorna" av Axel Engdahl. Texten till visan "Kata Dalström" skrevs 1909 av Bo Granhammar till en variant av Emil Norlanders melodi "Amanda Lundbom".

³⁷ Edström, *Schlager i Sverige 1910-1940*.

Musiken i LKPR

Inom rösträttsrörelsen skapades också sånger, både specialskriven musik för särskilda evenemang, sånger som sjöngs inom LKPR och tillfälligt diktade rösträttssånger. I tidskriften *Rösträtt för kvinnor*, som gavs ut med cirka 20 nummer per år 1912–1919, går det att följa arbetet ute i landet i form av korta rapporter från lokalföreningarna. I vilken utsträckning musik förekom vid sammankomsterna var förstås beroende på intresse och förmåga hos de enskilda medlemmarna, men det var inte ovanligt att mötena avrundades med ett samkväm med musik och uppläsning. Musikinslagen bestod oftast av solosång till pianoackompanjemang (eller ibland till luta), duett-, kvartett- eller körsång, piano- och fiolmusik samt unison sång (det vill säga gemensam, enstämmig sång). De rösträttssånger som oftast nämns i rapporteringen från lokalföreningarnas sammanträden och aktiviteter är "Svenska kvinnors medborgarsång" (Ellen Kleman/Emil Sjögren), "Kvinnornas lösen" (K. G. Ossian-Nilsson/Hugo Alfvén), "Kvinnornas sång" (anonym), "Håll ut din tid" (K. G. Ossian-Nilsson/Malla Grönlund) samt delar ur "Rösträttskantat" (Sigrid Leijonhufvud/Elfrida Andrée). Ibland nämns även att en för tillfället diktad rösträttssång har framförts. Andra titlar som nämns är Blenda Dahlqvists dikt "Rösträttssång", men utan uppgifter om huruvida den tonsattes, samt "Offerflamma" (Fredrika Bremer/Alice Tegnér). Exempel på teman som lyfts i rösträttssångerna är uthållighet, kamp, rättfärdighet, enighet över klass- och generationsgränser, patriotism, hyllande av kvinnligheten, frihet och en ljusare framtid. Musiken varvas ibland med teaterinslag där Frigga Carlbergs satiriska monolog *Madame Anti* eller *Några skäl varför kvinnorna icke skola ha politisk rösträtt* (1913) ofta väcker stor munterhet.

Musiken vid mötena bestod dock inte enbart av rösträttssånger, utan även av musik som inte specifikt berörde rörelsens frågor. En betydande kategori var fosterländska sånger. "Du gamla du fria" (Richard Dybeck/trad.) var den sång som tycks ha sjungits allra flitigast. Andra patriotiska sånger som gemensamt kunde avsjungas vid mötena var "Sverige" (Verner von Heidenstam/Wilhelm Stenhammar), "Vårt land" (J. L. Runeberg/Fredrik Pacius), "Hell dig, du

höga Nord” (F. B. Cöster/Bernhard Crusell) och ”Kungssången” (C.V.A. Strandberg/Otto Lindblad).

Kampsångerna för kvinnors rösträtt använde liknande melodityper och språklig retorik som folkrörelserna i stort – arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och väckelserörelsen. Till skillnad från dessa tycks dock rösträttssångerna aldrig ha sipprat ut i populärkulturen eller den folkliga sångtraditionen. De sjöngs vid FKPR:s lokala möten och vid större nationella och internationella evenemang arrangerade av LKPR. Rösträttssångerna kan också ha sjungits i hemmen som ett sätt att uttrycka sig privat, men där är det empiriska läget mer osäkert. Sångerna dyker exempelvis inte upp i visböcker från den tiden. Det kan förklaras av flera faktorer: Till att börja med var rösträttskvinnorna inte ute och sjöng på gator och torg, vilket innebar att sångerna inte spreds vidare utan främst förekom i interna sammanhang. Därtill kom att distributionskanalerna (musikförlag, inspelningsmöjligheter) dominerades av män samt att rösträttssångerna i allmänhet var anpassade för borgerligt musicerande, hade en högtidligare ton och inte utnyttjade humor och ironi, såsom till exempel Frigga Carlberg gjorde i sina texter, eller hade lättsjungna melodier som ofta var fallet med arbetar- och strejkvisor. Det har heller inte funnits någon återkommande tradition inom kvinnorrörelsen i Sverige med en gemensam kampsång för exempelvis internationella kvinnodagen – på samma sätt som ”Internationalen” fungerar för arbetarrörelsen på första maj. När LKPR upplöstes 1921 föll därmed många av sångerna i glömska.

Röst – rösta – ta plats

Kvinnorna måste också hantera det faktum att det var opassande för dem att uppta det offentliga rummet – såväl fysiskt som visuellt och ljudligt. I det svenska språket har ordet röst en dubbel betydelse: det syftar dels på stämma/talorgan, dels på ett ställningstagande vid val. Sambandet mellan att höja rösten och rätten att rösta var därför inte bara en språklig finess, utan en realitet. Maria Carlgren och Linda Fagerström skriver om de svenska rösträttskvinnornas strategier i fråga om klädval. De visar hur estetisk-konstnärliga och politiska aspekter gick samman i rösträttsrörelsen. Att ta plats i det offentliga

samtalet och argumentera för politisk och samhällelig förändring som kvinna innebar ett ifrågasättande av männens exklusivitet som politiska subjekt. ”En kropp som genom kläder markeras som kvinnlig och samtidigt utför politiska handlingar – som att hålla tal – ifrågasatte helt enkelt etablerade föreställningar om vad vissa kroppar kan göra”.³⁸ På liknande sätt går det att resonera kring röst-
ten. Den kunde fungera som politiskt verktyg och ljudande reklampelare för kvinnors rösträtt. Den svenska rösträttsrörelsens musik utgjordes till övervägande majoritet av vokalmusik för kvinnoröster: sånger som fonerades genom kvinnors kroppar, med anspråk på auktoritet och rumslig närvaro och med ett explicit budskap om kvinnors rätt till fullt medborgarskap. Kroppen som förmedlade känslor och frihetsdrömmar representerades i det text-musikaliska uttrycket. Genom att bokstavligen ta ton, med röster som klingade annorlunda – ungefär en oktav högre än männens – upptog de, som följande ironiskt hållna dikt från 1913 av författaren Frida Landsort visar, ett utrymme i den politiska offentligheten som inte ansetts lämpligt för kvinnor att beträda.

Farliga röster

Om man får rösta här i detta land,
beror på huvudet, ja det vill säga
struphuvudet, ty rösten måste äga
en ton ifrån tillräckligt långa band.
Man har ju konstaterat efter hand –
där manligt djupa stämmor överväga –
att vett och alla kloka dygder pläga
av kvinnlig röstton ej ha minsta grand.
Nu klingar det i väster och i öster
en kör av både mans- och kvinnoröster,
och där har tiden genast gått ur led.
Hos oss, där endast basar och tenorer
och barytoner välja senatorer,
hos oss kan aldrig något gå på sned.³⁹

³⁸ Carlgren och Fagerström, ”Rösträttens garderob”, 88.

³⁹ Dikt av Frida Landsort publicerad i *Rösträtt för kvinnor*, 21 (1913).

Slutsatser

I de kampsånger för kvinnors rösträtt som sjöngs inom LKPR betonades det gemensamma målet där både kvinnor och män genom fullt medborgarskap bidrog till landets bästa. I populära schlager och kupletter som skildrade kvinnors rösträttskamp ur ett *utomstående* perspektiv framställdes i stället konfliktytor, där kvinnors rättigheter sågs som något som skedde på männens bekostnad. Kvinnors rätt att göra sina röster hörda ifrågasattes på en mängd olika sätt – inte minst ifrågasattes deras könsidentitet.

I skildringar av rösträttskvinnorna, särskilt från dem som var skeptiska till deras sak, framställdes de ofta som okvinnliga. I sångtexter utmålades hur sakernas *status quo* hotades av rösträttskvinnorna och hur den borgerliga mannens livsstil äventyrades av hustruns aktivism. En viktig förklaring till varför vissa män, trots att de i andra avseenden var progressiva och öppna för förändring, ändå motsatte sig kvinnors rösträtt var att kvinnornas krav skar rakt in i familjen. Till skillnad från männens kamp för politiska rättigheter, som främst handlade om konflikter mellan olika samhällsklasser, riktade sig kvinnornas krav även mot män inom samma samhällsskikt som de själva tillhörde. Som Christina Florin har visat krävde detta en annan form av agitation, där gränserna mellan det offentliga och det privata suddades ut.⁴⁰ Kvinnorna utmanade inte bara offentliga maktstrukturer, utan även maktförhållanden inom den privata sfären – de utmanade sina egna män och fäder.

Det är sannolikt därför schlagertexterna ofta handlar om just rubbningar i rollfördelningen mellan man och kvinna samt kontrasten till det heterosexuella familjelivets ideal. Genom populär-musiktexter sprids en klichébild av den Nya Kvinnan, som röker cigarr, klär sig i byxor, går på barer och försummar mannen och barnen. Till medryckande melodier och ofta i raljanta ordalag beskrivs de inverterade könsroller som skulle följa med kvinnornas frigörelse och ökade inflytande: en värld utan romantik, med avmaskuliniserade män förpassade till köket och barnkammaren och

⁴⁰ Christina Florin, *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas Akademi, 2006), 211–213.

maskuliniserade kvinnor som själva tar över viktiga samhällspositioner. Den bild av kvinnors rösträtt som sprids genom populära kuplett- och schlagertexter insinuerar en hotande förestäld framtid:

- där den heterosexuella romantiken och attraktionen mellan könen går förlorad när kvinnorna alltmer intar männens domäner och efterliknar män till det yttre och till beteendet,
- där kvinnor tar ut en ljuv hämnd på män för århundraden av förtryck,
- där domesticerade män får ta hand om matlagning, tvätt och barn och inte vågar stå upp mot sina fruar,
- där riksdagen, med kvinnor på plats, förvandlas till en feminiserad, smått kaotisk och irrationell församling,
- där ordningen i samhället krackelerar när oerfarna, oresonliga och könsöverskridande kvinnor tar kommandot i beslutsfattandet.

Genom anspelningar och gliringar undermineras kvinnors trovärdighet för offentliga ämbeten. De framställs också som okvinnliga och oattraktiva. Skämten sker dock inte bara på kvinnors bekostnad. Genom att män indirekt framstår som dels tafatta och rådlösa inför enkla hushållsuppgifter, dels uppblåsta och pompösa när de speglas genom bilden av manhaftiga rösträttskvinnor, riktas skrattet även mot dem. Beroende på sammanhang och framförande kunde (och kan) revykupletterna tolkas både som motstånd mot rösträttskämparnas krav och som skämtsamma kampsånger. När sånger om kvinnors rösträtt framfördes i populärkulturella sammanhang kunde de därmed ge röst åt ett strukturellt motstånd från de privilegierades sida mot rubbningar i maktbalansen. De kunde även bidra till att känslomässigt bearbeta uppfattningar om genus och förändringar i rollfördelningen mellan man och kvinna.

Litteratur och källor

Litteratur

- Borgström, Eva, och Hanna Markusson Winkvist. ”Om kärlek, kamratskap och kamp”. I *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum: kvinnopar i kvinno-rörelsen 1890–1960*, red. Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist, 7–31. Stockholm: Appell förlag, 2018.
- Carlgren, Maria, och Linda Fagerström. ”Rösträttens garderob: kvinnor, kropp, kläder”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wägnerud, 85–101. Göteborg: Makadam förlag, 2018.
- Casey, Kathleen B. *The Prettiest Girl on Stage Is a Man: Race and Gender Benders in American Vaudeville*. Knoxville: University of Tennessee Press, 2015.
- Edström, Olle. *Schlager i Sverige 1910–1940*. Göteborg: Musikvetenskap, Göteborgs universitet [distributör], 1989.
- Eyerman, Ron, och Andrew Jamison. *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Florin, Christina. *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*. Stockholm: Atlas, 2006.
- Florin, Christina, och Josefin Rönnbäck. ”Humor som taktik i rösträttskampen”. I *Könspolitiska nyckeltexter: från Det går an till #metoo*, 2 uppl., red. Klara Arnberg, Fia Sundevall, och David Tjeder, 191–195. Göteborg: Makadam förlag, 2019.
- Helin, Jane. ”En rösträttsdemonstration i Stockholm år 1902”. I *Från medeltid till dataålder: festskrift till Sven Ulric Palme*, red. Sven Ulric Palme och Lars Björilin, 112–123. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1972.
- Hurner, Sheryl. ”Discursive Identity Formation of Suffrage Women: Reframing the ‘Cult of True Womanhood’ Through Song”. *Western Journal of Communication* 70, nr. 3 (2006): 234–260. DOI: <https://doi.org/10.1080/10570310600843512>
- Lawy, Jenny R. ”Theorizing Voice: Performativity, Politics and Listening”. *Anthropological Theory* 17, nr. 2 (2017): 192–215. DOI: <https://doi.org/10.1177/1463499617713138>
- Lewinsky, Mariann, Lewin Fitzhamon, Roméo Bosetti, Georges Monca, och Eunice Martins, red. *Cento anni fa: attrici comiche e suffragette 1910–1914* (DVD & booklet). Bologna: Edizioni Cineteca di Bologna, 2009.
- Manns, Ulla. ”Om synlighet och läsbarhet: samkönad sexualitet och kvinnorörelsens historieskrivning”. I *Den kvinnliga tvåsamhetens fri-*

- rum: kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*, red. Eva Borgström och Hanna Markusson Winkvist, 297–317. Stockholm: Appell förlag, 2018.
- Nilsson, Torbjörn. *Demokratins framväxt och genombrott*. Rapport skriven på uppdrag av Riksdagsförvaltningen hösten 2017 inför demokrati-jubileet 2018–2021, 2018. Tidigare tillgänglig via <https://demokrati100.se/snabbt-genombrott-for-sen-demokrati/> (Hämtad 10 oktober 2022).
- Norlander, Emil. ”Revyer under gamla dagar och nu”, *Bonniers månads- häften* (1911): 187–203. <https://runeberg.org/bonnierma/1911/0171.html>
- Offen, Karen. *European Feminisms, 1700–1950: A Political History*. Stanford: Stanford University Press, 2000.
- O’Hagan, Lauren A. ”Contesting Women’s Right to Vote: Anti-Suffrage Postcards in Edwardian Britain”. *Visual Culture in Britain* 21, nr. 3 (2020): 330–362. DOI: <https://doi.org/10.1080/14714787.2020.1827971>
- Olofsson, Magnus. ”Rösträttskravallerna i Stockholm år 1902 och den åter- vunna demonstrationsrätten”. I *Politik underifrån: kollektiva konfron- tationer under Sveriges 1900-tal*, red. Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson, 31–54. Lund: Arkiv förlag, 2016.
- Rönnbäck, Josefin. *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*. Stock- holm: Atlas, 2004.
- Rösträtt för kvinnor*. Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, 1912– 1919. Digitaliserad genom Göteborgs universitetsbibliotek/KvinnSam.
- Tegen, Martin. *Musiklivet i Stockholm 1890–1910*. Stockholm: Stockholms Kommunalförvaltning, 1955.

Arkiv

- Göteborgs universitetsbibliotek, Handskriftsavdelningen, Uno Mygган Ericsons arkiv.
- Musikverket, Musik- och teaterbiblioteket, Emil Norlanders arkiv.
- Musikverket, Svenskt visarkiv.

En kraftfull symbol.
Heliga Birgitta och kvinnors rätt till röst,
1916–1919

Louise Berglund

Den 8 och 10 januari 1916 gick Landsföreningens för kvinnors politiska rösträtt (LKPR) trettonde centralstyrelsemöte av stapeln.¹ Mötet hölls i Whitlockska samskolan i Stockholm och öppnades av den disputerade historikern Lydia Wahlström. En viktig fråga på mötet rörde inrättandet av en nationell rösträttsdag. Efter att flera förslag på lämpliga dagar diskuterats, enades mötet om att välja den sjunde oktober till festdag. Symbolen för dagen blev den heliga Birgitta. Tidskriften *Rösträtt för kvinnor* rapporterade om beslutet och berättade: ”[Mötet] enades [...] om fru Jenny Velanders vackra tanke att välja Birgittadagen den 7 oktober och då samtidigt hugfästa minnet av ’Sveriges första kvinnosakskvinna’.”²

Det kan synas märkligt att just den heliga Birgitta – som levde på 1300-talet – skulle bli en central symbol för den svenska rösträttsrörelsen på 1900-talet. Hade det inte varit mer naturligt att välja en person som redan betraktades som central för kvinnosaken, till exempel Fredrika Bremer? Hon var trots allt att betrakta som kvinnofrågans verkliga frontfigur. Hennes betydelse hade lyfts fram upprepade gånger i kvinnorörelsens egen historieskrivning i början av 1900-talet.³

För kvinnorörelsen var historiska kvinnogestalter viktiga symboler redan från början. I Sverige lyftes medeltida kvinnor fram som förebilder redan i *Tidskrift för hemmet* under 1800-talet. Sophie

¹ Det här bidraget är resultatet av arbete inom projektet *Lysande damer: Birgittinska modeller för auktoritet och kvinnligt regentskap under senmedeltiden* (Riksbankens jubileumsfond, Dnr. SAB14-1563:1). Varmt tack till redaktörerna och medskribenterna i denna volym för kloka synpunkter, och till forskargruppen Gender and Work, Historiska institutionen, Uppsala, för värdefull feedback.

² *Rösträtt för kvinnor* 2 (1916): 4.

³ Ulla Manns. ”Så skriver vi historia: den svenska kvinnorörelsen ur ett historiografiskt perspektiv”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 21, nr. 4 (2000): 4, 5, 9 et passim.

Adlersparre, som var initiativtagare till Fredrika-Bremer-förbundet, slog fast att kvinnorna hade en egen historia och att kvinnorna själva måste skriva den för att lära känna sin egen potential.⁴ Det här passade väl in i ett samtida internationellt mönster. Den medeltida kämpan Jeanne d’Arc exempelvis, var en historisk person som var viktig för de brittiska suffragetterna. Hennes bakgrund som här-förare i strid och som osjälviskt offer för en större sak, gjorde henne väl lämpad för denna moderna uppgift, ansågs det.⁵

Under 1800- och 1900-talet fanns en bredare kultur av hjälte-dyrkan. Hjältar lyftes fram, statyer restes, historiskt måleri firade stora triumfer och sällskap med historiska namn bildades ofta. I de allra flesta fall var det män som hyllades.⁶ När kvinnorörelsen ägnade sig åt att skapa sig en egen historiekultur, skedde det således i ett vidare sammanhang där mansdominansen i övrigt var påfallande.

Den här studien behandlar hur Birgittadagen blev den svenska kvinnorörelsens särskilda dag under några år, just under en tid när kvinnornas rösträttskamp började närma sig seger. Vilka var de ideal som skulle förmedlas genom valet av den heliga Birgitta som symbol? Vilka var de metoder som användes för att förmedla detta? Vilket genomslag fick Birgittadagen runt om i landet och hur utvecklades firandet? Materialet utgörs av tidskriften *Rösträtt för kvinnor*, som lanserades 1912, samt LKPRs årsberättelser.

Mot en Birgittadag

När beslutet om att inrätta en gemensam rösträttsdag fattades i januari 1916, nämndes ingenting i *Rösträtt för kvinnor* om hur diskussionen hade förts. Jenny Velander, som enligt skildringen hade framfört förslaget, representerade Skaras lokalförening i LKPRs

⁴ Louise Berglund, "A medieval heroine for the modern woman: The Fredrika Bremer Association writes women's history (c. 1859–1916)", *Scandinavian Journal of History* 42, nr. 1 (2017): 46–70.

⁵ James A. Freeman, "Joan of Arc: Soldier, Saint, Symbol – of What?", *The Journal of Popular Culture* 41, nr. 4 (2008): 4.

⁶ Magnus Rodell, *Att gjuta en nation: statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*, (Stockholm: Natur & Kultur 2002); Magnus Rodell, "Den offentliga minneskulturens politik: stora män och vanliga kvinnor i det svenska 1930-talet", i *Perspektiv på politisk idéhistoria*, red. Hjalmar Falk, My Klockar Linder, och Petter Tistedt (Huddinge: Södertörn Högskola, 2023), 165–186.

Centralstyrelse vid bildandet 1904.⁷ Varför det var just hon som lade fram förslaget framgår inte av artikeln. Vägen till Birgittadagen hade dock inte varit helt rak. Redan 1905 hade frågan om inrättandet av en särskild rösträttsdag diskuterats inom LKPR, men förslaget föll vid årsmötet 1906. LKPR beslutade att "[med] ganska betydande röstövertikt ... att icke anordna en sådan dag."⁸ Först några år senare, 1912, aktualiserades frågan igen. LKPRs ordförande Anna Whitlock höll då ett föredrag över ämnet 'Personlighet och rösträtt' och konstnären Caroline Benedicks-Bruce talade över 'Debohra, en biblisk kvinnosakskvinna'. Presentationerna som det beskrivs i *Årsberättelsen*, "anknöt härtill en utveckling av vad kvinnorna vilja och önska."⁹ Även den senmedeltida drottning Margareta och drottning Kristina skildrades det året som föregångsfigurer.¹⁰ Behovet av stärkande förebilder förefaller ha ökat inom LKPR vid denna tid.

Så småningom började den heliga Birgitta bli mer och mer prominent i vidare kvinnosakssammanhang. Det märktes till exempel 1913, när kvinnorörelsen började propagera för en staty av Fredrika Bremer. I argumentationen för statyn jämfördes hon med det medeltida helgonet. Uppropet inleddes med orden: "Vår svenska kulturs historia har bland sina lysande namn även en och annan kvinnas. Först bland dem står den heliga Birgitta."¹¹ Fredrika Bremer, menade man vidare, var "som en Birgitta" och stod som symbol för sitt släktes "frigörelse och utveckling". Hon hade dock viss konkurrens av andra historiska gestalter, sett i ett nordiskt perspektiv. När de danska rösträttskvinnorna 1915 samlade medel för att resa en ryttarstaty av drottning Margareta, skildrades arbetet i *Rösträtt för kvinnor*. Det kunde vara på sin plats, menade man då,

⁷ LKPR, *Årsberättelse* 1904 (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1905), 6.

⁸ LKPR, *Årsberättelse* 1906 (Stockholm: Stockholmstryckeriet, 1906), 6.

⁹ LKPR *Årsberättelse* 1912 (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1913), 14–16.

¹⁰ I artikeln "Strindberg, kvinnan och kvinnofrågan, II, av C. J. Engström, *Rösträtt för kvinnor* 15 (1912): 2, sattes de kvinnliga föregångarna in i ett mer samlat sammanhang.

¹¹ *Rösträtt för kvinnor* 15 (1913): 2; *Rösträtt för kvinnor* 2 (1913): 2, "En staty åt Fredrika Bremer". Undertecknarna var bl.a. Kerstin Hård af Segerstad, Ann-Margret Holmgren, Anna Forsell, Agda Montelius, Sigrid Leijonhufvud, Lydia Wahlström, Selma Lagerlöf, Anna Whitlock, Kerstin Widerström, Frigga Carlberg, m.fl. personer och organisationer.

att även Sverige skulle få resa statyer av drottning Margareta och, förstås, Fredrika Bremer.¹² Kristina Gyllenstierna, som blev berömd för sitt försvar av Stockholms slott 1520, blev också hyllad som en föregångsgestalt. När en bronsstaty restes av henne vid Stockholms slott 1912, framhölls hon dock i första hand som en symbol för den konservativa nationalismen och försvarsrörelsen.¹³ Huruvida detta bidrog till att hon inte lanserades som en prominent föregångsgestalt inom tidens kvinnorörelse, trots att hon figurerade i olika historieskildringar, är emellertid något vi blott kan spekulera om.

Flera lokalföreningar inom LKPR firande tidigt historiska kvinnor på sina sammankomster. Ett exempel är en ”sällskapsafton” i hotell Brahes stora sal i Gränna 1910, där deltagarna klätt ut sig till historiska kvinnor. Berta Bergin, som senare blev invald i stadsfullmäktige i Gränna, gestaltade den heliga Birgitta. Vid evenemanget fanns även exempel på andra förmödrar, allt från den medeltida drottningen Sigrid Storråda till Fredrika Bremer.¹⁴ Tanken att lyfta fram lämpliga förmödrar fanns således ganska tidigt.

¹² *Rösträtt för kvinnor* 7 (1915): 5, ”Drottning Margareta och Fredrika Bremer. Ett par statyfrågor”.

¹³ Charlotte Tornbjer. *Den nationella modern: moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft* (Lund: Nordic Academic Press, 2002), 178. Statyn över Kristina Gyllenstierna beskrevs i *Rösträtt för kvinnor* 15 (1912): 4; 19 (1912): 6.

¹⁴ <https://digitaltmuseum.se/0210113212547/en-sallskapsafton-med-foreningen-kvinnans-politiska-rostratt-fkpr-i-hotell?fbclid=IwAR1vMSEJgJ5kWy0xp1FwBx4nKryRJAR8zEsmJsf874K-4xv50clj7mwpxl4>. 16 kvinnor klädda som historiska personer. Stående från vänster: friherrinnan Marna von Rosen – Drottning Margareta, fröken Ebba Carlsson – Kristina Gyllenstierna, fru Ebba Ström – Sigrid Storråda, fru Berta Bergin – Heliga Birgitta, fröken Agnes von Rosen – Margareta Ascheberg-Barnekow, fru Maria Jansson – nutidskvinna, fröken Sigrid Jansson – Sidonia Grip-Lewenhaupt, fru Rydberg – nutidskvinna. Mellanraden: fru Olga Weman – Hedvig Charlotta Nordenflykt, fru Gerda Carlsson – Anne-Marie Cruus-Lewenhaupt, fröken Elsa Cederberg – Fredrika Bremer, fru Nina Brenner – Anna-Maria Lenngren, fröken Berta Weman – Barbro Stigsdotter. Sittande längst fram: fru Anna Malmberg – Blända, fröken Carin Berggren – Agneta Horn-Cruus samt fröken Anna Wetterhall – Malla Montgomery-Silfverstolpe.

Källa: Digitalt Museum/Grenna museum, Andréxpeditionen Polarcenter.
Fotograf: Calla Helena Sundbeck.

Under 1915 hade den heliga Birgitta börjat få en mer framskjuten plats i samband med olika ceremonier som rösträttsrörelsen anordnade runt om i landet. Sammankomsterna började få karaktären av inspirationsmöten med sång, musik och deklamationer. Lokalföreningen i Karlstad lät exempelvis 1915 ett sammanträde ha formen av en "Birgitta-afton med föredrag av föreningens sekreterare, folkskollärarinnan Anna Ljungqvist, uppläsning, sång och musik". Det hölls även föredrag om Fredrika Bremer. I Sandviken hade medlemmarna samma år fått höra föredrag över ämnena 'Kvinnan förr och nu' av Mia Ljungqvist, 'Selma Lagerlöf' av Lilly Nilsson, 'Den heliga Birgitta' av Selma Ström, och 'Kvinnorna i Ibsens diktning' av läraren Rudolf Norberg. I Umeå lästes diktverket "Birgitta" av författaren och lärarinnan Teresia Eurén upp.¹⁵

Gradvis byggdes således en argumentation upp som gjorde gällande att just den heliga Birgitta var den centrala av de många

¹⁵ LKPR, *Årsberättelse* 1915 (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1916), 42, 55, 64–65.

svenska historiska kvinnogestalterna. Argumentationen byggde också på en tämligen nyutkommen litteratur om henne. Ellen Fries hade disputerat i historia vid Uppsala universitet 1883. Hon gav ut bokverket *Märkvärdiga qvinnor 1890–1891* och framhöll där särskilt heliga Birgitta. Hon beskrivs som den som blivit mest känd i utlandet av alla svenska personer.¹⁶ Lydia Wahlström gav så ut sin bok *Den heliga Birgitta* 1905. Det var en kort men kärnfull redogörelse i vilken helgonet presenterades med de slagkraftiga orden: ”Hon är vår medeltids enda europeiskt ryktbara personlighet”.¹⁷ Underlaget för Birgitta-studier hade med tiden blivit bättre: under 1800-talet kom ett uppsving för utgivning av medeltida källmaterial. Lydia Wahlström uppmärksammade detta och skrev 1910 en mycket positiv recension av en nyutgåva av den heliga Birgittas uppenbarelser i Fredrika Bremer-förbundets tidskrift *Dagny*.¹⁸

Men varför fastnade LKPR för just den heliga Birgitta och inte en mer i tid närliggande förebild som exempelvis Fredrika Bremer? Medeltiden hade sedan länge en stark ställning som källa till nostalgi i Europa. Den italienske medeltidsforskaren Umberto Eco har betonat just detta. Han menar att nostalgin trädde i kraft redan direkt efter medeltiden.¹⁹ Denna nostalgi kunde uttryckas på olika sätt, men blev särskilt kraftfull som medel för politiska ideologier. Kan det varit orsaken till valet av Birgitta?

Medeltida helgon och moderna behov

Den svenska kvinnorörelsens historieintresse passade väl in i ett internationellt mönster. Som redan nämnts lyftes drottning Margareta fram av den danska kvinnorörelsen medan Jeanne d’Arc blev den stora symbolen i den anglosaxiska världen. Jeanne d’Arc var en särdeles stark symbol och hade fungerat som förebild och inspi-

¹⁶ Ellen Fries, *Märkvärdiga qvinnor. Serie 2, Svenska qvinnor* (Stockholm: Hierta, 1891), 4.

¹⁷ Lydia Wahlström, *Den heliga Birgitta* (Stockholm: P. A. Norstedt & Söner, 1905), 4.

¹⁸ Lydia Wahlström, ”Heliga Birgitta för nutida läsare”, *Dagny*, 13 (1910): 151. Bidraget var en recension av Richard Steffen, *Den Heliga Birgittas uppenbarelser i urval och översättning, med inledning, anmärkningar och förklaringar* (Stockholm, 1909).

¹⁹ Se Umberto Eco, ”Dreaming of the Middle Ages”, i *Travels in hyperreality: Essays*, övers. William Weaver (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986).

ration allt sedan 1700-talet, då hon började användas som symbol för kamp mot olika former av förtryck. Under sin livstid hade hon framför allt spelat en roll för de franska styrkorna i kriget mot England och avrättades genom engelsmännens försorg 1431. Från 1700-talet och framåt blev hon i stället en symbol i kamp mot allt från kolonialt herravälde till kvinnors underordning och som sådan blev hon uppmärksammas långt utanför Europas gränser. Påven kanoniserade henne officiellt 1920.²⁰

Jeanne d'Arc hade en historia som gjorde henne särskilt lämpad som symbol för olika moderna nationalstatsprojekt. Under sin korta levnad hade hon inte bara lett upproret mot engelsmännen. Hon hade dessutom uppträtt i manskläder. Detta normbrott hade också varit en faktor i anklagelserna mot henne. I de många framställningar som senare gjordes av henne bar hon ofta en manlig medeltida krigares kläder och rustning, inte sällan krönt av en pagefrisyr som gav henne ytterligare androgyn framtoning. I rösträttsparader kunde kvinnor därför komma ridande till häst, iförda klädsel och frisyrier som förde tankarna till Jeanne. Kvinnor som på olika sätt utmärkt sig heroiskt kunde bli kallade Jeanne i skildringar av sina bedrifter.²¹ På det viset lånade hon sig väl till olika typer av anslående visuella representationer av kvinnor som modigt överskred rådande genusgränser.

Det råder ingen tvekan om att den heliga Birgitta var en ovanligt handlingskraftig person. Även hon blev känd mer vida omkring, bland annat på grund av sina många *Himmelska uppenbarelser*. Hon blev därtill det enda svenska helgon som kanoniserades under medeltiden. Tillsammans med familj och vänner skapade hon en ny klosterorden, *Den allra heligaste frälsarens orden*, eller Birgittinorden som den också kallas. Den fick sitt huvudsäte i Vadstena. Hon kom att bli en av Sveriges så kallade rikspatroner under senmedeltiden, tillsammans med gestalter som kungahelgonet Erik den

²⁰ Freeman, "Joan of Arc", *The Journal of Popular Culture*, 603. Freeman visar att Jeanne d'Arc hyllades i länder som Filippinerna, Makedonien, Ungern, Java, Tyskland, Puerto Rico, Mexico, Polen, Arabien, Skottland, Österrike, Turkiet och Irland.

²¹ Amy Binns, "New Heroines for New Causes: How Provincial Women Promoted a Revisionist History Through Post-Suffrage Pageants", *Women's History Review* 27, nr. 2 (2018): 221–240; Freeman, "Joan of Arc", *The Journal of Popular Culture*.

helige. Under modern tid har intresset fortsatt och därtill ökat. För inte alltför länge sedan, 1999, blev hon utsedd till ett av Europas skyddshelgon, tillsammans med Katarina av Siena (ca 1347–1380) och Edith Stein (1891–1942).²² År 2003 firades 700-årsjubileet av hennes födelse, vilket bland mycket annat resulterade i en publikation, *Birgitta – feminist, politiker och helgon*.²³ Under de senaste tjugo åren har det vetenskapliga intresset för den heliga Birgitta ökat markant, såväl i Sverige som internationellt. Ett av flera uttryck för det är den serie Birgittakonferenser som arrangerats sedan 2007 och som resulterat i flera viktiga publikationer som fångar upp den nya forskningen.²⁴

Den historiska personen Birgitta var dock inte normbrytande på samma sätt som Jeanne d’Arc. Hon förblev under sin levnad den mäktiga kvinnan ur en högadlig familj, släkt med den kungliga ätten, som hon varit menad att vara, men som i fyrtioårsåldern utvecklades till en synnerligen inflytelserik kvinna, som redan då beskrevs som ett heligt språkrör av sin biktfar, Magister Matthias, och andra. Birgittas *Himmelska uppenbarelser* fick bred spridning i Europa redan under medeltiden. Hon kanoniserades 1391, bara arton år efter sin död. Magister Matthias – en av 1300-talets mest lärda i Sverige – skrev en inledning eller ”Prolog” till de *Himmelska uppenbarelserna*. Där förklarade han varför Birgitta Birgersdotters ord skulle tas som gudomliga. I ”Prolog” framhöll han, att Birgitta

²² Katarina av Siena var dominikan-tertiär och ägnade sig bl.a. åt att strida för återbördandet av påven till Rom. Tillsammans med Franciskus är hon Italiens skyddshelgon. Edith Stein föddes i en judisk familj och studerade filosofi. Hon konverterade till kristendomen och blev senare karmelitnunna med namnet Teresa Benedicta. Hon fördes under kriget till Auschwitz och hennes dödsår sätts till 1942 eftersom alla spår efter henne försvinner då. År 1998 kanoniserades hon av påven.

²³ Karin Schubach, red., *Birgitta – feminist, politiker, helgon: en antologi från Birgittajubileumsåret 2003 vid Linköpings universitet* (Linköping: AB Danagårds grafiska, 2005). Ett av bidragen har titeln ”I dig blev den store Guden en liten pilt: Heliga Birgitta som författare och feminist”, av Ebba Witt-Brattström. Under 2021 återkom Witt-Brattström till ämnet med ett föredrag på *Medeltidsveckan* i Visby, ”I dig blev den store guden en liten pilt. Heliga Birgitta som författare och feminist”: <https://medeltidsveckan.se/programme>.

²⁴ Elin Andersson, Ingela Hedström, och Mia Åkestam, red., *Birgittine Circles: People and Saints in the Medieval World* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvetets Akademien (KVHAA), 2023).

inte var lärd. Hennes autenticitet, menade han, vilade på att hon inte hade kunnat hitta på sina visioner ens om hon hade velat, för hon var en enkel och olärd kvinna.²⁵ I själva verket var den heliga Birgitta både bildad och skrivkunnig och hon hörde som sagt hemma inom högaristokratin. Framställningen kan dock knytas till det medeltida idealet ödmjukhet och syftade också till att understryka uppenbarelsernas autenticitet. När den heliga Birgitta upplevde en renässans under modern tid, var det emellertid inte den ödmjuka kvinnan som hyllades. Då blev det viktigare att framhålla att hon hade varit kraftfull och haft stor inverkan på sin samtid.²⁶

Den heliga Birgittas symbolkraft har varit fortsatt stark under 1900-talet, långt efter att rösträtten för kvinnor var vunnen och intresset för henne har ökat i nutid. I samband med att sjuhundraårsminnet av hennes födelse firades år 2003, skrev litteraturhistorikern Ebba Witt-Brattström kraftiga pläderingar för helgonets särskilda ställning som tidig feminist. Det går att spåra en rak linje bakåt till den tidiga kvinnorörelsen, som dock inte verkar ha använt just det ordet. Ett påtagligt exempel på helgonets ställning som symbol för kvinnors kraft och frigörelse efter rösträtten, är också den monumentala väggreliefen ”Den heliga Birgitta och Emilia Fogelclou” från 1947. Den skapades av konstnären Tyra Lundgren (1897–1979) för Högre allmänna läroverket för flickor på Södermalm i Stockholm. Lundgren var vid tidpunkten anställd vid Gustavsbergs porslinsfabrik utanför Stockholm, med egen ateljé, och där finns en provrelief i högbränt stengods. Reliefen skulle komma att ingå i serien *Märkvärdiga kvinnor*, som fick sitt namn efter Ellen Fries bokverk med samma namn.²⁷

²⁵ Tryggve Lundén, *Den heliga Birgitta: himmelska uppenbarelser*, Första bandet (Malmö: Alhems förlag, 1957), 59–60.

²⁶ Berglund, ”A medieval heroine for the modern woman”, *Scandinavian Journal of History*.

²⁷ Om Ellen Fries, se till exempel Ann-Sofie Ohlander, ”Ellen Fries – female historian and historian of female history”, *Gender & History* 4, nr. 2 (1992). Foto: Louise Berglund, Gustavsbergs porslinsmuseum 7 augusti 2020.

Källa: Gustavsbergs porslinsmuseum. Foto: Louise Berglund.

Det är viktigt att framhålla att kvinnorörelsen inte varit ensam om att lyfta fram den heliga Birgittas förtjänster under 1900-talet. Det finns också en annan, betydligt mer andligt präglad rörelse kring henne. Den betonar hennes religiösa betydelse och Vadstena som kulturarv. Det märktes på flera sätt. Den medeltida Birgittinorden återuppväcktes på 1910-talet, då sjuksköterskan och den katolska konvertiten Elisabeth Hesselblad etablerade en liten birgittinsk kommunitet vid Piazza Farnese i Rom. Hesselblad själv kanoniser-

ades av påven 2016.²⁸ Det bildades också flera birgittinska sällskap inom ramen för den svenska kyrkan vid denna tid. *Societas Sanctae Birgittæ* (SSB) bildades 1920, och samma år tillkom *Birgittastiftelsen*. Dessa organisationer verkade på olika sätt, men sammantaget visar de på den birgittinska renässansen under tidigt 1900-tal, en renässans som inte alls begränsades till kvinnorörelsen. Den medeltida forna klosterkyrkan i Vadstena blev på nytt centrum för gudstjänster och ceremonier, men vårdas också som kulturarv. Det mest centrala i det här sammanhanget är att den heliga Birgitta blev en samlande punkt för flera av tidens sociala och kulturella rörelser, såväl sekulära som kyrkliga. Också även i dessa sammanhang fanns betydande skillnader mellan deras uppfattningar om betydelsen av Birgitta.²⁹

Birgitta – ”Sveriges första kvinnosaks kvinna”

Hur beskrevs då den heliga Birgitta inom rösträttsrörelsen? Det var ju där hon ägnades särskild uppmärksamhet. Teresia Eurén skrev ett nytt diktverk, *Några dikter om Birgitta*, som lästes upp i manuskript innan det gavs ut 1914. Där lanserades en modern bild av helgonet. Diktverket recenserades positivt i *Rösträtt för kvinnor*, där följande citat anfördes: ”Rikets lagar och rikets väl/ kyrkans lära och vård, /välvas i hennes härskaresjäl, /när hon styr för hus och gård.”³⁰

I dikten användes vidare uttrycket *moderssinne* om helgonets karaktär och hennes kamp för att ensam i mörkret ”vandra för att finna en säker stig åt andra” betonades.³¹ Några år senare skrev Eva Fröberg, som var godsägare och aktiv inom kvinnorörelsen, en *Prolog*, som gavs ut som småtryck.³² Det är mycket troligt att texten fått sitt namn efter den inledning som Magister Matthias skrivit till

²⁸ Yvonne Maria Werner, ”Elisabeth Hesselblad och ekumeniken”, *Signum* 2 (2000) ger en översikt över forskningen om Hesselblad och information om hennes saligförklaring. <https://signum.se/artikelarkiv/elisabeth-hesselblad-och-ekumeniken/>.

²⁹ Birgitta Laghé, ”Den birgittinska renässansen i Sverige under 1900-talet”, i *Gör också våra kalla hjärtan brinnande – Societas Sanctae Birgittæ 1920–2020*, red. Oloph Bexell et al. (Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2020).

³⁰ *Rösträtt för kvinnor* 3 (1916): 2, recension av *Några dikter om Birgitta* av Teresa Eurén, f. Eneroth.

³¹ Ibid.

³² Camilla Bergvall, ”Eva Fröberg”, *Svenskt Kvinnobiografiskt Lexikon*, <https://skbl.se/sv/artikel/EvaFroberg>.

den heliga Birgittas uppenbarelser på 1300-talet. Här är det dock inte fråga om ett företal till en specifik text, utan en kort, mer underhållande hyllningsskrift vars första version gavs ut till ”Svenska kvinnornas fjärde allmänna rösträttsmöte i Strängnäs 17–18 juni 1916”. Där inskräptes att den heliga Birgitta hade stridit och visat att kvinnor hade lika mycket kraft som män. En fiktiv prior Johannes framhöll hennes insatser inför bröder, som just talat förklenande om kvinnor: ”Som en ensam stjärna hon blänkte / i vår mörka, kämpande tid. / Hennes glödande själ var ande och makt, / där vår Herre har frö i myckenhet lagt.”³³ En andra version av *Prolog* trycktes och kunde senare köpas från kansliet.

Under 1916 kom den heliga Birgitta att bli framträdande i *Rösträtt för kvinnor*. Inför firandet av Birgittadagen hade redaktionen sammanställt en förteckning över litteratur om helgonet och det gick även att beställa vimplar och servetter med rösträttsmärket.³⁴ De stora Birgittanumren publicerades i oktober, inför och strax efter den första rösträttsdagen. På första sidan i numret som kom ut den 1 oktober publicerade Sigrid Leijonhufvud en dikt, centralt placerad på första sidan. ”Birgitta” hette den och den inleddes på följande vis:

Birgitta, den ädlaste blomma
av gammal hövdingestam
Birgitta, den moder fromma
för konungen trädde fram
Av nit för det rätta driven
hon talade, gudaingiven
och trotsade hån och skam.³⁵

Dikten var en del av ett *Kantat* vid Internationella kvinnorättskongressen i Stockholm i juni 1911. I tidningen hade den en prominent plats, prydd med en avbildning av ett träsnitt med helgonbilden. I en anonym artikel på samma sida betonades att Birgitta

—
³³ Eva Fröberg. ”Prolog”. Svenska kvinnornas fjärde allmänna rösträttsmöte i Strängnäs 17–18 juni 1916”. *Rösträtt för kvinnor* 13 (1916): 3–5.

³⁴ *Rösträtt för kvinnor* 18 (1916): 5.

³⁵ *Rösträtt för kvinnor* 19 (1916): 1. ”Birgitta” av Sigrid Leijonhufvud.

hade följt sitt samvetes röst: hon hade med kraft sagt det hon ansåg vara rätt och hon hade verkat för kvinnornas delaktighet i andlig odling. Enligt författaren var det Birgittas hänförelse för sina mål som borde vara inspirationskällan, det var det förhållningssättet den moderna kvinnorörelsen skulle anamma i sin strävan efter kvinnans frigörelse och utveckling.³⁶

Lydia Wahlström publicerade därtill en stor artikel om Birgitta som politiker i samma nummer. I den följde hon upp tanken att den heliga Birgitta skulle ha kunnat vara rösträttskvinna. Hennes argumentation haltar något, men hon inleder med att slå fast att den moderna forskningen styrker hennes tes: "[A]tt Birgitta, därest hon levat nu, skulle ha kunnat höra till ledarna av kampen för kvinnans rösträtt. Åtminstone borde de, som starkast söka världsliga motiv för hennes livsgärning, inte kunna ha någonting att invända mot en sådan gissning."³⁷

Det är ur ett feministiskt perspektiv intressant att se hur Wahlström förordade en omtolkning av begreppet ärelystnad:

[S]å varför inte så gott först som sist räkna maktlystnad bland dygderna; varför skulle det inte för härskarsjälerna vara lika ädelt att längta efter att få hjälpa genom härskandet som för tjänarsjälarna att få hjälpa genom tjänandet? Och är inte den hävdvunna uppfattningen av härska som förmån och tjäna som offer i grunden bra konstgjord. /.../ [då] härskandets 'lycka' huvudsakligen består i lyckan att få bära tyngre bördor än folket mest?³⁸

Wahlströms ord om maktlystnad kan tolkas som ett motangrepp mot helgonets kritiker. Det var just makt- och ärelystnad som de hade klandrat henne för.³⁹

Så var det dags för den första Birgittadagen. Den 7 oktober 1916 talade Ellen Key i Vadstena, Lydia Wahlström i Linköping, Anna

³⁶ Ibid. "Kring Birgittaminnet."

³⁷ Ibid, 3. "Birgitta som politiker" av Lydia Wahlström.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ebba Witt-Brattström, "Den stora planen om Marias efterföljelse: Heliga Birgittas genuskorrigering", *Tidskrift för genusvetenskap* 24, nr. 3–4 (2003): 101–112.

Whitlock i Västerås och Oscar Montelius, riksantikvarie och Fredrika Bremer-förbundets förste ordförande, i Stockholm. Ellen Keys tal publicerades den 1 november 1916 i *Rösträtt för kvinnor*. Talet hade titeln ”Birgitta som andlig makt”. Ellen Key ville där visa att rösträttsrörelsen och det mer kyrkligt orienterade intresset för helgonet, som beskrevs ovan, hade mycket gemensamt. Key var ju väl förankrad i även inom den andliga och kulturella väckelsen som ägde rum samtidigt och hade medverkat vid ett annat möte som hölls i Vadstena hösten 1916, där även Verner von Heidenstam, Sven Hedin och prins Eugen deltog.⁴⁰ I sitt föredrag på Rösträttsdagen skildrade Key Birgittas liv i breda drag och nämnde endast kort men i positiva ordalag rösträttsrörelsen, som en av flera rörelser som verkade för att utveckla samhället i positiv riktning. Liksom övriga menade Key att det var Birgittas benägenhet att med kraft gripa in i tidens offentliga liv som gjorde henne så lämplig som symbol för rösträtten.⁴¹

Den första Rösträttsdagen firades över hela landet. I Stockholm firades dagen storstilat ”med en fest å Vetenskapsakademien” där man också invigde ett pampigt nytt standar. Det var vävt i vitt siden från Almgrens fabrik och hade broderats av Augusta Nilsson.⁴² En damkör sjöng Stenhammars *Sverige* samt en hymn till den heliga Birgitta. Körverket var en tonsättning av den medeltida bönen *Rosa rorans bonitatem*, skapad till Birgitta på 1300-talet, men omgjord till modernt verk 1876 av tonsättaren Ludvig Norman. Avslutningsvis sjöng festdeltagarna *Du gamla, du fria*.⁴³ I LKPRs årsberättelse från 1916 gavs en utförligare skildring av alla festligheter runt om i landet. Göteborg hade slagit på stort och firat ”på ett synnerligen anslående sätt”. Där beskrevs hur ”Chefen för varuhuset Vollmers-Meeths – direktören Aug. Vollmers – hade med stor älskvärdhet ställt sin vackra thésalong med angränsande lokaler till föreningens förfogande”. Programmet innehöll även föredrag, uppläsningar,

⁴⁰ Carl Sjösvärd Birger, *Den katolicerande inriktningen i vår kyrka: Högkyrklig rörelse och identitet i Svenska kyrkan 1909–1946* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2022), 179–180.

⁴¹ *Rösträtt för kvinnor* 21 (1916): 3–5.

⁴² *Rösträtt för kvinnor* 20 (1916): 3.

⁴³ *Rösträtt för kvinnor* 19 (1916): 6.

musik och en supé.⁴⁴ I Kalmar och Linköping hölls sammankomsterna i flickskolornas lokaler och i Trollhättan utmärkte man sig genom att programmet också bjöd på nunnedans, framförd av tolv flickor som klätt sig i klosterdräkter.

Det förefaller som viss oenighet fanns om huruvida det medeltida helgonet var den bästa förebilden. I Falun firade aktivisterna i stället rösträttsdagen den 7 oktober med ett föredrag om Jane Addams, amerikansk socialreformator och suffragist. I övrigt föreföll den heliga Birgitta ha stått i fokus på firanden på samtliga orter.

Ett ändrat fokus

Mycket tyder på att Birgittadagen som nationell rösträttsdag på det stora hela blev en succé när den firades första gången. Intressant är emellertid att fråga hur diskussionen om vilka historiska kvinnor som skulle kunna firas framledes fortsatte. Redan påföljande år valde man nämligen att istället fira drottning Margareta (1353-1412). Det aviserades först i en liten notis i *Rösträtt för kvinnor*. Där slogs också fast att dagen även framgent borde ägnas åt att hylla någon framstående kvinna. Lokalföreningarna i LKPR skulle dock ha full frihet att själva välja vem de ville hylla.⁴⁵ Som upptakt till firandet lyftes drottning Margareta fram med flera artiklar i oktobernumret av *Rösträtt för kvinnor* 1917. Första sidan pryddes av en teckning av drottningen samt ett citat ur Karlskrönikan från 1400-talet. På samma sida kunde läsarna vidare ta del av en hyllning av Margareta, med en tydlig vinkling – den mäktiga och synnerligen dugliga kvinnan som ersätter en helt oduglig man. Vi får läsa att: ”Ur medeltidsdunklet träder oss drottning Margareta, Valdemar Atterdags dotter, till mötes som representant för värdsilig storhet och makt.” Snart förstår läsaren varför: ”På Sveriges tron sitter svagheten och odugligheten i kung Albrekts person /.../ Det slutar med skam, fångenskap och nesa för manlighetens representant, och Margareta tar hans plats på konungatronen.” Hennes tillträde på

⁴⁴ LKPR, *Årsberättelse* 1916 (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri 1917), 15, 28–85.

⁴⁵ *Rösträtt för kvinnor* 2 (1917): 5.

tronen innebar en vändning för det svenska riket: ”Ordning och reda växte i hennes spår.”⁴⁶

Det kan ha funnits en samtidspolitisk orsak till att drottning Margareta tog täten som förmoder det här året. Första världskriget härjade och paralleller till slutet av 1300-talet, då ofärd rådde, var lätta att dra för många. Frigga Carlberg tog det som utgångspunkt för sin artikel ”Tempelvakt”. Hon jämförde det sena 1300-talet med samtiden: det var stor jämmer i Sverige då, och så var det även i nutid, inte bara i Sverige utan i hela världen. Det var fredstanken, som lyftes fram här. Frigga Carlberg avslutade sin artikel med en önskan om att ”livet [må] förnyas och mänskligheten en gång få leva ett värdigt liv i ren och solmättad luft, om kvinnorna ej svika tempelvakten om ljuset i världen.”⁴⁷

Jenny Velander, nu gift Richter, som sades ha framfört förslaget att låta Birgittadagen firas som den särskilda rösträttsdagen för kvinnor, skrev detta år en artikel i *Rösträtt för kvinnor*. Där argumenterade hon för att också hylla drottning Margareta: ”Hur torftig och jämnstruken skulle icke Sveriges medeltid te sig, om icke ur den trätt oss till mötes de tvenne kvinnorna Birgitta och Margareta!” Därefter presenterades de båda med sina attribut – den goda modern Birgitta och den kloka frun Margareta. ”Båda vore de genier av största mått”, och ”[b]åda reste sig till en svindlande höjd över sin samtid.” Drottning Margareta var dock praktikern av de båda, förstår man av den fortsatta argumentationen. Där Birgitta var känslig, var Margareta ”det sunda, praktiska förståndet, den lugna klokheten, den mönstergilla ordningen, den skarpa människokännaren, som tar människorna sådana de äro och begagnar både deras styrka och deras svagheter till tyglar, vari hon leder dem dit hon vill.”⁴⁸

Under 1917 kunde *Rösträtt för kvinnor* ännu en gång publicera listor över nyutkommen, relevant litteratur. Föredrag som hållits gav ut som tryckta småskrifter. Fokus hade dock breddats. Lydia Wahlström hade skrivit ett föredrag om drottning Margareta, som kunde köpas från kansliet och Elin Wägner hade skrivit ett föredrag

⁴⁶ *Rösträtt för kvinnor* 19 (1917):1.

⁴⁷ *Ibid.*, 2–3.

⁴⁸ *Ibid.*, 4, ”Reflexioner på rösträttsdagen de 7 okt. 1917”.

över ämnet ”Medan vi vänta”. Dessa lästes upp tillsammans i många lokala rösträttsföreningar. Den medeltida drottningen tillägnades en hyllningsdikt av K. G. Ossian-Nilsson och i flera artiklar fördes resonemang som gick ut på att heliga Birgitta och drottning Margareta var tämligen jämbördiga som lämpliga förebilder. Intresset för heliga Birgitta hade således inte avklingat helt. I Kalmar hade till exempel Birgittadagen firats i flickskolans högtidssal, där en damkör sjöng *Virgo glorioso* (en Marahymn) och Birgittahymnen – troligen avsågs *Rosa rorans bonitatem* – innan Wahlströms föredrag om drottning Margareta lästes upp.⁴⁹ I övrigt inbjöd det förändrade temat 1917 till variation. I Göteborg hölls exempelvis föredrag om Florence Nightingale. I Växjö slog man till med två fester, både den 7 och den 10 oktober, där programmet inkluderade *Prologen*, föredrag med skioptikonbilder, solosång, teaterpjäs samt en gissningstävling.⁵⁰

Redan påföljande år hade dock intresset för de båda medeltida förmödrarna avtagit markant. När Rösträttsdagen firades 1918 ägnade flera föreningar i stället talen åt den amerikanska rösträtts- och kvinnosakskämpen Susan B. Anthony, som Frigga Carlberg hade skrivit ett föredrag om. Festerna var betydligt färre än föregående år, eftersom Spanska sjukans spridning hade lett till epidemi. Lokalföreningarna hanterade smittläget på skilda sätt. Somliga följde mötesförbudet, medan andra anordnade fester och spexaftnar.⁵¹

Året därpå, 1919, hade rösträttskampen vunnits och fokus flyttades till en modern, svensk ledargestalt. Det blev inte heller denna gång Fredrika Bremer, som skulle hyllas. Verkställande utskottet kungjorde att Birgittadagen skulle ägnas åt Ellen Key som fyllde 70 år. Man kan säga att en cirkel hade slutits – Ellen Key hade ju själv skrivit om den heliga Birgitta när hennes dag firades första gången 1916. Till firandet 1919 skrev Marika Stiernstedt ett omfattande föredrag om Ellen Key, som gavs ut av Albert Bonniers förlag. Hela skriften andas samtid och handlar helt enkelt om föremålet för firandet. Medeltiden lyser med sin frånvaro, utom på ett ställe: ”Ellen Key har blivit kallad profetissa och sierska, helgon och geni;

⁴⁹ *Rösträtt för kvinnor* 21 (1917), 5, ”Arbetet ute i landet.”

⁵⁰ LKPR, *Årsberättelse 1917* (Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1918), 35–84.

⁵¹ *Rösträtt för kvinnor* 17 (1918).

fotografer eller artister ha bemödat sig om att återge hennes bild i enlighet därmed; men själv har hon aldrig anlagt later passande till någotdera slaget. Hon har behållit sitt personliga sätts utomordentliga enkelhet.”⁵² Den utomordentliga enkelhet som den heliga Birgitta tillskrivits under slutet av 1300-talet av sin biktfar, magister Matthias, i hans ”Prolog” till de *Himmelska uppenbarelserna*, verkade nu ha gått förlorad i bilden av helgonet i samband med hyllningarna på Rösträttsdagen.

Rösträttsdagens historia led mot sitt slut. År 1920 skulle lokal-föreningarna ägna dagen åt att reflektera över sin egen historia. Därmed hade Birgittadagen i praktiken firats för sista gången, inom rösträttsrörelsen. Kampen var vunnen och engagemanget var av förklarliga skäl lägre. Diskussionerna kom snarare att handla om hur själva LKPR skulle gå vidare. Det organiserade intresset för den heliga Birgitta togs över av de två andra föreningarna, med fokus på andlig odling och kulturarv: *Societas Sanctae Birgittæ* (SSB), och *Birgittastiftelsen*. Den sistnämnda bildades just den 7 oktober 1920.⁵³ Som synes av monumentalreliefen från 1940-talet och flera andra skildringar har dock bilden av den heliga Birgitta som kvinnornas förkämpe aldrig upphört att intressera.

Heliga Birgitta som symbol i talet om rösträtt

Den moderna heliga Birgitta, som firades stort på Rösträttsdagen den 7 oktober 1916, hade en särskild symbolisk kraft. Mycket av detta hade sin grund i det vi vet om den historiska personen, som levde på 1300-talet. Hon var mycket riktigt en kvinna som var aktiv i sin samtid. Hon påverkade politiska skeenden, såväl i Norden som på kontinenten och i England. Hon läste, begrundade, skrev och reste vida omkring i Norden och i Europa. I detta sammanhang är det mest väsentligt att notera att hon talade och blev hörd och hyllad. Hon riktade skarp kritik och framförde sina uppfattningar till påven, kejsaren, kungar och drottningar. På det viset uppfattades

⁵² Marika Stiernstedt, *Ellen Key: Föredrag på Birgittadagen 1919* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1919), 35–36.

⁵³ Andreas Lindblom, *Femtio år med Birgitta: Birgittastiftelsen 1920–1970* (Malmö: Allhems förlag, 1970).

hon som en passande symbol för kvinnors delaktighet i och betydelse för det politiska livet. Hon har också blivit ifrågasatt och kritiserad. Men trots det är det nog, som rösträttskvinnorna skrev, mycket troligt att hon var den svenska medeltidens mest inflytelserika person. Det historiebruk som hon blivit föremål för under 1900-talet handlar dock, som alltid, om moderna behov. År 2003 firades 700-årsjubiléet av hennes födelse, på ett sätt som visade att hon fortfarande svarar mot samtida frågor, som behovet av feministiska föregångare. Framtiden får utvisa hur 700-årsminnet av hennes kanonisation 2091 kommer manifesteras.

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt hade i den heliga Birgitta funnit en stark samlande symbol, en symbol för klokhet och handlingskraft. Det är samtidigt uppenbart att rörelsen hade bredare behov av förebilder. Efter att ha skiftat fokus till drottning Margareta, riktades uppmärksamheten mot mer samtida kvinnor som hade haft starkt genomslag. Att Ellen Key fick bli den sista kvinnan som hyllades stort i just det här sammanhanget är talande. Hon hade breda kvinnopolitiska och samhällspolitiska intressen och passade på det viset väl in i en vidare berättelse om kvinnors frigörelse. Alla dessa kvinnor representerade i allra högsta grad kvinnors rätt till politisk delaktighet och inflytande.

Litteratur och källor

Litteratur

- Andersson, Elin, Ingela Hedström, & Mia Åkestam, red. *Birgittine Circles: People and Saints in the Medieval World*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA), 2023.
- Berglund, Louise. "A medieval heroine for the modern woman: The Fredrika Bremer Association writes women's history (c. 1859–1916)". *Scandinavian Journal of History* 42, nr. 1 (2017): 46–70.
- Bergvall, Camilla. "Eva Fröberg", i *Svenskt Kvinnobiografiskt Lexikon*, <https://skbl.se/sv/artikel/EvaFröberg>.
- Binns, Amy. "New Heroines for New Causes: How Provincial Women Promoted a Revisionist History Through Post-Suffrage Pageants". *Women's History Review* 27, nr. 2 (2018): 221–240.
- Eco, Umberto. "Dreaming of the Middle Ages". I *Travels in hyperreality: Essays*, övers. William Weaver, 61–72. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986.
- Freeman, James A., "Joan of Arc: Soldier, Saint, Symbol – of What?", *The Journal of Popular Culture* 41, nr. 4 (2008): 601–634.
- Fries, Ellen. *Märkvärdiga kvinnor. Serie 2, Svenska kvinnor*. Stockholm: Hierta, 1891.
- Fröberg, Eva. "Prolog. Svenska kvinnornas fjärde allmänna rösträttsmöte i Strängnäs 17–18 juni 1916", *Rösträtt för kvinnor* 5 (1916), 13: 3–5.
- Laghé, Birgitta. "Den birgittinska renässansen i Sverige under 1900-talet". I *Gör också våra kalla hjärtan brinnande – Societas Sanctae Birgittae 1920–2020*, red. Oloph Bexell, Gunilla Gren-Eklund, Fredrik Santell & Andreas Wejderstam, 31–50. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2020.
- Lindblom, Andreas. *Femtio år med Birgitta: Birgittastiftelsen 1920–1970*. Malmö: Allhems förlag, 1970.
- Lundén, Tryggve. *Den heliga Birgitta: himmelska uppenbarelser*, Första bandet. Malmö: Alhems förlag, 1957.
- Manns, Ulla. "Så skriver vi historia: den svenska kvinnorörelsen ur ett historigrafiskt perspektiv". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 21, nr. 4 (2000): 5–27.
- Odén, Birgitta. "Lydia Wahlströms forskarutbildning". I *Lydia Wahlström: till hundraårsminnet av hennes doktorsdisputation 1898*, red. Gunilla Strömholm, 57–65. Uppsala: Opuscula Historica Upsaliensia, 2000.
- Ohlander, Ann-Sofie. "Ellen Fries – female historian and historian of female history". *Gender & History* 4, nr. 2 (1992): 240–247.
- Rodell, Magnus. *Att gjuta en nation: statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*. Stockholm: Natur & Kultur, 2002.

- Rodell, Magnus. ”Den offentliga minneskulturens politik: stora män och vanliga kvinnor i det svenska 1930-talet”. I *Perspektiv på politisk idé-historia*, red. Hjalmar Falk, My Klockar Linder, och Petter Tistedt, 165–186. Huddinge: Södertörn Högskola, 2023.
- Schubach, Karin, red. *Birgitta – feminist, politiker, helgon: en antologi från Birgittajubileumsåret 2003 vid Linköpings universitet*. Linköping: AB Danagårds grafiska, 2005.
- Sjösvärd Birger, Carl. *Den katolicerande inriktningen i vår kyrka: Högkyrklig rörelse och identitet i Svenska kyrkan 1909–1946*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2022.
- Stiernstedt, Marika. *Ellen Key: föredrag på Birgittadagen 1919*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1919.
- Tornbjær, Charlotte. *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, Lund: Nordisk Academic Press, 2002.
- Wahlström, Lydia. *Den heliga Birgitta*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner, 1905.
- Wahlström, Lydia. ”Heliga Birgitta för nutida läsare”. *Dagny* 13 (1910), 151–152.
- Werner, Yvonne Maria. ”Elisabeth Hesselblad och ekumeniken”. *Signum* 2 (2000). <https://signum.se/artikelarkiv/elisabeth-hesselblad-och-ekumeniken/>
- Witt-Brattström, Ebba. ”Den stora planen om Marias efterföljelse: Heliga Birgittas genuskorrigering”. *Tidskrift för genusvetenskap* 24, 3–4 (2003), 101–112.

Källor

- Dagny* 13 (1910).
- Rösträtt för kvinnor* 15, 19 (1912).
- Rösträtt för kvinnor* 2, 15 (1913).
- Rösträtt för kvinnor* 7 (1915).
- Rösträtt för kvinnor* 3, 18, 19, 20, 21 (1916).
- Rösträtt för kvinnor* 2, 19, 21 (1917).
- Rösträtt för kvinnor* 17 (1918).
- Uppsala universitetsbibliotek, Sv. Litt Tillfällighetsvers.
- Uppsala universitetsbibliotek, Kapsel: Sv Polit. skr. Röstr-fr. Kaps 0.
- LKPR, *Årsberättelse* 1904. Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1905.
- LKPR, *Årsberättelse* 1906. Stockholm: Stockholmstryckeriet, 1906.
- LKPR, *Årsberättelse* 1912. Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1913.
- LKPR, *Årsberättelse* 1915. Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1916.
- LKPR, *Årsberättelse* 1916. Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1917.
- LKPR, *Årsberättelse* 1917, Stockholm: Oskar Eklunds boktryckeri, 1918.

Mer än rösträtt. Carl Lindhagen och kvinnornas demokratifråga

Josefin Hägglund

Av de många metoder som den kvinnliga rösträttsrörelsen använde för att uppmärksamma kvinnornas rösträttsfråga, var Rösträtts-spelet en av de mer innovativa.¹ Det politiska spelet om rösträtten gjordes här till ett faktiskt sällskapsspel. Genom att slå tärning fick spelarna följa en snitslad bana, i stort motsvarade åren från 1902 till 1911. Längs vägen följde både motgångar och framgångar. Nyckelpersoner, viktiga händelser och beslut passerade förbi. Framgångar belönades med extraslag, vid motgångar fick man stå över ett kast. Spelets bana avslutades i en ännu okänd framtid där kvinnorna hade vunnit sin rösträtt. Hade spelmakarna haft förmågan se in i framtiden hade de kunnat placera in målgången ett decennium senare, år 1921, då allmän rösträtt för både män och kvinnor slutligen röstades igenom.

Av spelplanens avbildade rösträttsprofiler var tre kvinnor: Ann Margret Holmgren, Signe Bergman och nordamerikanska Carrie Chapman Catt. Utöver dessa avbildades även två män. Den ene var den liberale partiledaren Karl Staaff. Trots att han själv var principiell anhängare av kvinnlig rösträtt anspelade instruktionen vid Staaffs ruta på att han som statsminister, av taktiska skäl, hade valt att inte inkludera kvinnorna i den rösträttsproposition hans regering lade fram våren 1906: ”Sitt ned ett kast! sa’ Staaff. För männen först vi ömma, Se’n lofva vi att ej din rätt vi skola glömma.”² Den andre mannen var denna artikels huvudperson: riksdagsmannen

¹ ”Rösträtts-spelet” (Stockholm: Ivar Hæggströms boktr. A.B., 1910). Spelplan och förpackning finns digitaliserade både via Uppsala universitet i Alvin, <https://www.alvin-portal.org/alvin/attachment/download/alvin-record:79989/ATTACHMENT-0038.tiff> (hämtad 2 oktober 2023) och via Göteborgs universitets kvinnohistoriska samlingar KVINNSAM, <http://www2.uu.se/kvinn/portaler/rostratt/kampanj/> (hämtad 2 oktober 2023).

² Ibid.

Carl Lindhagen. Även här tvingades spelaren stå över ett slag, men instruktionen anspelade inte på någon tvetydig inställning hos Lindhagen själv, utan på motståndet han hade mött: ”Här får du stå ett kast, ty trots motioners skara, Vi måste strida än och tro och hopp bevara”.³

Lindhagen hade år 1902 satt kvinnornas rösträtt på agendan genom att för andra gången i riksdagens historia väcka frågan i motionsform. Den första hade F. T. Borg väckt nästan 20 år tidigare, år 1884. Som Rösträttsspelet anspelade på till var detta inte Lindhagens sista motion i frågan, utan den första i en skara. Särskilt för sin pionjärmotion, men även för sina rösträttsmotioner åren därefter, har Lindhagen fått en given plats i historisk forskning om rösträttens historia.⁴ Även i kvinnorörelsens egen historieskrivning har Lindhagen givits en framträdande roll. Ett exempel finns i historikern och rösträttsaktivisten Lydia Wahlströms rörelsehistorik, där hon beskriver Lindhagen som ”det kvinnliga rösträttskravets starkaste främjare i riksdagen”.⁵

I det här kapitlet kommer jag att visa vilken plats Lindhagens rösträttsmotioner hade i ett större politiskt sammanhang. Jag kommer att peka på två aspekter. För det första: att rösträtten för Lindhagen var en del av ett mer vidsträckt engagemang i olika slags frågor som rörde kvinnor, där rösträtten bara var en av många. Dessa berörde inte bara rösträtt och representation utan även kvinnors rättigheter i yrkeslivet och i äktenskapet. För det andra: hur rösträtten för Lindhagen utgjorde en beståndsdel i en mer vidsträckt förståelse av demokrati. Utifrån denna såg Lindhagen rösträtten varken som något universalmedel eller någon slutstation. Det, i sin tur, låg till grund för att han, när kvinnornas rösträtt väl genomfördes, inte gav uttryck för någon ogrumlad segerglädje. Han uttryckte, tvärt emot vad man skulle kunnat tro, ett betydande mått av skepsis om vad rösträtten egentligen skulle komma att betyda.

—

³ Ibid.

⁴ Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas, 2004), 33.

⁵ Lydia Wahlström, *Den svenska kvinnorörelsen: historisk översikt* (Stockholm: Norstedts, 1933), 63.

Männen och kvinnors rättigheter i tidigare forskning

Kampen för rösträtt har en särställning i svensk politisk historia om det sena 1800- och det tidiga 1900-talet. Anledningarna är flera. Rösträtten var en av tidens stora politiska frågor och debatterades intensivt, både utanför och innanför riksdagens väggar under flera decennier. Den var också en fråga med en tacksam dramaturgi: ett (relativt) tydligt före och efter som har kunnat beskrivas i termer av en övergång till demokrati eller ett ”demokratiskt genombrott”.⁶ Kring hundraårsjubileet av rösträttsreformen 1919–1921 har forskare inte bara uppmärksammat att rösträttsreformen 1919–1921 fortsatte att lämna grupper av medborgare utanför rösträtten⁷ utan också att rösträttsfrågan har haft en tendens att överskugga andra frågor om fördelning av makt och inflytande som också fanns med i diskussionen om demokratins förverkligande, men som aldrig genomfördes eller åtminstone inte fick samma förhållandevis tydliga avslut. Bland dessa fanns till exempel frågan om ett införande av republik och fördelningen inte bara av politisk utan även ekonomisk makt i samhället.⁸

Om just kvinnornas rösträtt har Ulla Manns påpekat att den i historieskrivningen har tenderat att överskugga andra mål och visioner som också fanns i kvinnorörelsen, men som kanske aldrig uppfylldes.⁹ Hon använder två av den kvinnliga rösträttsrörelsens främsta personligheter som belysande exempel: Lydia Wahlström och Elin Wägner. Dessa skrev båda varsin tillbakablickande utvär-

⁶ Jfr. t.ex. Åke Thulstrup, *När demokratin bröt igenom: konturerna av Sveriges historia 1905–20* (Stockholm: Bonnier, 1937); Kjell Östberg, *Efter rösträtten: kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet* (Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion, 1997); Håkan A. Bengtsson och Lars Ilshammar, red., *Demokratin genombrott: människorna som formade 1900-talet* (Lund: Historiska media, 2018).

⁷ Annika Berg och Martin Ericsson, red. *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921* (Göteborg: Makadam, 2021).

⁸ Flera av bidragen i den antologi om rösträttens historia som producerades i samband med rösträttsjubileet understryker just demokratikampens mångfasetterade och oavslutade natur. Se t.ex. Lars Berggren och Kjell Östberg, ”Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet”, i *Rösträttens århundrade*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud (Göteborg: Makadam, 2018).

⁹ Ulla Manns, ”Minnet av kvinnors rösträtt: jubileer och aktivister formar historien”, i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*.

dering av rösträtten under 1930- och 1940-talen, Wahlström i form av tidigare nämnda historik över kvinnorörelsen och Wägner i *Väckarklocka*, en blandning av kvinnohistoria, essä och manifest. Wahlströms bok, påpekar Manns, har rösträtten som en självklar kulmen, medan Wägner skriver fram en mer ambivalent inställning till vad kvinnorna hade uppnått i och med rösträttsreformen. Wägner omfattade en vision om ”ett helt systemskifte” präglad av fred, ekologisk balans och jämlikhet.¹⁰ Hennes utgångspunkt var att det inte räckte till att kvinnorna bara hade släppts in i männens värld. Wägner menade i stället att kvinnorna också behövde formulera en egen vision om hur man ville förändra världen. Dessa mer systemkritiska tolkningar av rösträttens betydelse har tenderat att tappas bort till förmån för en mer triumfatorisk berättelse likt den Wahlström berättar, skriver Manns. Även Lena Eskilsson har påpekat att det i kvinnorösträttskampen fanns olika uppfattningar om vad rösträtten skulle innebära, och att dessa målsättningar ibland kom att förändras längs vägen. I sin studie av kretsen kring den kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad (där bland andra Elin Wägner ingick) konstaterar hon att det bland en del av de kvinnor som varit aktiva i rösträttskampen med tiden skedde en ”förskjutning från likhetsideer [sic] och individuella jämställdhetskrav till visioner om en helt ny världsordning”.¹¹

I historien om kampen för kvinnors rösträtt, och kvinnors rättigheter mer generellt, har kvinnorna stått i centrum.¹² Carl Lindhagen tillhör en grupp vars idéer och motivationer i rösträttsfrågan sällan fått större uppmärksamhet, nämligen gruppen män. Skälen är delvis uppenbara – det har helt enkelt handlat om en kamp som framför allt förts för kvinnor, och av kvinnor. Samtidigt har männens frånvaro i historiografin också delvis varit resultatet av ett aktivt perspektivval. Även när männen ställts i fokus har det vanligtvis skett

¹⁰ Manns, ”Minnet av kvinnors rösträtt”, 186.

¹¹ Lena Eskilsson, *Drömmen om kamratsamhället: kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad 1925–35* (Stockholm: Carlsson, 1991), 66.

¹² Se t.ex. Christina Florin, *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*, (Stockholm: Atlas akademi, 2006); Rönnbäck, *Politikens genusgränser*.

utifrån kvinnornas perspektiv.¹³ En viktig aspekt i rösträttshistorien har varit kvinnors komplicerade relation till män – både som allierade och motståndare. De bevekelsegrunder som männen som arbetade för kvinnornas rösträtt hade, och vad de förväntade sig att rösträtten skulle innebära, har dock mer sällan uppmärksammats.¹⁴ Även om Lindhagen har en självklar plats i historisk forskning om kampen för kvinnlig rösträtt, får han sällan en särskilt mycket större plats i den, än som just rollen av en manlig allierad som kunde föra fram rösträttskravet i riksdagen, särskilt under 1900-talets första årtionde.¹⁵ Att det ser ut så är alltså inte unikt för Lindhagen utan faller in i en mer allmän tendens att beskriva kvinnorrörelsen mer generellt, och kvinnorrösträttsrörelsen mer specifikt, från rörelsekvinnornas perspektiv.

Fokus på kvinnoperspektiv gäller inte heller enbart svensk forskning. Den amerikanska journalistikprofessorn Brooke Kroeger har berättat att hennes förslag om att skriva en bok om rösträttsrörelsens framstående män möttes från det tilltänkta förlaget med en refusering som helt enkelt löd ”Who cares what the men did?”.¹⁶ Boken, som till sist blev publicerad och fick titeln *The Suffragents*, fick dock en undertitel som pekar på kvinnorna snarare än männen som aktiva subjekt: *How women used men to get the vote*.¹⁷

Att män deltog i kampen för kvinnors rösträtt, såväl som i den vidare kvinnorrörelsen, är dock långt ifrån okänt. Män var vanligt förekommande i kvinnorrörelsen, särskilt under 1800-talet, som

¹³ Se till exempel Yvonne Svanström och Kjell Östberg, red., *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år* (Stockholm: Atlas akademi, 2004) dock med undantag för Ulla Manns bidrag.

¹⁴ ”Mäns roll i och deras bevekelsegrunder för kvinnosaken hör till ett relativt outforskat område”, konstaterar Ulla Manns i ”En man för sin sak: Lars Hierta, Oscar Stackelberg och Fredrik Borg.” i *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, red. Yvonne Svanström och Kjell Östberg (Stockholm: Atlas akademi, 2004), 26.

¹⁵ Bland annat av Rönnbäck, *Politikens genusgränser*, 33, 58.

¹⁶ Brooke Kroeger, ”Should We Care What the Men Did?”, Women’s Suffrage Centennial Commission, *On Their Shoulders: The Radical Stories of Women’s Fight for the Vote*, <https://www.nps.gov/articles/000/should-we-care-what-the-men-did.htm> (hämtad 2023-10-02)

¹⁷ Brooke Kroeger, *The Suffragents: How Women Used Men to Get the Vote* (Albany: State university of New York press, 2017).

bland andra Manns har visat.¹⁸ Hon konstaterar samtidigt att det i historisk forskning funnits en tendens att, liksom i kvinnorörelsens egen historieskrivning, ”förstärka uppfattningen om männens ringa betydelse för kvinnosaken ideologiskt sett”.¹⁹ Detta trots att ”[m]äns medverkan synes ha varit betydelsefull, om än inte helt okomplimerad”.²⁰ Manns illustrerar sin poäng med en lång rad ”reformmän” ur olika generationer med ett engagemang för kvinnosaken.²¹ Till dessa hörde Gabriel Richert som på 1820-talet i egenskap av ledamot i riksdagens lagutskott medverkade till att reformerna om lika arvsrätt och ogift kvinnas myndighet gick igenom och Carl Johan Svensén som 1866 gav ut pamfletten *Om kvinnans medborgerliga rättigheter*. Hans kvinnopolitiska engagemang togs sedan över av sonen Emil Svensén. Vidare fanns Lars Hierta som tillsammans med sina döttrar Anna Retzius och Ebba Lind af Hageby initierade skapandet av Föreningen för gift kvinnas äganderätt 1873 (men själv hann avlida innan föreningen kom till stånd) och Oscar Stackelberg som blev denna förenings förste ordförande. Även F. T. Borg, som år 1884 skrev den första motionen om kvinnors rösträtt, hörde till denna grupp kvinnosaksengagerade män.

I relation till Lindhagen är F. T. Borg särskilt intressant. Den pionjärmotion han skrev på 1880-talet överskuggar nästan alltid hans tidigare engagemang i kvinnofrågor, vilket sträckte sig flera decennier bakåt ända till 1850-talet och rörde långt fler frågor än

¹⁸ Manns, ”En man för sin sak”; Ulla Manns, *Upp systrar väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism* (Stockholm: Atlas akademi, 2005).

¹⁹ Manns, ”En man för sin sak”, 26. En variant står Gunnar Qvist för i uppsatsen ”Ett perspektiv på den s k kvinnoemancipationen”, i Qvist, *Konsten att blifva en god flicka: Kvinnohistoriska uppsatser* (Stockholm: Liber, 1978), s. 162–211. Han konstaterar att männen genomförde en rad rättighetsreformer för kvinnor under 1800- och tidigt 1900-tal, men hävdar att dessa inte främst ska förstås som ett resultat av liberala idéers genomslag eller männens principiella engagemang för kvinnor. Han hävdar i stället att ekonomiska reformer av t.ex. arvsrätt och rätt till utbildning för kvinnor ytterst motiverades av (vissa grupper av) mäns ekonomiska intressen. Rösträttsfrågan skilde sig dock från ekonomiska rättighetsfrågor då det var en reform där hela kollektivet män förlorade makt, något som han menar kan förklara varför denna reform kom så mycket senare än likställighetsreformerna på det ekonomiska området.

²⁰ Manns, ”En man för sin sak”, 24.

²¹ Manns, *ibid.*; Manns, *Upp systrar väpnar er!*, särskilt avsnittet ”Reformmännen”, 27–56.

enbart rösträtten, som Manns påpekat.²² Likt flera av de tidigare nämnda kvinnosaksmännen var Borg medlem både i Föreningen för gift kvinnas äganderätt från grundandet i början av 1870-talet, och i Fredrika Bremerförbundet på 1890-talet.²³ I rösträttsfrågan argumenterade han självständigt för mer långtgående reformer än vad större delen av kvinnorörelsen stod bakom vid denna tidpunkt.²⁴

Under den organiserade kvinnorörelsens första år verkar alltså mäns deltagande inte setts som särskilt problematiskt. Organiseringen för just kvinnlig *rösträtt* skulle dock i hög grad bedrivas i form av en rörelse inte bara för kvinnor utan också av kvinnor. Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) tog ett strategiskt beslut att över huvud taget inte tillåta manliga medlemmar. Trots valet om särorganisering fanns fortfarande ett samarbete med män. Särskilt under rösträttsrörelsens första skede var det vanligt att använda manliga föreläsare, föredragshållare och kursledare. LKPR gav ut skriftligt material författat av män och inkluderade till och med manliga medlemmar på lokalnivå (om än i liten omfattning).²⁵ Männens förening för kvinnans politiska rösträtt, MKPR, bildades 1911, i anslutning till den internationella rösträttskongressen i Stockholm. Trots att den i omfattning inte kunde mäta sig med sin kvinnliga motsvarighet, hade den en symbolisk betydelse genom att den signalerade att rösträttsfrågan också var en angelägenhet för män.²⁶ Den kunde dessutom fungera som en kontaktyta mellan män och kvinnor med sympati för kvinnornas rösträtt, och som en kanal in i riksdagen. En betydande andel av föreningens medlemmar var nämligen riksdagsmän. Den separatistiska strategin behöver därför inte förstås som något som helt och hållet splittrade de män och kvinnor som ville arbeta för rösträtt. Rönnbäck beskriver det i stället som att arbetet kom att präglas av ett ”växelspel mellan kvinnors utomparlamentariska och mäns inomparlamentariska arbete”, där ett betydande samordnande arbete

—

²² Manns, ”En man för sin sak”, 36.

²³ Manns, *Upp systrar väpnar er!*, 40.

²⁴ Manns, *ibid.*, 36.

²⁵ Rönnbäck, *Politikens genusgränser*, 102.

²⁶ *Ibid.*, 102–103.

skedde kring motioner petitioner och skrivelser, ofta genom informella kanaler.²⁷

Tidigare forskning har konstaterat att riksdagsmännen som förde in rösträttskraven i riksdagen inte hade någon enad linje utan argumenterade för delvis olika slags reformer, utifrån olika slags motiveringar.²⁸ I Lindhagens fall är det tydligt att hans förslag till utformning av rösträtten såväl som hans tolkningar av rösträttens betydelse hängde ihop med hans tankar om politik och demokrati generellt. Denna hans mer generella politiska analys brukar inte uppmärksammas i forskningen om den kvinnliga rösträttens historia, men har färgat bilden av Lindhagen i historisk forskning om andra frågor och miljöer. Det har medfört att det finns en betydande kontrast mellan hur Lindhagen vanligtvis beskrivs i forskningen om den kvinnliga rösträtten jämfört med forskning med andra utgångspunkter. Medan han i rösträttsforskningen brukar beskrivas som en väg in i politikens finrum för kvinnorna som stod utanför, så har han i andra delar av politiskhistorisk forskning vanligtvis tolkats som en långt mer udda person.²⁹ Idéhistorikern Sverker Sörlin har till exempel beskrivit honom som ”i opposition inte bara mot socialdemokratins huvudfåra, utan mot de flesta partier och ideologier”.³⁰ Från 1910-talets början definierade Lindhagen sin egen idépolitiska utgångspunkt som ”humanism”. Denna har tidigare forskning tolkat som utopisk såväl som idealistisk.³¹

Att Lindhagen har beskrivits på detta har att göra med den mer grundläggande kritik som han, över tiden med ökande intensitet,

—
²⁷ Ibid., 103.

²⁸ Det fanns till exempel ingen konsensus om hur rösträtten skulle genomföras och om målet var en könsneutral eller könsuppdelad lagstiftning. Ibid., 34–35.

²⁹ För en översikt se Josefin Hägglund, *Demokratins stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923* (Huddinge: Södertörn doctoral dissertations, 2023), 29–40.

³⁰ Sverker Sörlin, *Framtidslandet: debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Stockholm: Carlsson, 1988), 248.

³¹ Se t.ex. nämnda Sörlin, *Framtidslandet*; Per Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen: kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander* (Stockholm: Carlsson, 2007), 144–146; Torbjörn Lundqvist, *Industrialismens kritiker: utopism, ämbetsmannas-ideal och samvetspolitik i Carl Lindhagens ideologi* (Uppsala: Ekonomihistoriska institutionen vid Uppsala universitet, 1995).

riktade mot det politiska systemet – en kritik som inte verkade hitta någon riktigt fast partipolitisk hemvist. Denna idé om politik färgade Lindhagens tidiga argumentation om kvinnlig rösträtt, men kanske framförallt hans utvärdering av den rösträttsreform som till sist genomfördes 1918–1921. Poängen med att lyfta fram Lindhagens gärning är inte bara att synliggöra hur en av de aktiva manliga rösträttskämparnas idéer om rösträtt såg ut. På ett mer generellt plan utgör han ett exempel på att rösträttskampen i vissa bemärkelser förenades av ett gemensamt mål, men att detta mål kunde förstås på många olika sätt. Att kämpa för att kvinnor skulle få tillgång till politikens institutioner innebar inte att man nödvändigtvis såg det som ett slutmål.

Entré i politiken genom kvinnorörelsen

När Lindhagen väckte sin riksdagsmotion om rösträtt för kvinnor 1902 hade han redan ett drygt decenniums engagemang i kvinnofrågor bakom sig. Kvinnofrågan hade varit hans introduktion till politiskt arbete över huvud taget. Åren som juriststudent i Uppsala hade inte, till skillnad från generationskamraterna Karl Staaß och Hjalmar Branting, medfört något politiskt uppvaknande. Intresset för politik tog i stället fart när han återvände till hemstaden Stockholm som färdigutbildad jurist med sikte på en domarkarriär. Mer bestämt var det Föreningen för gift kvinnas äganderätt som blev Lindhagens väg in i politiken. År 1891 valdes han in i föreningens styrelse för att ersätta avgående Curt Wallis.³² Detta räknade han själv som sin entré i det politiska livet.³³

Redan året därpå, 1892, skrev han sin allra första riksdagsmotion på ämnet ”den gifta kvinnans äganderätt”. Det skedde fem år innan han själv skulle väljas in i riksdagen och motionen framfördes i riksdagens andra kammare av den liberale ledamoten Magnus Höjer.³⁴ När Föreningen för gift kvinnas äganderätt några år senare,

³² Brevet där föreningen meddelar Lindhagen att man har valt in honom i föreningen styrelse, för att ersätta Wallis som avsågs sig omval, finns i vol. A2:14, Carl Lindhagens samling, SSA.

³³ Carl Lindhagen, *Carl Lindhagens memoarer: Första delen* (Stockholm: Bonnier, 1936), 11.

³⁴ Motion 1892 AK nr 38.

1896, gick upp i Fredrika Bremerförbundet följde Lindhagen med. Juristen Lindhagen blev där ordförande i förbundets nyinstittade lagkommitté som i mångt och mycket fortsatte den gamla föreningens arbete.³⁵

Samma år formulerade han sin syn på kvinnorörelsens uppgifter i en artikel i *Ord och bild* med titeln ”Kvinnofrågan i social belysning”.³⁶ Texten utgick från Ellen Keys uppmärksammade och om-diskuterade tal om ”missbrukad kvinnokraft”, ”naturenliga arbetsområden för kvinnan” och ”kvinnokraft” från föregående år. I texten ifrågasatte Lindhagen vad han uppfattade som ett alltför skarpt partitagande för eller emot Key. Han hävdade att både Key och hennes kritiker hade sina poänger. Som en del av detta resonemang gav han också sin syn på kvinnorörelsen mer generellt. Han inkluderade ett antal kursiverade grundsatser där han till exempel slog fast att kvinnorörelsen skulle förstås som ”*utbrottet af kvinnonaturens ouppfyllda trängtan efter utveckling och efter utvecklingens medel: kunskaper, arbete och själfbestämning*”.³⁷ Utifrån detta perspektiv argumenterade Lindhagen för att det Key beskrev som ”missbrukad kvinnokraft”, ”sedt i den historiska utvecklingens ljus [skulle komma att] kallas stora och fruktbringande offer för kvinnosaken”.³⁸

1896 var också året då Lindhagen för första gången ställde upp som kandidat i andrakammarvalet. I sitt valtal, eller sin ”politiska trosbekännelse” som det ofta kallades, uttalade han bland annat sitt stöd för reformer för både gift kvinnas myndighet och rösträtt till andra kammaren.³⁹ Denna gång lyckades Lindhagen inte bli invald, men en ny möjlighet öppnade sig på våren 1897 i form av ett fyllnadsval efter en ledamot som avlidit. Denna gång gick det vägen. När Lindhagen som trettiosexåring valdes in i riksdagen var det början på fyra decennier som ledamot. Förutom ett uppehåll i mitten, år 1918, satt han som riksdagsledamot till och med 1940. Till

³⁵ Om Föreningen för gift kvinnas eganderätt och Fredrika Bremer-förbundet, se Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion, 1997).

³⁶ Carl Lindhagen, ”Kvinnofrågan i social belysning”, *Ord och bild* 5 (1896): 180–183.

³⁷ *Ibid.*, 180.

³⁸ *Ibid.*, 183.

³⁹ Carl Lindhagen, *Drömmar och stridslinjer* (Stockholm: Bonnier, 1906), 1–8.

en början representerade han Stockholm i andra kammaren, men blev inte omvald i valet på hösten 1917. När han 1919 återinträdde i riksdagen var det som förstakammarrepresentant för Västernorrland (senare Västernorrland och Jämtland), ett resultat av hans mångåriga engagemang mot för de trängda småbrukarna i landets norra delar.

Under sina riksdagsår skulle Lindhagen komma att passera genom flera partibildningar. Dessa olika partisammanhang skulle komma att skapa olika förutsättningar för hans arbete i kvinnopolitiska frågor. Från att de första åren varit medlem i liberala Folkpartiet (1897–1899) och Liberala samlingspartiet (1900–1908) inträdde han 1909 i Socialdemokratiska arbetarepartiet och deras riksdagsgrupp. Vid partisplittringen 1917 var Lindhagen en av de som lämnade partiet och bildade Socialdemokratiska vänsterpartiet. Efter att till en början haft en ledande roll i detta parti vände vindarna efter en tid och han utslöts samband med att partiet bytte namn till Sveriges kommunistiska parti (sektion av Komintern) år 1921. Efter en kort period som partilös återvände han till Socialdemokraterna i början av år 1923 för att stanna där under resten av sin riksdagstid. I alla dessa partier fanns ett stöd för den kvinnliga rösträtten, men både liberaler och socialdemokrater tvekade att prioritera den innan männens rösträttsfråga var ”löst”, som vi kommer att se strax.

Kvinnors rösträtt i Lindhagens motioner

År 1902 motionerade Lindhagen alltså för första gången i frågan om kvinnors rösträtt till riksdagens andra kammare. Att motionen skrevs just då hängde samman med att regeringen von Otter detta år presenterat en rösträttsproposition som fått delar av den svenska kvinnorörelsen att se rött. I propositionen ingick en rösträttsreform grundad på kommunal rösträtt och en höjd rösträttsålder till 25 år. Liknande begränsningar hade föreslagits tidigare, men von Otter inkluderade även en ny ”konservativ garanti” i form av dubbel röst rätt till gifta män och till samtliga män över fyrtio. Detta förslag skapade reaktioner utanför riksdagen bland politiskt intresserade kvinnor, som såg det som ”en bekräftelse på att kvinnor inte be-

traktades som självständiga individer eller medborgare utan bara som bihang till män”, som Rönnbäck har uttryckt det.⁴⁰ I sin motion kommenterade Lindhagen förslaget med en syrlig formulering om att han betvivlade att denna grupp skulle tillföra ”ett förment tillskott af stadga i samhälleligt uppförande ” och hävdade att propositionen ”temligen oförtjent räknat den gifta mannen till godo” sådant som han i stället ”torde närmast hafva sin hustru att tacka för”.⁴¹ I sin motion föreslog Lindhagen en utredning av den kvinnliga rösträtten.

Motionens argumentation utgör ett exempel på det nära förhållande som fanns mellan Lindhagen och kvinnorörelsen. Större delen av motiveringen till motionens yrkande är saxad från en petition från 1899 med Fredrika Bremerförbundet som avsändare samt en artikel från förbundstidningen Dagny som kommenterade petitionen. Båda dessa texter hade Lindhagen själv sannolikt varit högst delaktig i att formulera. Den visar samtidigt på Lindhagens självständiga ställningstagande i frågan. Även om motionens yrkande var relativt modest – att kvinnornas rösträtt skulle utredas – så gick Lindhagen längre än Fredrika Bremerförbundets petition genom att också öppna för rösträtt för gifta kvinnor.⁴² Varken Lindhagens motion eller von Otters proposition kom att resultera i något reformsbeslut och Lindhagens riksdagsmotion föll utan debatt. Det mest bestående resultatet blev i stället impulsen de båda, på olika sätt, gav till organiseringen av kvinnliga rösträttsföreningar och snart även till grundandet av Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt.⁴³

Motionen 1902 skulle som sagt inte bli Lindhagens enda i den kvinnliga rösträttsfrågan. Från 1904 till 1908 återkom Lindhagen varje år med en ny motion i ämnet. Från den första relativt modest formulerade motionen om en utredning av kvinnlig rösträtt, ökade omfattningen av Lindhagens yrkanden under de följande åren. Redan 1904 yrkade han på att den kvinnliga rösträtten inte bara

⁴⁰ Rönnbäck, *Politikens genusgränser*, 33.

⁴¹ Motion 1902 AK nr 187.

⁴² Detta har även Rönnbäck konstaterat i *Politikens genusgränser*, 58.

⁴³ Rönnbäck, *Politikens genusgränser*, 58–59.

skulle utredas, utan att denna utredning också skulle resultera i ett faktiskt förslag.

Under de närmaste åren fortsatte rösträttsfrågan att vara ett ständigt debattämne i riksdagen. Ofta strukturerades debatten dock som en debatt om männens rösträtt först och främst. Även de som uttryckt ett principiellt stöd för kvinnlig rösträtt kunde utifrån taktiska motiv hävda att männens rösträttsfråga behövde lösas innan kvinnornas kunde komma upp på dagordningen. Lindhagen var en av dem som ifrågasatte denna uppdelning, om än inte helt och fullt från första början. I sin första motion 1902 förde han fram reservationen att kvinnornas rösträttsfråga inte fick fördröja männens. Denna reservation fanns kvar även 1904. Nu argumenterade han dock för att männens och kvinnornas rösträtt inte i längden kunde separeras och att lösningen av männens rösträttsfråga innefattade ”en särskild förpliktelse till att omedelbart skrida till en utredning och ett öfvervägande af frågan om politisk rösträtt äfven för kvinnor”.⁴⁴

Hur argumenterade då Lindhagen för kvinnornas rösträtt? I sin motion 1904 använde han inte längre Fredrika Bremerförbundets petition i sin motivering, utan en nyskriven text. Han började med ett citat av den franske upplysningsfilosofen och revolutionären Condorcet: ”Antingen har ingen människa medborgerliga rättigheter eller också hafva alla det; och den som röstar emot en annans rätt på grund af dennes olikhet i religion, kön eller ras har från denna stund afsvurit sig sin egen rätt.”⁴⁵ ”[D]essa sanningsord” tillämpade på rösträttsfrågan innebar enligt Lindhagen att ”bakom spörsmålet om införandet om allmän politisk rösträtt för män står alltid och oundvikligt frågan om kvinnans politiska rösträtt.”⁴⁶

En del av den nya motiveringen utgjordes av en sammanställning av sinsemellan delvis olika typer av argument för varför kvinnor borde ges rösträtt: individens rättigheter, kvinnornas rätt att tillvarata sina kollektiva intressen, tillsammans med argument om de gynnsamma följder den kvinnliga rösträtten skulle kunna få för

—
⁴⁴ Motion 1904 AK nr 262.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

kvinnorna och för samhället i stort. Detta dels i form av det kvinnorna i kraft av sina särskilda fallenheter kunde bidra till, dels genom att kvinnan själv skulle utveckla positiva egenskaper genom det förtroende rösträtten innebar. Dessa argument löd:

därför att det är rättfärdigt mot henne och däremot orättfärdigt att utestänga hälften af folket från politiskt inflytande;

därför att kvinnan, som har lika stora intressen att tillvarataga i samhället som mannen, bör själv bäst förstå att där bevaka sin egen rätt och sitt eget bästa;

därför att hennes fallenheter otvifvelaktigt i många afseenden äro olika mannens, hvilket förhållande från det allmännas synpunkt utgör en ytterligare bjudande anledning att låta dessa särskilda fallenheter komma till sin rätt och göra sig gällande;

därför att härigenom skulle hennes medborgaranda stärkas, hennes självständighet och ansvarskänsla ökas samt hennes personliga anseende höjas;

därför att samhället särskildt behöfver den insats af medkänsla, sparsamhet och praktiskt sinne, som kvinnan antagligen skulle göra gällande i lagstiftningen och statshushållningen, samt

därför att sålunda med ett ord det är till gagn för kvinnan och till gagn för samhället.⁴⁷

Denna sammanställning skulle återkomma i senare motioner, och den användes även av den kvinnliga rösträttsrörelsen i propagandamaterial i form av både brevkort och flygblad.⁴⁸

År 1902 hade Lindhagen varit ensam motionär. Åren 1904 och 1905 fick han dock instämmande underskrifter från ett betydande antal andra riksdagsmän. I motionen 1904 instämde ett trettiotal

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg, "Flygblad N:o 2 utgifvet af Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg: Hvarför bör kvinnan erhålla politisk rösträtt?", 1916. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/52560> (hämtad 2023 oktober 2); Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg, "Varför bör kvinnan erhålla politisk rösträtt" [vykort], poststämplat 1915 eller 1916, <https://www.alvinportal.org/alvin/attachment/download/alvin-record:79989/ATTACHMENT-0006.tiff> (hämtad 2 oktober 2023).

liberala ledamöter och 1905 samlade Lindhagen nära sextio underskrifter, vilka förutom liberaler också inkluderade socialdemokraterna Hjalmar Branting och F.V. Thorsson.

Året därpå, 1906, kom en betydande scenförändring i och med att liberalerna för första gången fick möjlighet att bilda regering, och därmed också lägga fram en egen rösträttsproposition. Fastän det fanns ett betydande stöd bland de liberala riksdagsmännen för kvinnlig rösträtt, valde Staaffs regering att fortsätta separera kvinnornas och männens rösträttsfråga och att exkludera kvinnorna från förslaget. Detta var alltså den taktik som det tidigare citerade Rösträttsspelet refererade till vid bilden av Staaff: ”För männen först vi ömma. Se’n lofva vi att ej din rätt vi skola glömma”. Trots den liberala regeringens val gick Lindhagen inte på partilinjén utan fortsatte att motionera om att kvinnornas rösträtt skulle inkluderas i förslaget. Inte heller nu var han ensam, även om sällskapet hade decimerats. Tillsammans med en grupp liberala riksdagsmän, informellt kända som ”Lindhagengruppen” eller ”grupp Lindhagen”, tog han strid mot sitt eget parti och motionerade om att kvinnornas rösträtt behövde tas med. Bland gruppens medlemmar återfanns bland andra Curt Wallis, som Lindhagen ersatt i styrelsen för Föreningen för gift kvinnas äganderätt.⁴⁹

Resultatet av riksdagsdebatterna blev till sist att Lindhagen-gruppens motionsyrkande om en utredning av den kvinnliga rösträtten bifölls. Den liberala rösträttspropositionen föll dock och regeringen Staaff fick till följd av detta avgå i maj 1906. I stället blev det den tillträdande högerregeringen under ledning av Arvid Lindman som rodde en rösträttsreform i hamn. Lindmanregeringens proposition, baserad på slojade förmögenhetskrav men bibehållet könsstreck och dessutom ett antal nya krav, till exempel på genomförd värnplikt, antogs som vilande vid riksdagen 1907.⁵⁰ Samma år lämnade Lindhagen Liberala samlingspartiet för att stå som politisk

⁴⁹ Bland övriga medlemmar fanns bland andra Knut Kjellberg, Jakob Pettersson, Edvard Wavrinsky.

⁵⁰ Om dessa nya begränsningar, se Ebba Berling Åselius, *Rösträtt med förhinder: rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920* (Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2005).

vilde. Sannolikt var den liberala regeringens rösträttsfiasko en starkt bidragande orsak.⁵¹

Att en proposition om ”allmän rösträtt” för män till sist såg ut att gå igenom innebar inte att Lindhagen och hans grupp gav upp frågan om kvinnornas rösträtt. Både 1907 och 1908 fortsatte ”grupp Lindhagen” att motionera för en mer radikal rösträttsreform än den som Lindmanregeringens proposition innehöll.⁵² Nu inkluderade de dessutom krav på valbarhet för kvinnor till riksdagens båda kamrar. I sin motivering kritiserade de att kvinnorna exkluderats även från denna proposition vilken de beskrev som ”på sin höjd en lösning, som i sig innebär fröet till fortsatta uppslitande strider”.⁵³ De förklarade misslyckandet att nå en i Lindhagens och hans medlemmarnas syn grundlig lösning med att frågan behandlats ”i partieller intressepolitikens tecken”.⁵⁴

Alla dessa beräkningar för att hindra maktförskjutningar, alla dessa stillatigande uträkningar af medeltalet af olika gruppers upplysta föreställningssätt, alla dessa gottköpsdogmer för bedömande af medmänniskors medborgarvärde, allt detta kan ej annat än lägga sig som en tyngd öfver det hela, verka som ett väldigt hinder för sakens verkliga framåtskridande.⁵⁵

En liknande analys gjorde gruppen efter att Lindmans proposition röstats igenom i en första omgång. Att kvinnornas rösträtt uteslutits från förslaget tolkade de som ett bevis på att propositionen tagits fram genom en cynisk ”byteshandel” snarare än som ett resultat av en vilja att skapa en grundlig lösning.⁵⁶ De ”vänliga ord och tankar för den kvinnliga rösträtten” som framförts tidigare i processen

⁵¹ I ett omdiskuterat tal sommaren 1906 riktade Lindhagen stark kritik mot den liberala regeringen, bland annat mot hur de hade hanterat rösträttsfrågan. Lindhagens kritik bemöttes av bland andra Fridtjuv Berg, som varit ecklesiastikminister i den liberala regeringen. Som ett svar till Berg publicerade Lindhagen i slutet av året sitt tal (”Om klokhet och hänförelse i politiken”) tillsammans med en mängd andra tal, motioner och artiklar i samlingsvolymen *Drömmar och stridslinjer*.

⁵² Motion 1907 AK nr 208; motion 1908 AK nr 145.

⁵³ Motion 1907 AK nr 208.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Motion 1908 AK nr 145.

hade kastats åt sidan då ”det visat sig, att flera erbjudanden ej behöfdes för att få saken med minsta möjliga uppoffring i hamn”.⁵⁷ I dessa senare motioner argumenterade Lindhagen och hans grupp för att ”könsstrecket” såväl som ”förmögenhetsstrecket” borde avskaffas, och om att stärka andra kammarens ställning gentemot den första.

Lindhagens och Lindhagengruppens invändningar till trots så röstades Lindmans proposition igenom, vilket innebar en ny situation för rösträttsfrågan i stort. Då männen fått sin rösträtt hade det taktiska argumentet för att inte ta upp kvinnornas rösträtt på agendan omintetgjorts. Från och med nu hade den kvinnliga rösträtten stöd av andra kammarens majoritet, men skulle fortsätta att stoppas av första kammaren. Lindhagen, som i början av 1909 gått in i det Socialdemokratiska partiet, motionerade samma vår tillsammans med sin nya riksdagsgrupp om att även kvinnorna borde ges politisk rösträtt.

Under de följande åren skulle kvinnornas rösträtt aktualiseras, bland annat genom att den utredning som tillsatts 1906, år 1912 till sist kunde presentera sitt resultat. Lindhagen motionerade detta år återigen om både rösträtt och valbarhet även för kvinnorna.⁵⁸ Efter att frågan debatterats i riksdagen stod det dock klart att, trots att stödet för kvinnornas rösträtt nu var stort, hade motståndet fortfarande majoritet i första kammaren vilket innebar att frågan föll ännu en gång. Därefter skulle kvinnornas rösträtt under flera års tid hamna i skuggan av andra frågor. Rönnbäck karakteriserar åren mellan 1913 och 1917, som den ”tysta perioden” i den kvinnliga rösträttens historia.⁵⁹ Mellan 1913 och 1916 väckte inte heller Lindhagen några nya motioner i rösträttsfrågan. År 1917 skulle han dock återkomma både med en över åttio sidor lång motion som förutom kvinnornas rösträtt inkluderade en lång rad förslag på olika reformer av flera olika samhällsfärer vilka behövde genomföras för att ”verklig demokrati” skulle uppnås, och en 24 sidor lång motion om kvinnornas rösträtt mer specifikt.⁶⁰ Innan jag går närmre in på

—

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Motionerna 1912 AK nr 311 och 316.

⁵⁹ Rönnbäck, *Politikens genusgränser*, 41–42

⁶⁰ Motion 1917 AK nr 289; Motion 1917 AK nr 400.

dessa motioner, och på hur Lindhagen mot bakgrund av idén om ”verklig demokrati” så småningom tolkade den annalkande rösträtten, ska vi återvända till början av hans riksdagstid. Parallellt med rösträttsfrågan drev Lindhagen nämligen hela tiden även andra frågor gällande kvinnors rättigheter.

Mer än rösträtt:

sociala och ekonomiska reformer för kvinnor

Rösträtten var med andra ord inte den enda fråga som berörde kvinnor och som i Lindhagen fick en engagerad talesperson. Redan innan rösträttsmotionen 1902 hade han tagit upp flera andra ämnen och han skulle fortsätta att göra det under hela sin riksdagstid. Strax efter sitt inval i andra kammaren 1897 började Lindhagen att motionera om sociala och ekonomiska reformer som rörde kvinnor. Stora, återkommande teman var kvinnors status inom äktenskapet och deras ställning i yrkeslivet, det vill säga frågor som gick i linje med Föreningen för gift kvinnas äganderätt och Fredrika Bremerförbundets verksamhetsområde. Om avskaffande av mannens målsmanskap kunde han till exempel nu till sist motionera själv 1903.⁶¹ Redan sitt andra år i riksdagen, 1898, motionerade han om reformer av giftermålsbalken, med anledning av en aktuell proposition.⁶² Lindhagen argumenterade här för att skrota propositionen och ytterligare utreda äktenskapslagstiftningen. Framför allt ville han att processen att få skilsmässa på grund av oenighet skulle underlättas. Samtidigt som han välkomnade åtgärder för att hindra ”missbruk” av äktenskapslagstiftningen, hävdade han att skilsmässa i sig inte borde motverkas. Den vanligaste skilsmäsoanledningen, hävdade han, var helt enkelt att ”slumpen sammanfogat två personer med så stridiga lynnen och tankesätt, att enligt en lång och sorglig erfarenhet all dräglig sammanvaro dem emellan visat sig omöjlig”.⁶³ I dessa fall var skilsmässa ett rimligt och berättigat val. Propositionen föll i riksdagen, och Lindhagens motion lämnades utan åtgärd. Året

—

⁶¹ Motion 1903 AK nr 113.

⁶² Motion 1898 AK nr 195; Proposition 1898 nr 9.

⁶³ Motion 1898 AK nr 195.

därpå återkom han med en motion där han återigen argumenterade för att hela giftermålsbalken behövde utredas.⁶⁴

Lindhagen motiverade sitt eget engagemang för att föra kvinnornas talan bland annat med att de fortsatt var utestängda från den formella påverkanskanal som rösträtten utgjorde. Detta uttryckte han särskilt tydligt i debatten om ett omdiskuterat lagförslag som rörde kvinnors rätt på arbetsmarknaden: förslaget om ett förbud för kvinnors nattarbete. Frågan diskuterades i riksdagen åren 1908 (då det röstades ned) och 1909 (då det antogs), det vill säga överlappande med att Lindmanpropositionen om en rösträttsreform låg på riksdagens bord. Lagförslaget hade sin grund i en internationell konvention om arbetarskydd som kommit till ett par år tidigare, år 1906. Med grund i konventionen var det upp till de nationella parlamenten att anta bestämmelser om att kvinnor skulle förbjudas att arbeta nattskift på vissa typer av arbetsplatser. Bland andra ekonomhistorikern Ulla Wikander har skildrat hur Lindhagen i den svenska riksdagen förde fram den svenska kvinnorörelsens, i ett europeiskt sammanhang unika, ståndpunkt att kvinnors nattarbete skulle vara fortsatt tillåtet.⁶⁵

Riksdagen var till en början kluven i frågan, men utifrån olika ståndpunkter. När den först kom upp 1908 förordade beredande lagutskottet avslag. Lindhagen, som var en av utskottets medlemmar, yrkade i en reservation inte bara på avslag utan också på att en utredning skulle tillsättas om vilka effekter nattarbete hade på män såväl som kvinnor.⁶⁶ I reservationen återanvände han, i något

⁶⁴ Motion 1899 AK nr 199.

⁶⁵ Om Lindhagens ställningstaganden i nattarbetsfrågan, se Ulla Wikander, *Feminism, familj och medborgarskap: debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889–1919* (Göteborg: Makadam, 2006), 294–295. Wikander återger Lindhagens ställningstagande för jämlikhet mellan kvinnor och män i arbetstidslagstiftningen vid Andra internationalens kongress i Köpenhamn 1910. Hon beskriver Lindhagens ställningstagande som i linje med ”vad de socialdemokratiska kvinnorna i hans hemland ville få igenom” (294) till skillnad från övriga delar av den socialistiska kvinnorörelsen, vars ställningstagande låg i linje med det svenska socialdemokratiska partiet. Hon pekar också på att Carl Lindhagens syster Anna Lindhagen var en av de drivande socialdemokratiska kvinnorna i motståndet mot nattarbetsförbud för kvinnor och att även den borgerliga kvinnorörelsen, till vilken Carl Lindhagen hade täta band, var kritiska mot nattarbetsförbudet.

⁶⁶ Lindhagen, reservation till lagutskottets utlåtande 1908 nr 76.

omarbetad form, flera av sina formuleringar från den tidigare citerade *Ord och bild*-artikeln från 1896. I sin beskrivning av hur han tolkade nattarbetsfrågans bakgrund återvände han till exempel till formuleringen att ”kvinnorörelsen [var] utbrottet af kvinnonaturens ouppfyllda trängtan efter utveckling och efter utvecklingens medel: kunskaper, arbete och självbestämning”, en trängtan som nu kom till uttryck i motståndet mot inskränkningen i möjligheten till arbete.⁶⁷ I sin reservation hänvisade Lindhagen till att det ”från kvinnligt håll” framförts att ”frågan såsom omtvistad och närmast berörande kvinnorna borde anstå, till dess att de genom politisk rösträtt blifva i tillfälle att bevaka sin talan”.⁶⁸ Om detta kunde man ha olika meningar, menade Lindhagen, men det var ett faktum som borde tas i beräkning. ”Det förhållandet, att kvinnorna af statsmakterna nyligen åter förvägrats medborgarrätt utgör i hvarje fall en särskild uppfordran att fördomsfritt beakta de synpunkter, som framförts från deras sida.”⁶⁹

Första kammaren röstade mot lagförslaget utan särskilt mycket diskussion, men i andra kammaren fördes en omfattande debatt. Riksdagens socialdemokrater hörde till propositionens tillskyndare. Partiledaren Branting kritiserade Lindhagens problemformulering. Att nattarbetsfrågan aktualiserats, hävdade han, var inte ett resultat av ”det arbetande kvinnornas lust till att fullfölja ’kvinnonaturens ouppfyllda trängtan’”, utan av att ”den kapitalistiska utvecklingens begär efter billig arbetskraft” nu nått även ”proletärkvinnan”.⁷⁰ Lindhagen var dock inte ensam om att argumentera för att kvinnornas perspektiv behövde tas i beaktande. I debatten fick han stöd av flera medlemmar av ”grupp Lindhagen”. Curt Wallis instämde med Lindhagens inlägg i kammaren och Jakob Pettersson förde fram en liknande argumentation som Lindhagen. Edvard Wavrin-sky tog inte ställning för eller emot ett förbud, men hävdade att det var nödvändigt med mer utförlig statistik för att kunna backa upp den argumentation om nattarbetsförbudets hälsoeffekter som

—

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Hjalmar Branting, Riksdagens protokoll 1908 AK nr 72.

används som ett argument för ett förbud av förslagens anhängare.⁷¹ Även efter att förbudet antagits år 1909 fortsatte Lindhagen ända fram till 1915 att motionera om att förbudet skulle reformeras så att det även omfattade män, nu med stöd av sina partikamrater i den socialdemokratiska riksdagsgruppen.

En annan fråga som även den rörde kvinnors likställighet på arbetsmarknaden var frågan om kvinnors tillträde till vissa tjänstebefattningar. Även här var Lindhagen en aktiv riksdagsdebattör och motionär. År 1910 motionerade han (utan framgång) om en lagändring gällande kvinnors rätt att inneha klockarbefattning. Det var ett yrke kvinnor var formellt utestängda från men kunde ansöka om dispens för att söka.⁷² Ett tiotal år senare lade han fram flera motioner om kvinnors rätt att få inneha statlig tjänst, i samband med att den så kallade behörighetslagen debatterades.⁷³

Förutom dessa uppmärksammade och principiellt laddade frågor motionerade Lindhagen också i mindre uppmärksammade ärenden. Mellan 1905 och 1928 väckte han, närmast årligen, motioner som yrkade på förbättrade villkor för vissa specifika, kvinnligt dominerade yrkesgrupper. En av dessa grupper var sjuksköterskorna, vars tunga arbetsvillkor han fått upp ögonen för genom en närstående före detta sjuksköterska – hustrun Jenny Lindhagen.⁷⁴ Utöver sjuksköterskorna rörde det sig om ett antal yrkesgrupper med låg status och i många fall tillfälliga anställningar inom statlig verksamhet. Återkommande gällde det skrivbiträden och städerskor anställda vid landets domstolar och i riksdagen.⁷⁵ För dessa grupper

⁷¹ Jakob Pettersson, Curt Wallis, Edvard Wavrinsky, Riksdagens protokoll 1908 AK nr 72.

⁷² Motion 1910 AK nr 15.

⁷³ Motionerna 1920 FK nr 303, 1922 FK nr 161, och 1922 FK nr 162. Behörighetslagen röstades sedermera igenom 1923.

⁷⁴ Se t.ex. Anna Götlind, *Syster Gerda: sjuksköterskan, fackföreningsledaren och politiker Gerda Höjer* (Stockholm: Appell förlag, 2021). Om med sjukvård sysselsatta kvinnors arbetsförhållanden motionerade Lindhagen i motion 1911 AK nr 289 och om sjuksköterskors och sjuksköterskelevers arbetstid i motion 1919U FK nr 114. Även Carl Lindhagens syster Anna Lindhagen utbildade sig till sjuksköterska, men var aldrig yrkesverksam som sådan.

⁷⁵ Sammanlagt blev det ett tjugofemtal motioner, som inleddes 1905 med en motion om fast anställning åt skrivbiträdena i statens ämbetsverk, motion 1905 AK nr 164.

fortsatte Lindhagen att agera talesperson långt efter att rösträtten var vunnen.

En annan kategori av motioner rörde representation och valbarhet, utöver den *politiska* rösträtten, det vill säga rösträtten till riksdagens andra kammare. Lindhagen lade även fram ett antal motioner om valbarhet och rösträtt för kvinnor till *kommunala* instanser. I mitten av 1900-talets första decennium motionerade han flera gånger om kvinnors valbarhet till kommunala styrelser och nämnder, och om kvinnors inkludering i en kommunal rösträttsreform på den allmänna rösträttens grund.⁷⁶

Rösträtt och verklig demokrati

Låt oss nu återigen gå tillbaka till perioden då männens rösträtt nyss hade röstats igenom, men titta på en annan aspekt av Lindhagens verksamhet i riksdagen än den som rörde just kvinnors rättigheter. Utöver detta var han nämligen också en mycket aktiv debattör i frågor som rörde demokrati mer generellt. Under åren i riksdagen skulle han komma att utveckla ett alltmer vidsträckt demokrati-begrepp där rösträtt var en grundsten men långtifrån ensamt tillräckligt för att skapa vad han menade utgjorde ”sann” eller ”verklig” demokrati.⁷⁷ Av denna uppfattning finns det spår redan i resone-mang han hade fört i sitt allra första valtal, som kandidat till andra kammaren hösten 1896. Här förklarade han att han såg politik som en strävan efter ett särskilt mål som kunde uttryckas som rättvisa, sanning eller broderskap och kritiserade partiernas misslyckande att hålla sig till denna strävan, och i stället låta kortsiktiga perspektiv styra politiken.⁷⁸ Att låta dessa ideal utgöra politikens ledstjärna låg för Lindhagen i linje med att bereda utrymme i politiken för sam-

—
Städpersonalen i statens verk och myndigheter motionerade Lindhagen först om i motion 1913 AK nr 23.

⁷⁶ Lindhagen yrkade på gift kvinnas valbarhet till fattigvårdsstyrelsen i motion 1902 AK nr 42, på kvinnas valbarhet till kommunalstyrelse i motion 1905 AK nr 205. Han yrkade på valbarhet för kvinna till samtliga kommunala representationer och nämnder i motion 1907 AK nr 8. Valbarhet och rösträtt för kvinnor, inklusive gifta kvinnor, ingick i de vidare formulerade motionerna 1907 AK nr 209 och 1908 AK nr 146.

⁷⁷ För ett exempel på hur Lindhagen definierade verklig demokrati, se Carl Lindhagen, ”Demokrati”, *Tiden* 4, nr. 1 (1912): 1–14.

⁷⁸ Lindhagen, *Drömmar och stridslinjer*, 1–2.

hällets undertryckta grupper. Detta resonemang återkom också i rösträttsmotionerna. ”Alltid har det också förhållit sig så”, skrev han till exempel i sin motion från 1907, ”att det till sist varit de undertryckta och de lidande, som uppburit de mänskliga idealen och fört dem till seger”.⁷⁹ Detta gjorde det särskilt viktigt att dessa gruppers erfarenheter fick plats i politiken.

Från åren runt 1910-talets början började Lindhagen att föra alltmer utvecklade och komplexa resonemang om begreppet ”demokrati” och vad det i innebar. I en artikel i den socialdemokratiska idétidningen *Tiden* 1912 kom han med en definition av demokrati som gick långt utöver procedurer och rättigheter och som också i vissa aspekter var identiskt med det program han nu hade börjat kalla ”humanism”. Demokratien, hävdade Lindhagen här, var

ej en form utan ett innehåll, ej en lära utan ett leverne, ej en vetenskap utan ett sinnelag, ej en partibildning utan en rörelse, ej någon privatsak för några utan en arvedel för alla, ej en viss tids särmärke utan det konstanta i alla tiders aningar, ej en viss riktning utan en sammansmältning av det riktiga i alla principiella riktningar.⁸⁰

Detta kunde också uttryckas som att demokratins väg gick ”från liberalism, genom socialism till humanism eller tydligare översatt, från politisk frihet genom ekonomisk frihet till andlig eller inre frihet”.⁸¹

Parallellt med dessa mer teoretiska resonemang utvecklade han under 1910-talet även ett omfattande program av konkreta reformer, utöver rösträtten, som han beskrev som nödvändiga för en ”sann” demokrati. Gemensamt för flera av dessa förslag var en grundläggande idé om att demokrati innebar mer än att släppa in tidigare uteslutna grupper in i redan existerande politiska institutioner. Dessa institutioner behövde också förändras i grunden. Alltifrån statsskicket till statens ämbetsmän, pressen och de politiska partierna behövde reformeras, hävdade Lindhagen. Viktigt var

⁷⁹ Motion 1907 AK nr 208.

⁸⁰ Lindhagen, ”Demokrati”, *Tiden*, 14.

⁸¹ *Ibid.*

dock att inte bara se till formerna. Man behövde skapa ett slags demokratiskt tankesätt som skulle besjäla de demokratiska institutionerna, ”demokratiska människor i de demokratiska ordningarna” som Lindhagen började uttrycka det.⁸² Demokrati innefattade, enligt Lindhagen, mer än rena procedurer. Det krävdes även en bestående, ny anda i politiken för att sann demokrati, i Lindhagens mening, skulle kunna förverkligas på plats. Enbart formella reformer riskerade att medföra föga mer än ett vaktombyte i ett system som visat sig djupt problematiskt. För att undvika det behövde ”medborgarnas karaktärsdaning” bli en ”sammällsangelägenhet”, hävdade Lindhagen.⁸³ År 1917 sammanfattade han detta program i en över åttio sidor lång motion, följd av ett tiotal motioner med yrkanden som syftade tillbaka på denna.⁸⁴ Tillsammans innehöll de ett slags färdplan mot vad han såg som ”verklig demokrati”.⁸⁵ Huvudmotionens yrkande löd (med kursiv i original) att

riksdagen ville anhålla att Kungl. Maj:t (d.v.s. regeringen) måtte låta utarbeta förslag till en revision av grundlagarna och därmed sammanhängande författningar i syfte att *den svenska konstitutionen i den nya tid, som bör komma, må bättre än hittills uppbyggas på rätten i stället för makten, på folkupplysning och självstyrelse i stället för lydnad under auktoriteter eller med andra ord på en ordning, som i statslivet möjliggör, skyddar och värdesätter även den egna personlighetens inre utveckling och den andliga friheten för alla samt sålunda bereder rum för demokratiska människor i de demokratiska ordningarna.*⁸⁶

I följdmotionerna yrkade Lindhagen bland annat på kurser i ”social etik” för landets ämbetsmän, en reform av pressetiken, konkreta åtgärder för att främja medborgarnas ”karaktärsdaning” samt att

⁸² Motion 1917 AK nr 289, 83.

⁸³ Ibid., 80.

⁸⁴ Ibid., 80.

⁸⁵ Motion 1917 AK nr 289 innehöll en sammanfattande motivering till en hel svit av motioner. Motion 1917 AK nr 400 behandlade specifikt valrätt och valbarhet för kvinnor. I denna motion instämde även 13 socialdemokratiska ledamöter, däribland Ivar Vennerström och Fabian Månsson.

⁸⁶ Motion 1917 AK nr 289, 83–84.

särskilda regler skulle införas för de politiska partiernas intern-demokrati.⁸⁷

Idéerna som beskrivits ovan syntes inte bara i Lindhagens motioner, utan också i sättet han förhöll sig till de politiska partierna. På våren 1917 lämnade han Socialdemokraterna och deltog i bildandet av ett nytt parti, Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (SSV), som jag nämnt tidigare. Vid partiets konstituerande kongress, i maj 1917, var en viktig och återkommande försäkran att partiet grundades i en övertygelse om att den egna organisationen behövde uppfylla de ideal man också ställde på samhället i stort. Det konkretiserades bland annat i antagandet av en, av Lindhagen formulerad, demokratisk ”grundlag” som skulle garantera partiets interndemokrati och upprätthållandet av fri- och rättigheter inom partiet.⁸⁸ Denna organisationsmodell skulle dock snart ersättas av en mer centralstyrd sådan, modellerad efter Kommunistinternationals riktlinjer.

Kvinnornas rösträttsfråga fanns med i den långa motiveringen till den ovan citerade demokratimotionen från 1917.⁸⁹ Samma år väckte Lindhagen också en motion som specifikt yrkade på rösträtt och valbarhet för kvinnor.⁹⁰ Här inkluderade han också en lång historik över den kvinnliga rösträttsfrågans öde i den svenska riksdagen, vilket han beskrev som ett belysande exempel på några av den parlamentariska politikens grundläggande problem.⁹¹ Nu tyckte han sig dock se att en möjlig förändring var på väg, en ljusning för ett nytt slags politik. Med detta som bakgrund yrkade han på införandet av rösträtt till andra kammaren och valbarhet till båda kamrarna för kvinnor. Även denna motion röstades ned.

—

⁸⁷ Motionerna 1917 AK nr 299, nr 300, nr 293, och nr 291.

⁸⁸ Om SSV:s organisatoriska utveckling, se Jan Bolin, *Parti av ny typ: skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004). Om de demokratiska grundlagarna se särskilt 77–78.

⁸⁹ Motion 1917 AK nr 289.

⁹⁰ Motion 1917 AK nr 400.

⁹¹ Detta var en argumentationslinje som liknade den han och ”Lindhagengruppen” framfört i motion 1907 AK nr 208, där de hävdade att misslyckandet att nå en lösning i kvinnorösträttsfrågan berodde på att den behandlats ”i parti- eller intressepolitikens tecken”.

Redan året därpå kom dock principbeslutet om rösträtt för kvinnor, i december 1918, och 1919 lades en proposition fram i frågan. Detta hindrade dock inte Lindhagen från att fortsätta motivera i frågan. Nu rörde det inte längre frågan om kvinnorösträttens vara eller icke vara, utan om dess innehåll och betydelse. Det var tydligt att Lindhagen inte uppfattade det rösträttsförslag som förelåg som tillräckligt. För även om han välkomnade själva reformen, uttryckte han också en skepsis mot vad den egentligen skulle innebära.

En viktig bakgrund till Lindhagens reflektioner om både röst-rätten specifikt och demokratin generellt var det världskrig som från 1914 rasade i Europa och snabbt hade spridit sig även till andra delar av världen. Lindhagen uppfattade kriget som en civilisationskris och beskrev det som en konsekvens av den europeiska samhällsordningen, där inräknat dess politiska system. Under 1910-talet började han allt oftare att ställa upp ”Asien” eller ”österländska” samhällstänkare och samhällsystem som alternativa modeller för den kraschade europeiska kulturen.⁹² I en bok från 1917 beskrev Lindhagen sin upptäckt av de ”österländska” tankarna om politik på följande sätt:

De stora erfarenheterna av det politiska partilivet, dess förhävelse, dess upplösning av karaktärerna, dess fattiga program-punkter, kemiskt rena från självövertvinnelse och syndabekännelse, har tvingat mig att söka något annat, och då ha dessa

⁹² Lindhagen var inte ensam i sin samtid om att intressera sig för Asien och det ”österländska” och att dra politiska slutsatser utifrån detta. Malin Arvidsson har till exempel visat att den indiskt inspirerade esoteriska läran teosofi spelade en väsentlig roll för den socialdemokratiska riksdagsledamoten och kvinnorösträttskämpen Nelly Thürings politiska analys och engagemang, se Malin Arvidsson, *Nelly Thüring: teosof, feminist, socialist* (Göteborg: Makadam, 2024). Beskrivningar av Asien och asiatiska samhällssystem (med olika grad av förankring i faktiska förhållanden) hade också använts som kritiska spegelbilder och möjliga alternativ till västerlandets könsnormer av tidigare manliga feminister. Karin Westman Berg har till exempel uppmärksammat att särskilt Indien var en viktig referenspunkt i Carl Jonas Love Almqvists kvinnopolitiska författarskap, i hennes *Studier i C.J.L. Almqvists kvinnouppfattning* (Göteborg: Gumperts, 1962).

österländska tankar trätt fram och kastat sitt bländande ljus över det politiska partilivets blodlösa skuggor.⁹³

Ett favoritcitat signerat Konfucius som Lindhagen började använda ofta var: ”Att äga makt utan ädelmod och mildhet är något, som jag aldrig kan fördraga att se”.⁹⁴ Denna devis behövde enligt Lindhagen gälla både i mellanstatliga och inomstatliga sammanhang.

Även kvinnornas rösträtt skulle han komma att tolka inom detta ramverk. I sin motion i rösträttsfrågan 1919 beskrev det som att kvinnornas rösträtt nu stormade fram ”över ruinerna av den gamla europeiska kulturen” och uttryckte förhoppningar om att den skulle kunna innebära ”en ny fostrande kraft” som skulle kunna göra ”humanitet i stället för våld och våld till ledstjärna” i politiken.⁹⁵ Lindhagen tolkade alltså kvinnornas insläppande i politiken som en möjlighet till en också kvalitativt förändrad politik. ”Det är hög tid”, hävdade han,

att det vekare sinnelaget i mänskligheten får intaga sin tillbörliga plats vid sidan av styrkan även i statslivet. Om kvinnorna förstode detta och tilläts göra det, skulle de förnimma, att från dem borde i och genom det nya samarbetet utströmma den nyskapande viljan ett [sic] sätta humanitet i stället för våld och våld i våra politiska strävanden.⁹⁶

Att detta faktiskt skulle inträffa var dock långt ifrån självklart för Lindhagen. Erfarenheten från kvinnornas deltagande i de kommunala valen 1918 hade inte pekat i denna riktning, menade han. Valkampen hade han uppfattat som präglad av cynism och intressekamp. En rösträtt som sågs som ”en vara blott” skulle inte kunna bidra till de, enligt hans mening, avgörande förändringar som behövde genomföras av politikens grundvalar.⁹⁷ Han hoppades därför

⁹³ Carl Lindhagen, *I revolutionsland* (Stockholm: Bonnier, 1918), 216–217.

⁹⁴ Carl Lindhagen, ”Parlamentarismen och dess kontroll på sig själv” i *Drömmar och stridslinjer IV: Demokrati*, red. Carl Lindhagen, (Stockholm: Bonnier, Stockholm, 1917), 31.

⁹⁵ Motion 1919 FK nr 223.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

att riksdagen, i samband med att den skulle anta propositionen, också officiellt skulle uttala sig för att kvinnornas medborgarskap skulle utgöra någonting nytt. I sitt yrkande anhöll han att riksdagen skulle

i motiven till sitt beslut uttala den förväntan, att det nya medborgarskapet må bliva ej en vara blott, om vilken partierna konkurrera i valmarknaden, utan en ny fostrande kraft att i och genom det nya samarbetet sätta humanitet i stället för våld och våld till ledstjärna för våra politiska strävanden.⁹⁸

Detta yrkande gick, som väntat, inte igenom men kvinnorna fick till sist sin rösträtt. Carl Lindhagen fortsatte dock att motionera, även efter författningspropositionens antagande 1921, om nödvändigheten av en ny politik.⁹⁹

Slutsatser

Inledningsvis konstaterade jag att Lindhagen i rösträttens historia framför allt har blivit ihågkommen för sin första rösträttsmotion från 1902 och som en allierad till de kvinnliga rösträttskämparna. Som jag visat utgjorde Lindhagens engagemang för rösträtten både en del i ett bredare engagemang för kvinnorrättsfrågor i bredare bemärkelse och för demokrati i stort, i en mening som han utvecklade på ett både utförligt och självständigt sätt. Utöver ”Rösträttsspelets” slingrande bana från a till ö pågick alltså parallella strider. Framme vid målgången – den kvinnliga rösträtten – uppfattade Lindhagen att demokratin fortfarande låg i framtiden. Hur kan man då förstå detta resultat? Och vilka nya frågor väcker det?

För det första kan Lindhagen ses som ett exempel på det som Manns och Eskilsson pekat på – att det i kampen för kvinnlig rösträtt rymdes flera olika slutmål, vilka dessutom kunde växa och omformas längs vägen. Detta gällde alltså inte bara rösträttskampens kvinnor utan också en del av dess män. Genom att ställa fokus på Lindhagens kvinnopolitiska engagemang kan man föra samman

—
⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Se t.ex. motionerna 1920 FK 188 och 1921 FK 153, 158 och 175.

de olika bilder av Lindhagen som finns i tidigare forskning. Man kan se att han både var en person som i egenskap av kön och politisk position kunde agera som talesperson i maktens rum, och någon som in grunden ifrågasatte hur makt skulle utövas där. Att han agerade för att släppa in kvinnorna till makten, men också för att omforma hur politisk makt skulle utövas.

Lindhagen utgör i denna bemärkelse ett exempel på att kvinnorösträttsrörelsens män inte enbart var allierade utan också självständiga aktörer som i denna egenskap bidrog till kampen för kvinnor rättigheter. Poängen med att lyfta fram de manliga rösträttskämparna är dock inte bara att visa dessas betydelse för kvinnornas rösträttskamp, utan också kvinnofrågornas betydelse för männen. I Lindhagens fall är det särskilt tydligt att kvinnofrågorna spelade en stor roll i hans egen politiska karriär i stort. Detta genom hans långa och omfattande och principiellt motiverade engagemang i dessa frågor, men också genom att det för honom faktiskt utgjorde vägen in i politiken över huvud taget. Det var i Föreningen för gift kvinnas äganderätt hans långa politiska bana startade.

Man kan slutligen konstatera att flera av de ”reformmän” som diskuterats i tidigare forskning har en given plats i en bredare svensk politisk historia, men då ofta utan att deras kvinnopolitiska engagemang ges någon central plats. Det finns dock mycket som pekar på att kvinnofrågorna utgjorde en integrerad del av dessa mäns politiska analys. De argument som Lindhagen för fram för både kvinnors och andra undertryckta gruppers rättigheter binder honom samman med flera generationer radikala liberala män, som F. T. Borg eller Sven Adolf Hedin. Att fortsätta undersöka både männens betydelse för kvinnofrågorna, men också kvinnofrågornas betydelse för männen kan ge en mer komplett och perspektivrik, och mindre konstlat uppdelad bild av svensk politisk historia.

Litteratur och källor

Litteratur

- Arvidsson, Malin, *Nelly Thüring: teosof, feminist, socialist*. Göteborg: Makadam, 2024.
- Bengtsson, Håkan A., och Lars Ilshammar, red. *Demokratins genombrott: människorna som formade 1900-talet*. Lund: Historiska media, 2018.
- Berg, Annika, och Martin Ericsson, red. *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*. Göteborg: Makadam, 2021.
- Berggren, Lars, och Kjell Östberg, ”Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet”. I *Rösträttens århundrade*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 153–177. Göteborg: Makadam, 2018.
- Berling Åselius, Ebba. *Rösträtt med förhinder: rösträttsstrecken i svensk politik 1900–1920*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2005.
- Bolin, Jan. *Parti av ny typ: skapandet av ett svenskt kommunistiskt parti 1917–1933*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004.
- Eskilsson, Lena. *Drömmen om kamratsamhället: Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad 1925–35*. Stockholm: Carlsson, 1991.
- Florin, Christina. *Kvinnor får röst: kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*. Stockholm: Atlas akademi, 2006.
- Götlind, Anna. *Syster Gerda: sjuksköterskan, fackföreningsledaren och politikern Gerda Höjer*. Stockholm: Appell förlag, 2021.
- Hägglund, Josefin. *Demokratins stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923*. Huddinge: Södertörn doctoral dissertations, 2023.
- Kroeger, Brooke. *The Suffragents: How Women Used Men to Get the Vote*. Albany: State University of New York Press, 2017.
- Kroeger, Brooke. ”Should We Care What the Men Did?” Women’s Suffrage Centennial Commission, *On Their Shoulders: The Radical Stories of Women’s Fight for the Vote*, <https://www.nps.gov/articles/000/should-we-care-what-the-men-did.htm>, (hämtad 2 oktober 2023).
- Lundqvist, Torbjörn. *Industrialismens kritiker: utopism, ämbetsmannaideal och samvetspolitik i Carl Lindhagens ideologi*. Uppsala: Ekonomihistoriska institutionen vid Uppsala universitet, 1995.
- Manns, Ulla. *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921*. Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion, 1997.
- Manns, Ulla. ”En man för sin sak: Lars Hierta, Oscar Stackelberg och Fredrik Borg”. I *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, red. Yvonne Swanström och Kjell Östberg, 23–52. Stockholm: Atlas akademi, 2004.

- Manns, Ulla. *Upp systrar väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-talsfeminism*. Stockholm: Atlas akademi, 2005.
- Manns, Ulla. "Minnet av kvinnors rösträtt: Jubileer och aktivister formar historien". I *Rösträttens århundrade*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 179-193. Göteborg: Makadam, 2018.
- Qvist, Gunnar. *Konsten att blifva en god flicka: Kvinnohistoriska uppsatser*. Stockholm: Liber, 1978.
- Rönnbäck, Josefin. *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902-1921*. Stockholm: Atlas, 2004.
- Sundgren, Per. *Kulturen och arbetarrörelsen: kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*. Stockholm: Carlsson, 2007.
- Svanström, Yvonne, och Kjell Östberg, red. *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*. Stockholm: Atlas akademi, 2004.
- Sörlin, Sverker. *Framtidslandet: debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Stockholm: Carlsson, 1988.
- Thulstrup, Åke. *När demokratin bröt igenom: konturerna av Sveriges historia 1905-20*. Stockholm: Bonnier, 1937.
- Wahlström, Lydia. *Den svenska kvinnorörelsen: historisk översikt*. Stockholm: Norstedts, 1933.
- Westman Berg, Karin. *Studier i C.J.L. Almqvists kvinnouppfattning*. Göteborg: Gumperts, 1962.
- Wikander, Ulla. *Feminism, familj och medborgarskap: debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889-1919*. Göteborg: Makadam, 2006.
- Östberg, Kjell. *Efter rösträtten: kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion, 1997.

Tryckta källor

- Lindhagen, Carl. "Kvinnofrågan i social belysning". *Ord och bild*, no. 5 (1896): 180-183.
- Lindhagen, Carl. *Drömmar och stridslinjer*. Stockholm: Bonnier, 1906.
- Lindhagen, Carl. "Demokrati", *Tiden*, 4, no. 1 (1912): 1-14.
- Lindhagen, Carl. "Parlamentarismen och dess kontroll på sig själv". I Carl Lindhagen, *Drömmar och stridslinjer IV: Demokrati*, Stockholm: Bonnier, 1917.
- Lindhagen, Carl. *I revolutionsland*. Stockholm: Bonnier, 1918.
- Lindhagen, Carl. *Carl Lindhagens memoarer: Första delen*. Stockholm: Bonnier, 1936.

Arkivmaterial

Stockholms stadsarkiv (SSA)

A2:14, Carl Lindhagens samling, SSA

Digitaliserat källmaterial

”Rösträtts-spelet”, Ivar Hæggströms boktr. A.B., Stockholm, 1910. <https://www.alvin-portal.org/alvin/attachment/download/alvin-record:79989/ATTACHMENT-0038.tiff> (hämtad 2023-10-02) och Göteborgs universitets kvinnohistoriska samlingar KVINNSAM, <http://www2.uu.se/kvinn/portaler/rostratt/kampanj/> (hämtad 2023 2 oktober).

Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg. ”Flygblad N:o 2 utgifvet af Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg: Hvarför bör kvinnan erhålla politisk rösträtt?”, 1916. <https://gupea.uu.se/handle/2077/52560> (hämtad 2023 2 oktober).

Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Göteborg, ”Varför bör kvinnan erhålla politisk rösträtt” [vykort], poststämplat 1915 eller 1916. <https://www.alvin-portal.org/alvin/attachment/download/alvin-record:79989/ATTACHMENT-0006.tiff> (hämtad 2023 2 oktober).

Riksdagstryck

Motion 1892 AK nr 38, 1898 AK nr 195, 1899 AK nr 199, 1902 AK nr 42, 1902 AK nr 187, 1903 AK nr 113, 1904 AK nr 262, 1905 AK nr 164, 1905 AK nr 205, 1907 AK nr 8, 1907 AK nr 208, 1907 AK nr 209, 1908 AK nr 145, 1908 AK nr 146, 1910 AK nr 15, 1911 AK nr 289, 1912 AK nr 311, 1912 AK nr 316, 1913 AK nr 23, 1917 AK nr 289, 1917 AK nr 291, 1917 AK nr 293, 1917 AK nr 299, 1917 AK nr 300, 1917 AK nr 400.

Motion 1919 FK nr 223, 1919U FK nr 114, 1920 FK nr 188, 1920 FK nr 303, 1921 FK nr 153, 1921 FK nr 158, 1921 FK nr 175, 1922 FK nr 161, 1922 FK nr 162.

Riksdagens protokoll 1908 AK nr 72.

Proposition 1898 nr 9.

Lagutskottets utlåtande 1908 nr 76.

Riksdagen som minnesproducent. Tre jubileer av kvinnors rösträtt

Ulla Manns

Vid tre tillfällen har Sveriges riksdag högtidlighållit minnet av kvinnors rösträtt i lite större format: vid 50-årsjubileet 1969, vid 75-årsjubileet 1994 och som en integrerad del av ett större demokrati-jubileum 2018–2022. Hur har riksdagen firat kvinnors rösträtt och vilket minne är det som produceras av reformen och dess betydelse vid jubileerna? Vilka delar av historien aktiveras i det material som framställs och hur görs det? Helt enkelt, vilken historia om och syn på kvinnors politiska medborgarskap och demokrati vidareförmedlas genom firandena? Adressaterna är inte bara en samtida publik, historien som produceras riktas även till framtida läsare.

Detta kapitel syftar till att ur ett minnesperspektiv analysera och jämföra de tre jubileer om kvinnors rösträtt som riksdagen arrangerat. Riksdagen ses här som en betydelsefull officiell bärare av minne, för att tala med Klas-Göran Karlsson.¹ Frågan som är intressant ur detta perspektiv är vilken del av historien som bärs fram och som görs till ett nationellt minne. Riksdagen är, som nationens folkvalda och lagstiftande församling, en central aktör och producent av rikets officiella hållning till det förflutna. Som all historieproduktion skapar också riksdagens manifestationer av större händelser berättelser och mening kring vårt gemensamma förflutna.² Eftersom samtliga analyserade jubileer har framställt skrifter och informationsmaterial om jubileumsobjektet, så är riksdagen sålunda inte enbart en offi-

¹ Klas-Göran Karlsson, ”Historiska jubileer – det förflutna som förbannelse eller livgivare: om vår fascination inför de jämna åren”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 119, nr. 4 (2017): 653. Begreppet är hämtat från Henry Rousso, *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944*, (Cambridge, Mass./London: Harvard University Press, 1994).

² Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 2006); Jörn Rüsen, *History, Narration, Interpretation, Orientation* (New York/Oxford: Berghahn Books, 2005); Peter Aronsson, *Historiebruk – att använda det förflutna* (Lund: Studentlitteratur, 2004).

ciell minnesproducent på nationell botten. Den är också verksam som kunskapsproducent och historieförmedlare. Som minnesforskarna Katharine Hodgkin och Susannah Radstone formulerar det: ”How memory operates in the public sphere, and even more fundamentally how it gets there, is a political issue [...]. A memory that is accepted as public knowledge has recognition, acknowledgement; other memories do not”.³

Kvinnors politiska rösträtt, det vill säga rätt att rösta i andra-kammarvalet omfattade också valbarhet till riksdagens andra kammare. Det är en reform som vanligen beskrivs som ett historiskt genombrott för svensk demokrati och som ett erkännande av kvinnor som fullvärdiga samhällsmedborgare.⁴ Studien analyserar därför vilken betydelse jubileerna tillskriver kvinnors inträde i rikspolitikerna, såväl ur ett synkront (samtida) som diakront (över tid) jämförande och historiskt, kontextualiserande perspektiv.⁵ Det samtida historiska sammanhanget i vilket respektive jubileum arrangeras, ses som betydelsebärande för minnesproduktion och mediering av historiska händelser på nationell botten. Riksdagen analyseras så att säga som en aktör i en pågående förhandling om jubileumsobjektets betydelse. Samtidigt ger den diakrona jämförelsen möjlighet att tydligare se respektive jubileums specifika karaktär och hur betydelseförskjutningar över tid sker i jubileernas historieskrivning.

³ Katharine Hodgkin och Susannah Radstone, ”Feature: Rethinking Memory, Introduction”. *History Workshop Journal* 59, nr. 1 (2005): 132.

⁴ Josefin Rönnbäck, *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921* (Stockholm: Atlas Akademi, 2004); Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck, ”Inledning: Bortom rösträtten”, i *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*, red. Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck (Huddinge: Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 2011); Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, ”Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin”, i *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018); Christina Florin, ”Visioner, rörelser och rösträtt: en resa i tiden”, i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*.

⁵ Om kontextualisering som analytiskt verktyg, se Staffan Bergwik, Linn Holmgren, och Karin Dirke, ”Inledning: Konsten att kontextualisera”, i *Konsten att kontextualisera: om historisk förståelse och meningsskapande*, red. Staffan Bergwik, Linn Holmgren, och Karin Dirke (Stockholm: Stockholm University Press, 2022) samt Magnus Rodell, ”Att skapa historiska sammanhang: Exemplet Thomas Mores Utopia”, i Bergwik, Holmgren, och Dirke, *Konsten att kontextualisera*.

Som all minnesproduktion bygger även dessa arrangemang på selektion, på val av vilka delar av historien som synliggörs och vilka delar av det förflutna som aktiveras. Till detta kommer beslut om hur detta förflutna ska medieras, det vill säga framställas i materialiserad form till en publik.⁶ Själva jubileet säger sålunda något om aktörernas syn på det som jubileet avser att uppmärksamma. Fokus i studien ligger därför på *vad* exakt jubileet rör och *hur* detta sedan framställs. Materialet har huvudsakligen utgjorts av tryckta källor och har kompletterats med digitalt material gällande det senaste jubileet. Det är uteslutande material producerat av riksdagen som omfattas då det är dess roll som officiell bärare av historien som studeras.⁷

Frågan om varför det är viktigt att studera nationella minnesmanifestationer berörs av många forskare inom det idag vida fältet minnesstudier.⁸ En gemensam hållning är, som Susannah Radstone pregnant formulerar det, studiet av hur kulturellt minne skapar ett förflutet i nuet: "One of the fundamental insights provided by memory research, [...] is that memory constructs the past *in the present*".⁹ Minnet är på så vis både rotat i en relation till det förflutna (vad detta nu än må vara), ett uttryck för det nu i vilket det produceras och har en relation till det som ligger framför detta nu, det vill säga framtiden. Social sammanhållning och identitet, nationella

—

⁶ Hodgkin och Radstone, "Feature", *History Workshop Journal*; Susannah Radstone, "Reconceiving Binaries: The Limits of Memory", *History Workshop Journal* 59, nr. 1 (2005); Katrina Schunke, "Memory and Materiality", *Memory Studies* 6, nr. 3 (2013).

⁷ Studien omfattar därför inte *Rösträtten 80 år – forskarantologi*, som utgavs av Sveriges regering 2001.

⁸ Astrid Erll, *Memory in Culture* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011); Astrid Erll, "Cultural Memory Studies. An Introduction", i *A Companion to Cultural Memory Studies*, red. Astrid Erll och Ansgar Nünning (Berlin/New York: De Gruyter, 2010); Katharine Hodgkin och Susannah Radstone, "Introduction: Contested Pasts", i *Contested Pasts: The Politics of Memory*, red. Katharine Hodgkin och Susannah Radstone (London/New York: Routledge, 2003); Anna Lisa Tota och Trever Hagen, red., *Routledge International Handbook of Memory Studies* (Abingdon, Oxon: Routledge, 2016); Ann Rigney, "The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing", i *A Companion to Cultural Memory Studies*, red. Astrid Erll och Ansgar Nünning (Berlin/New York: De Gruyter, 2010).

⁹ Susannah Radstone, "What Place Is This? Transcultural Memory and the Location of Memory Studies", *Parallax* 17, nr. 4 (2011): 111.

självbilder och skapade traditioner, ”föreställda gemenskaper”, för att tala med Benedict Anderson samt Eric Hobsbawn och Terence Ranger, produceras samtidigt som historiska minnesmanifestationer också förmedlar kunskap om det förflutna. I detta kulturella minnesskapande spelar även andra minnesbärare roll, de vetenskapliga inte minst men också aktivister och organisationer.¹⁰ I fokus för denna studie står emellertid de officiella minnesbärarna, här riksdagen, i centrum. Bo Stråth påpekar att historiska nationella jubileer är politiska manifestationer och betonar att ”betydelsen av och innehållet i jubileet förändras med opinionsläge och politiska konjunkturer”, det vill säga det politiska samtida sammanhanget.¹¹ Jubileer bör därför inte betraktas som förutsättningslösa. Utifrån forskning om historiebruk betonar Max Engman i sin studie av historiska jubileer i Finland det selektiva i jubileer, hur avgränsningen är central för att stärka samhörighet och känsla av kontinuitet. Nutidens jubileer präglas, menar han, av nationella självbilder som kretsar kring särskilda och återkommande märkesår, nationella hjältar eller, som Ingemar Lindaräng formulerar det ”viktiga händelser som danat nationen”. Att kollektivt minnas och förankra nuet i det förflutna blir så ett sätt att verka proaktivt, att ”bygga upp nya lojalitetsband till sina medborgare”.¹²

Ett jubileum iscensatt av en officiell minnesbärare fungerar således, för att åter citera Klas-Göran Karlsson, som ”politik förklädd till historiekulturella evenemang”.¹³ Som officiella högtidlighållanden blir därför minnesmanifestationerna både politikskapande, identitetsskapande och syftar till nationell sammanhållning samtidigt som de producerar kunskap om det förflutna med rikt-

¹⁰ Anderson, *Imagined Communities*; Eric Hobsbawn och Terence Ranger, red., *The Invention of Tradition* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983); Karlsson, ”Historiska jubileer”, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 665.

¹¹ Bo Stråth, ”Historiska jubileer är politiska manifestationer”, *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010): 195.

¹² Max Engman, ”Förvaltning, stat och nation: tre historiska jubileer i Finland 1959–1963”, *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010): 146; Ingemar Lindaräng, ”Några perspektiv på jubileumsfiranden med anledning av Märkesåret 1809”, *Historisk tidskrift för Finland*, 95, nr. 1 (2010): 177, 186. Detta menar Lindaräng kan vara en effekt en ökad nationalism, en effekt av ökat samarbete inom ramen för EU.

¹³ Karlsson, ”Historiska jubileer”, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 657.

ning mot samtiden och framtiden.¹⁴ Ett nationellt jubileum är således ett speciellt sammanhang, som kräver sin särskilda kontextualisering. Till skillnad från exempelvis återkommande minneshögtider över folkmord eller större nationella katastrofer, inramas det nationella jubileet av glädje och stolthet och bygger på ett förberedelsearbete som haft till syfte att lyfta fram den positiva bilden av jubileumsobjektet. En nationell framgångshistoria finns sålunda mer eller mindre per automatik inbyggt i detta slags jubileum.

Jubilaren kvinnors rösträtt

Hur har så jubileerna berättat historien om vägen till kvinnors rösträtt och valbarhet till Sveriges riksdags andra kammare? Vilka delar av historien aktiveras och hur förstås reformen i det material som jubileerna efterlämnat? Innan detta diskuteras, först en kort översikt över hur reformen klubbades igenom.

Vid den urtima (extra inkallade) riksdagen i december 1918 kom de båda kamrarna, efter långa och stundtals hätska debatter, överens om att vid nästa lagtima (ordinarie) riksdag låta förslaget om rösträtt och valbarhet för kvinnor till riksdagens andra kammare gå igenom.¹⁵ Det långvariga motstånd som första kammaren bjudit hade därmed slutligen brutits, såtillvida den första kammaren skulle komma att hålla sitt löfte och inte än en gång stoppa förslaget.¹⁶ Vid denna urtima riksdag togs också formellt beslut om att införa lika och allmän rösträtt i kommunal- och landstingsval för såväl kvinnor som män. Eftersom kvinnor rösträtt till riksdagen medförde grundlagsändring krävdes två separata beslut i båda kamrarna, med ett

¹⁴ Detsamma gäller för andra gruppers kollektiva minnesskapande, sociala rörelser inte minst. Se Ulla Manns, "Feminismens Pantheon: kollektivt minne, identitet och föreställd gemenskap", i *Methods, interventions and reflections: report from the X Nordic women's and gender history conference, Bergen, Norway, August 9–12, 2012*, red. Ulla Manns och Fia Sundevall (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2014).

¹⁵ Tvåkamarsystemet kvarstod i Sveriges riksdag fram till 1971 då det ersattes av det nuvarande enkamarsystemet. Val till andra kammaren skedde indirekt genom landstingsvalen.

¹⁶ Enligt riksdagsprotokoll berömde dåvarande justitieministern högerns andrakammarledamöter för att de hållit sitt löfte när förslaget senare formellt klubbades igenom. Se Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, red., *Kvinnors röst och rätt* (Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969), 17.

riksdagsval däremellan. Så skedde. 1919 gick regeringens proposition igenom i båda kamrarna. Detta år hölls även de första valen till kommun och landsting i vilka även kvinnor kunde medverka. Ett riksdagsval hölls 1920 och våren 1921 fattades ännu en gång beslut om rösträtt och valbarhet för kvinnor. I september 1921 hölls det första riksdagsvalet som svenska myndiga kvinnor, som inte var hindrade att delta på grund av de så kallade rösträttsstrecken, kunde delta i. Denna gång fanns också kvinnor med på listor över valbara kandidater. Sammanlagt fem kvinnor kom att väljas in, fyra till andra kammaren och en till första kammaren. I januari 1922 tog således Agda Östlund och Nelly Thüring (Socialdemokraterna), Bertha Wellin (Lantmänna- och borgarepartiet, dvs högern) och Elisabeth Tamm (Liberala samlingspartiet) plats i andra kammaren. Kerstin Hesselgren tog plats i första kammaren, invald av liberaler och socialdemokrater via landstinget.¹⁷ 1921 var därmed rösträtt och valbarhet för kvinnor i hamn. Samma år som kvinnor erhöll rösträtt upphävdes också makens målsmanskap över hustrun. Reformen innebar att kvinnor inte längre förlorade sin myndighet vid giftermål. Även gifta kvinnor kom således att omfattas av rösträttsreformen.¹⁸ Det politiska medborgarskap som nu tillerkändes kvinnor beskrivs vanligen som ett historiskt genombrott, ett erkännande

—

¹⁷ De kvinnor som valdes in kom så att utgöra två procent av andra kammarens ledamöter och en procent av första kammarens ledamöter. Lenita Freidenvall, *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002* (Stockholm: Stockholms universitet, 2006), 58.

¹⁸ Denna komprimerade framställning finns återgiven på flertalet ställen. Här hänvisas till den tidslinje som framställts i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*, 13. För mer detaljerade uppgifter om rösträttsstrecken, som hindrade många från att rösta även efter 1921, och streckens konsekvenser se Annika Berg och Martin Ericsson, ”Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin”, i *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*, red. Annika Berg och Martin Ericsson (Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2021). Kvinnorörelsens hållning till rösträtt och målsmanskapet berörs särskilt av Ulla Manns, *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1997) samt Rönnbäck, *Politikens genusgränser*.

av den grupp som hittills varit utesluten på grund av kön (alltså oavsett inkomst, förmögenhet, civilstatus eller annat).¹⁹

I det följande presenteras varje jubileum var för sig, strukturerat utifrån ett antal frågor. *Vad* firas, vad står i jubileets centrum? Uppmärksamhet ägnas särskilt åt den historiska inramning jubileet har, vilka delar av historien som aktiveras och hur de narrativa strukturerna ser ut i den historiska framställningen. *Hur* medieras minnet av kvinnors rösträtt i jubileet? Val av medier och framställningssätt diskuteras. I vilken utsträckning adresseras frågan om demokrati i jubileerna och hur görs det? Rösträtten presenteras vanligen i såväl genushistorisk forskning som i kvinnorörelsens egen historieskrivning som den stora kampen för politiskt erkännande.²⁰ Hur framträder rösträttsfrågan i sitt större kvinnorörelsesammanhang? Slutligen, vad är det som förmedlas till framtiden? Därefter diskuteras jubileerna sett i relation till varandra och i relation till respektive samtid. Riksdagens minnesproduktion under femtio år vad gäller synen på genus, medborgarskap och nationell självbild kommenteras avslutningsvis.

Stolthet och besvikelse:

50 år av kvinnors rösträtt (1969)

1969 hade Sverige alltjämt en tvåkammarsdag, den kvarstod fram till 1971 då det nuvarande enkammarsystemet sjuöptes. Det 50-årsjubileum som organiserades rörde således andra kammaren specifikt men kom också att omfatta kvinnors möjligheter att verka i politiken i stort efter rösträttens genomförande. 1919, och alltså inte 1921 när reformen var helt genomförd, fixeras och görs till genombrottsåret. Att reformen var en process som löpte över flera år och kunde ha avstannat, inte minst beroende på valresultatet 1920, förefaller inte ha utgjort något hinder för att lokalisera 1919 till jubileumsår.

Boken *Kvinnors röst och rätt* sammanställdes. Redaktörer var tre ledamöter från första kammaren: Ruth Hamrin-Thorell, tillika vice

¹⁹ Berg och Eriksson, "Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin"; Florin, "Visioner, rörelser och rösträtt"; Holgersson och Wängnerud, "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin"; Rönnbäck, *Politikens genusgränser*.

²⁰ Ulla Manns, "Minnet av kvinnors rösträtt: jubileeer och aktivister formar historien", i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*.

ordförande för andra lagutskottet och tidigare ordförande för Folkpartiets kvinnoförbund, Ulla Lindström, socialdemokratisk ledamot samt Gunvor Stenberg från Högerpartiet.²¹ I redaktionskommittén ingick också professorn i konstitutionell rätt Fredrik Sterzel. Knuten till gruppen fanns en parlamentariskt sammansatt kommitté som talmanskonferensen tillsatt. Den leddes av förste vice talmannen i andra kammaren. Beslut om att högtidlighålla femtioårsminnet av kvinnors rösträtt fattades först i slutet av februari 1969.²² Minneskriften producerades således under viss tidspress. Situationen satte, berättar förordet, ramar för vad som kunde åstadkommas under så kort tid. Beslut fattades om att låta en vetenskapligt baserad längre text ingå, som skulle presentera en översikt av kvinnors röstande och hur riksdagens fungerat under de femtio år som förlöpt. Tanken med de övriga bidragen var att låta olika författare ”ge glimtar av de frågeställningar, som anknyter till kvinnans rösträtt och medborgarrätt i övrigt”.²³ Därutöver kom jubileumsboken att innehålla ett porträttgalleri av samtliga kvinnliga riksdagsledamöter och statsråd. Avsnitt om varje politiskt parti och dess relation till kvinnor i politiken och till så kallade kvinnofrågor författades. Detta kompletterades med diagram och grafer över valdeltagande, representation i beslutande organ med mera i historikern professor Sven Ulric Palmes längre text ”Vid valurnan och i riksdagen under femtio år”.

Palmes översikt är intressant ur flera aspekter. Han var professionell historiker, verksam vid Stockholms universitet. Han förlade utan omsvep översiktens startår till 1919. Texten inleds med underrubriken ”Året 1919” och oron i Tyskland, mordet på Rosa Luxemburg, situationen i England och i Finland. Det var, skriver Palme, ”mot denna bakgrund man skall se den stora svenska röst-

—

²¹ På bokens försätsblad anges Gunvor Stenbergs förnamn felaktigt som Gunborg.

²² I redaktionen ingick, enligt bokens förord, också Fredrik Sterzel som sedan inte namnges som redaktör. Den parlamentariska kommittén leddes av förste vice talman i andra kammaren Bertil von Frisen, därtill ingick Nancy Eriksson, Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, Anna-Lisa Nilsson, Gunvor Ryding och Gunvor Stenberg. Hamrin-Thorell, Lindström, och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 7. En motion förlade beslutet att fira femtio år av kvinnors rösträtt. *Ibid.*, 221.

²³ *Ibid.*, 7.

rättsreformen 1919”.²⁴ Efter en exposé över modernistiska konstuttryck på kontinenten (Picasso, Léger, Kafka, Mies m fl) vände han åter till Sverige och pekade ut ett slags oförberett tillstånd inom svensk politik angående de stora förändringar som komma skulle:

I Sverige visste vi ingenting om allt detta som hände på konstens och litteraturens och idéernas vida fält, eller endast ryktesvis, och lyckligt nog visste vi ingenting om framtiden. Vi hade sluppit krig och revolution. Vi höll oss därför till mer handfasta, jordnära ting. Vi genomförde en stor reform av den politiska organisationen i detta land. Vi införde parlamentarism och demokrati. Nu skulle vi bygga ett samhälle för trygghet, välfärd och fred.²⁵

Palme fortsatte med kvinnors rösträtt som han menade att Sveriges riksdag ”tveksamt och dröjande” infört eftersom motståndet länge varit så uttalat. Han skrädde inte orden:

ingenstans i den västliga kulturvärlden hade kvinnorna varit så underkuvade och undanskuffade som hos oss, i lagstiftning och i sedvänjor, och kampen för likaberättigande, rättsligt, ekonomiskt och socialt, hade för de svenska kvinnorna varit särskilt hård och särskilt trög. Men nu var det i alla fall tydligt att kvinnorösträtten kommit på modet i världen och särskilt i Europa, den enda del av världen som riktigt räknades. Vi följde på den punkten signalerna utifrån, närmast resignerat och utan att riktigt veta vad vi gjorde. Vi var lika goda, i all enkelhet. [...] Därför blev början tveksam och fumlande, lärotiden lång. Den pågår ännu, menar somliga.²⁶

Detta kärnfulla uttryck och öppet kritiska bild av Sverige som både lite undfallande och ignorant kan förefalla malplacerad i en jubileumsskrift men visar tydligt på den besvikelse som präglade delar av högtidlighållandet. Det hade inte gått särskilt mycket framåt vad gällde kvinnors representation i politiskt beslutande församlingar.

—

²⁴ Ibid., 42.

²⁵ Ibid., 43.

²⁶ Ibid.

Palmes eget diagram över utvecklingen visade att kvinnors antal i riksdagen var låg, knappa 15 procent vid tiden för jubileet.²⁷

Att framställningen så tydligt skyltade med riksdagens njugga inställning till genomförandet av kvinnors rösträtt tolkar jag som en öppen ovilja hos författaren att i strid med historiska fakta låta en framstegshistoria oförblommerat dominera jubileet. Palme var känd för sin strikt källkritiska metod. En mindre kritisk och mer framstegspräglad framställning inledde emellertid boken. Den dämpade sannolikt intrycket av Palmes kritiska hållning. Avsnittet rörde tiden som föregick beslutet och var skriven av Görel Alm och Eva Karlsson.²⁸ Även de började sin framställning med år 1919 men gav händelserna vid den urtima riksdagen 1918 en framskjuten position, som avgörande steg på väg mot en lösning av frågan. Röst-rättsfrågans behandling i riksdagen och den kvinnliga rösträtts-rörelsen presenterades. Berättelsen följer i stort den historieskrivning som tidigare satts av historikern och kvinnoaksaktivisten Lydia Wahlström i boken *Den svenska kvinnorörelsen* 1933. Där presenteras rösträtt och valbarhet för kvinnor som en seger av stora mått. Den inledande jubileumstexten står alltså i kontrast till Palmes mer kritiska hållning. Likt Wahlström placerar inte Alm och Karlsson kravet på rösträtt i en vidare kvinnoakscontext, i vilken frågan var blott en (om än en viktig sådan) av många och skriver fram rösträttsreformen som en stor seger.²⁹

Jubileumsskriften rymde mer än själva reformens genomförande och den bakomliggande historien. Ruth Hamrin-Thorell skrev om arbetet för kvinnors rätt till högre statliga ämbeten, ett segdragat arbete som inte förrän 1949 lät kvinnor inneha merparten av högre statliga ämbetspositioner (dock med undantag för kvinnliga präster och inom Försvarsmakten). Kapitlet omfattade också andra centrala kvinnoakskspsrsmål som varit aktuella efter rösträttens genomförande som gifta kvinnors rätt att förvärvsarbeta, lika lön, medborgarskap och förmyndarskap över barn.

—

²⁷ Ibid., 62–63.

²⁸ Eva Karlsson verkade under 1980-talet i Delegationen för jämställdhetsforskning (Jämfo).

²⁹ Manns, ”Minnet av kvinnors rösträtt”.

I kapitlet om kvinnors situation i de olika riksdagspartierna kommer besvikelsen över reformens ringa effekter tydligt fram igen. Samtidigt hyllas givetvis rösträtten och tillskrivs stor betydelse. Socialdemokratiska riksdagsledamoten Nancy Eriksson ställde efter en historisk exposé över kvinnor i arbetarrörelsen frågan: ”Hur ser det nu ut med jämlikheten mellan män och kvinnor inom arbetarrörelsens egna organisationer?”. Svaret hon ger ett stycke fram är: okej, men långt ifrån tillfredsställande. ”Om man dömer efter ledargarnityret skulle man kunna tro, att svensk arbetarrörelse är en herrklubb”, skriver hon. Strax skiftar hållningen och kritiken tonas ned: ”[K]vinnornas inflytande är större än deras del i medlemskadern. Däremot är deras placering i ledande funktioner inte så ofta förekommande som deras medlemsantal skulle berättiga till.”³⁰

Avsnittet om Folkpartiet författades av riksdagsledamoten Ingrid Segerstedt Wiberg. Även hon lät en kritisk hållning träda fram i rekapitulationen av partiets hållning till kvinnor och kvinnofrågor. Hon tog också tillfället i akt att skriva fram de liberala kvinnornas stora betydelse för svensk kvinnorörelse. Hon lät även problemen mellan partianslutna liberala kvinnor och de frisinnade liberala kvinnorna, som gradvis orienterade sig åt vänster, träda fram liksom kraven på ökad kvinnorepresentation.³¹ Centerpartiets kapitel författades av Sonja Fredgardh. Texten behandlade nästan uteslutande partiets kvinnoförbund. Partiets attityder till kvinnors politiska inflytande berörs endast kort. Kvinnor har, menade Fredgardh, mest blivit hänvisade till sociala frågor och vad kvinnoförbundet anbelangar så har ”inte alltid resultatet svarat mot de nedlagda ansträngningarna”.³² Hennes kommentar är snarlik Nancy Erikssons. Trots stor anslutning till kvinnoförbundet förblev kvinnors inflytande över partipolitiken ringa.

Avsnittet om högern var skriven av riksdagsledamoten Nils Carlshamre, som höll en genomgående skämtsam, smått sarkastisk

³⁰ Nancy Eriksson, ”Kvinnorna och det socialdemokratiska partiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 168–169. Kursiv i original.

³¹ Ingrid Segerstedt Wiberg, ”Kvinnorna och Folkpartiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 174.

³² Sonja Fredgardh, ”Kvinnorna och Centerpartiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 178. Fredgardh valdes 1973 in i riksdagen.

ton texten igenom. Han konstaterade dock inledningsvis att högern mer än något annat parti samlade kvinnor, detta trots att partiet ”mer eller mindre med rätta, kan beskyllas för att ha försökt bromsa utvecklingen mot politisk fullmyndighet för kvinnor”.³³ Problemet med att få kvinnor på valbar plats på riksdagslistorna var utbredd och reell men gick att åtgärda, avslutade han i optimistiska (och måhända lite raljanta) ordalag. Partiet ser inte till kön, fastslog han, utan till kompetens. Vänsterpartiet Kommunisternas avsnitt, slutligen, står utan författarnamn. Texten anknöt efter kort rekapi-tulation av utvecklingen inom partiet till problemet med kvinno-representation och talade i termer av könsrollstänkande, något som avviker från resten av jubileumsboken. ”Inte heller vänsterpartiet kommunisterna har – trots ansträngningar – förmått bryta igenom könsrollstänkandet i sin praktiska verksamhet. Alltjämt är det sed-vänja, att kvinnorna vid partimöten och vid samkväm i anslutning till dessa påtager sig rollen av tjänande Marta.” Självvrannsakan fort-satte därefter: ”Också i de beslutande församlingarna har de kom-munistiska representanterna agerat i stort sett efter traditionellt könsrollsmönster: kvinnorna har i huvudsak fått ta sig an kvinno-frågor”.³⁴ Men, avslutas avsnittet, viss förändring hade skett och framtiden tedde sig löftesrik.

50-årsjubileet manade således till parlamentarisk samling. Samt-liga partier samarbetade i planläggningen och producerade en ge-mensam jubileumsbok, en bok som placerade in rösträttsreformen i ett historiskt politiskt sammanhang och som kontextualiserade reformens effekter i ett vidare perspektiv av kvinnorörelsekrav, rättvisa och jämställdhet. Det redan nämnda persongalleriet ska-pade tillsammans med diagram och grafer över kvinnors valdel-tagande och förekomst i riksdagen, en samlad dokumentation över de kvinnor som fram till 1969 figurerat i riksdagssammanhang. Jubileumsskriften förefaller inte ha haft en specifik målgrupp utan tycks snarare ha sammanställts som dokumentation och manifesta-

³³ Nils Carlshamre, ”Kvinnorna och Högerpartiet”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 184.

³⁴ ”Kvinnorna och Vänsterpartiet Kommunisterna”, i Hamrin-Thorell, Lindström och Stenberg, *Kvinnors röst och rätt*, 195.

tion av riksdagens högtidlighållande, en publikation till arkivet och för framtida läsare.

Som framgått görs 1919 till genombrottsåret. Det är detta år som kvinnors rösträtt formellt klubbades igenom första gången, som högtidlighålls och som görs till knutpunkt att förhålla sig till. Den urtima riksdagen 1918, då blott en överenskommelse görs, ägnas mindre uppmärksamhet. I fokus för jubileet står kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen. Det är detta och hur reformen sedan förmått ge kvinnor möjlighet att delta i politiken som jubileumsboken behandlar. Även om inledningskapitlet präglas av ett framgångsnarrativ, utmärks boken som helhet betraktad av besvikelse över den långsamma utvecklingen av jämställdhet och lika villkor. Sven Ulric Palme menar, som citerats ovan, att Sveriges riksdag inte riktigt förstod innebörden av reformen när den genomfördes. Citatet visar också att han inte fann situationen särdeles förändrad i skrivande stund. Riksdagen uppfattades som alltför ”fumlande” och ointresserad av att låta kvinnor ta reell plats i politiken. Kapitlen om kvarvarande hinder för kvinnor i statliga ämbeten och andra jämställdhetsreformer liksom avsnitten om kvinnors villkor i de politiska partierna är också tydliga i sin besvikelse. Rösträttsreformen ansågs ingalunda ha löst problemen med kvinnors jämlika villkor med män, vare sig i politiken eller samhället i övrigt. 50-årsjubileet hyllade således reformen som viktig och central för demokrati och kvinnors politiska medborgarskap men lät samtidigt högtidlighållandet inrymma öppen kritik av kvarvarande förlegade attityder mot kvinnor som grupp.

Varannan damernas:

75 år av kvinnors rösträtt (1994)

Tjugofem år senare var det åter dags att högtidlighålla minnet av kvinnors rösträtt och valbarhet till Sveriges riksdag. Sedan enkammerssystemets införande hade kvinnorepresentationen börjat öka så smått. Hösten 1990 nåddes toppnoteringen 39 procent kvinnor i riksdagen. Nästkommande val, 1993, sjönk återigen andelen kvinnliga riksdagsledamöter till 33, 5 procent. Detta trots att en statlig utredning, *Varannan damernas*: SOU 1987:19, tillsatts för att

komma till rätta med att kvinnor sällan hamnade på valbar plats på partiernas riksdagslistor.³⁵ ”Tillbakagången är den största sedan den kvinnliga rösträttens genomförande”, enligt jubileumsskriften *Rätt att rösta*.³⁶ Minskningen orsakade reaktioner såväl bland riksdagskvinnor som i kvinnorörelsesammanhang utanför riksdagen. Ett kraftfullt (och förefaller det i retrospektiv) effektivt uttryck tog sig reaktionen i nätverket Stödstrumporna, som bildades 1991 och som skarpt kritiserade rådande läge.³⁷ Inför valet hösten 1994 lät nämligen samtliga riksdagspartier, utom Moderata samlingspartiet och Ny demokrati, sina riksdagslistor vara varvade. Kvinnor hamnade på valbar plats i ökad utsträckning och andelen kvinnor i riksdagen ökade därefter. Sverige blev därmed första land i världen med ett parlament med över 40 procent kvinnor och i svensk politik har sedan 1994 principen om ”Varannan damernas” varit en etablerad norm.³⁸

75-årsjubileet gick av stapeln den 24 maj 1994 för att, precis som vid 50-årsjubileet, högtidlighålla riksdagsbeslutet 1919. Den jubileumsskrift som sammanställdes producerades således mitt i sammanhanget av upprördhet över att andelen kvinnor i riksdagen inte ökade, och publicerades före valet som hölls i september samma år. Situationen kom att prägla jubileumsskriften. Den skrift som sammanställdes, *Rätt att rösta 1919–1994: Så fick kvinnor politiskt inflytande*, skilde sig betydligt åt från förra jubileumspublikationen. Den hade ett A4-format och enkel layout, och var dryga 70 sidor lång. Trots detta var den fullmatad med såväl sakuppgifter och tabeller om kvinnors representation i politiska församlingar som historiska tillbakablickar och dagsaktuella inlägg vars kritiska ton inte gick att ta miste på. En samordningsgrupp hade bildats, under

—
³⁵ Om utredningen Varannan damernas, se vidare Freidenvall, *Vägen till Varannan damernas*.

³⁶ Barbro Björkhem, Louise Hansing Engström, och Lena Wängnerud, red., *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande* (Stockholm: Sveriges riksdag, 1994), 22.

³⁷ Maud Eduards, ”Vem är rädd för Stödstrumporna”, i *Kvinnors lilla lista*, red. Maria-Pia Boëthius, Ebba Witt-Brattström, och Agneta Stark (Stockholm: Norstedts förlag AB, 1994).

³⁸ Drude Dahlerup och Lenita Freidenvall, ”Vägen till Varannan damernas: grindvakter, kvotering och representation”, i Holgersson och Wängnerud, *Rösträttens århundrade*, 305.

ledning av talmannen och de vice talmännen. Tillsammans planerade de och genomförde jubileet. Skriften som producerades skickades tillsammans med affischer om rösträttsreformen ut till skolor, innehållet kom därför att vara av lättillgängligt slag och försett med ett rikt bildmaterial. Därtill visades en utställning i riksdagshuset med material hämtat ur rösträttsaktivisten Signe Bergmans samling. En särskild sammankomst anordnades på 75-årsdagen av riksdagsbeslutet, den 24 maj, och under våren skulle också riksdagsledamöter besöka gymnasieskolor i landet.³⁹ Två av de medverkande i skriften var Lena Wängnerud och Christina Bergqvist, båda statsvetare. Denna gång användes således vetenskaplig expertis just på området kvinnor och politik.

Som Sveriges första kvinnliga talman författade Ingegerd Troedsson, från Moderata samlingspartiet, bokens förord.⁴⁰ I det framträdde kritiken mot rådande situation samtidigt som tonen var högtidlig. I förordet betonade Troedsson att skriften rörde historien kring rösträttens genomförande men också vad som hände därefter. Historien, menade hon, rörde demokratins utveckling och landets framtid:

Det här är en bok om kampen för rösträtt. Om de första djärva förslagen, om de intensiva debatterna, om motståndet, om kvinnorna och männen bakom det historiska beslutet. Men den handlar också om vad som hände sedan – när kvinnorna kom in i maktens värld. Det är en bok om demokratins utveckling. Den handlar om det som har varit och därmed även om framtiden.⁴¹

Trots sitt lilla format behandlar boken frågor om kvinnors politiska medborgarskap med såväl historisk som samtida bredd. Både den politiska reformens tillkomsthistoria, den kvinnliga rösträttens betydelse för dåtidens kvinnosak, kvinnorepresentation i politiska

³⁹ Redaktionen bestod av Barbro Björkhem, Lena Wängnerud och Lisbet Hansing Engström. Texterna skrevs av de två förstnämnda samt Christina Bergqvist och Louise Gerdemo Holmgren. Se *Rätt att rösta, 1919–1994*, försättsblad.

⁴⁰ När nya regeringen tillträdde valdes socialdemokratiska Birgitta Dahl till talman och ersatte därmed Ingegerd Troedsson.

⁴¹ Ingegerd Troedsson, "Forward," i Björkhem, Hansing Engström, och Wängnerud, *Rätt att rösta*, 5.

organ fram till 1990-talet samt kvarvarande hinder för kvinnor i politiken ges utrymme. Detta kompletterat med ett antal diagram och tabeller över könsfördelning inom riksdagen och i dess olika utskott. Framställningen har ett omfattande bildmaterial, såväl personporträtt och teckningar som faksimil av äldre artiklar och flygblad från rösträttsarbetet under tidigt 1900-tal.

Jubileumsbok till trots, en dominerande framstegshistoria är svår att finna. Om besvikelse var utmärkande vid 50-årsjubileet, kan missnöje och irritation sägas vara signifikant denna gång. Boken präglas av samtidens pågående kritik av såväl bristande jämställdhet i politiken som av kvarvarande förlegade attityder och förtryckande genusnormer. Särskilt tydligt är detta i artikeln ”Riksdagens språk – en spegel av utvecklingen”, skriven av Barbro Björkhem. Artikeln rör samtidens språkbruk i allmänhet och riksdagens formella men samtidigt värdeladdade språk. Den argumenterar för att språket är ett uttryck för samhällsförändring och utveckling. Texten illustreras av ”Språkaffischen”, framställd av tecknaren och konstvetaren Anne Lidén 1972.⁴² Affischen ironiserar över ett genuskodat språk, hur ett och samma karaktärsdrag hos kvinnor och män uppfattas och bedöms könsstereotyp. Exempelvis, visade affischen, uppfattas en envis kvinna som tjugig medan mannen sägs vara viljestark, en intelligent kvinna sägs vara dominant medan mannen är logisk, en mjuk kvinna är kvinnlig medan en mjuk man är en fjant och så vidare.⁴³

Boken gör, i likhet med föregående jubileumsbok, 1919 till märkesår. Framställningen är genomgående lättillgänglig, sannolikt med tanke på framtidens medborgare, skoleleverna som boken var särskilt riktad till. Under jubileumsåret planerades utåtriktade aktiviteter: utställning i riksdagshuset, riksdagsledamöters möten med skolungdomar och informationsaffischer som kunde spridas. I jubileet placerades rösträttsreformen in i ett större sammanhang av demokrati och rättvisa. Jubileet framstår som tydligt påverkat av det samtida sammanhanget av skarp feministisk kritik. Boken högtid-

—
⁴² Affischen gjordes till Grupp 8:as utställning Kvinnor på Moderna Museet. Lidén kom också att teckna Grupp 8:as kvinnokampsmärke.

⁴³ Barbro Björkhem, ”Riksdagens språk – en spegel av utvecklingen”, i Björkhem, Hansing Engström, och Wängnerud, *Rätt att rösta*, 39.

lighöll och hyllade, samtidigt som den också kritiserade och påtalade brister i samhället i stort och i politiken och riksdagen. Kvinno-representationen i riksdagen ägnas särskilt intresse samtidigt som rösträtt och valbarhet sätts i ett vidare samtida och historiskt feministiskt sammanhang, något som i förlängningen också kopplade frågan till en generell demokratifråga, en fråga som med talmannens ord pekade mot framtiden.

Demokrati och kön: 100 år av kvinnors rösträtt

Den 17 december 2018 invigdes riksdagsjubileet Fira demokratin! Det kom att löpa fram till september 2022, således i drygt tre och ett halvt år. I detta jubileum var 100-årsminnet av kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen integrerat i ett större nationellt demokrati-firande. Till skillnad från föregående två jubileer gjordes inte 1919 till märkesår. I stället fokuserades perioden 1918 till 1922. Återkommande under jubileet – i producerat textmaterial, på jubileets digitala hemsida, vid anordnade seminarier, på tidslinjer och i film-material - berättades historien om ett demokratiskt genombrott som skedde vid den stormiga urtima riksdagen i december 1918 och som ledde till ”införandet av allmän och lika rösträtt i Sverige”. Betoningen på det så kallade genombrottet blir en historisk ramberättelse som understryker vilka händelser som gjorde att Sverige slutligen blev en reell demokrati. Anslaget var tydligt redan i presentations-texten på jubileets hemsida och kom att sedan förbli det dominerande narrativet:

För hundra år sedan beslutade Sverige riksdag om att införa allmän och lika rösträtt. Reformen genomfördes efter en lång kamp och ett intensivt påverkansarbete och beslutet kan ses som en milstolpe i den svenska demokratis historia. Detta uppmärksammar riksdagen i ett fyra år långt demokratijubileum där demokratis genombrott i Sverige högtidlighålls på olika sätt.⁴⁴

⁴⁴ <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#>. Hämtad 8 mars 2023. Se även Andreas Norlén, ”Förord”, i *Demokratis framtid*, red. Katarina Barrling och Sören Holmberg (Stockholm: Sveriges riksdag, 2018), 7.

Ett ”demokratiskt genombrott”, ofta också presenterat som ”införandet av allmän och lika rösträtt”, var jubilarer och i detta objekt ingick således 100-årsminnet av kvinnors rösträtt och valbarhet till Sveriges riksdag. Noterbart är att starten för jubileet förlades till 1918 och de beslut som då fattades om lika rösträtt för kvinnor och män i kommun- och landstingsval. Det var alltså inte kring det formella beslutet kring kvinnors rösträtt till riksdagen som fokuserades. Som påpekats av Torbjörn Nilsson, så medförde valet av tidsperiod för jubileet att parlamentarismens införande 1917 också hamnade i berättelsens skugga, en nog så central händelse för ett så kallat genombrott för tillkomsten av en modern demokrati.⁴⁵ Intressant i sammanhanget är att även allmän rösträtt för män, som infördes 1909, kommer i skymundan i riksdagens historiska framställning. I det följande kommer de officiella texter som riksdagen producerat till jubileet att diskuteras närmare. Dock, först en kort översikt över jubileet i sin helhet.

På jubileets hemsida presenterades bakgrunden till och målet med det omfattande högtidlighållandet. Information om material som fanns ladda ned eller beställas specificerades och ett särskilt kansli för jubileet inrättades. Många aktiviteter var specifikt riktade till skolungdomar och lärare även om jubileet också hade en bredare allmänhet i åtanke. Ett antal informationsflikar fanns på hemsidan och innehållet kom att utvecklades kontinuerligt under jubileets gång.⁴⁶ Tidslinjer och tittskåp att klicka på, fördjupningsinformation, affischer att skriva ut och annat bildmaterial var lätt tillgängligt och gratis för alla med tillgång till dator och internet. Värnandet om demokratin som styresform stod i centrum och det var den svenska demokratin som var jubileumsobjektet. Under det nästan fyra år

⁴⁵ Ulla Manns, Torbjörn Nilsson, och Bengt Sandin, ”Det här glömdes bort under demokratijubileet”, 25 februari 2022, Demokrati100.se, <https://demokrati100.se/det-har-glomdes-bort-under-rostrattsjubileet/> (hämtad 2022-03-07).

⁴⁶ Någon systematisk analys av hemsidans förändring under jubileet har inte gjorts. Intrycket är att informationen med tiden också kommit att omfatta områden som forskare tidigt kritiserade jubileet för att inte ta med. Dessa rör de kvarvarande rösträttsbegränsningarna, parlamentarismen och i någon mån också demokratifrågor i relation till genus och jämställdhet. Se Manns, Nilsson, och Sandin, ”Det här glömdes bort under demokratijubileet”.

långa jubileet fanns således en rad framställningar om demokratins historia och innebörd att ta del av. Turnerande utställningar om vägen till kvinnors rösträtt, en särskild forskarantologi, ett studiemagasin för grundskole- och gymnasieelever med tillhörande lärarinstruktioner, seminarier, medverkan under Järvaveckan, i Almedalen och på Bok- och biblioteksmässan ordnades. Därtill utlystes en bit in i jubileet en konståvling för att särskilt hedra de första kvinnliga ledamöterna som tog plats i riksdagen 1922. Målet med jubileet förklarades som:

att öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse, ge kunskap om processen för demokratiseringen och riksdagens roll i denna process. Riksdagen vill också väcka engagemang för demokratins och politikens betydelse i nutid och framtid.⁴⁷

Som helhet betraktat kom jubileet att ha en tung historisk förankring med fokus på hur det som benämndes ”det demokratiska genombrottet” gått till och dess förhistoria. Stor vikt kom att läggas vid betydelsen av folkrörelsernas återkommande krav på demokratisering och kring 1918 som ett särskilt betydelsefullt år. Detta år kom att i såväl text som digitalt genom kortare filmklipp framställas som en dramatisk och orolig tid, då Sveriges framtid stod och vägde. Den urtima riksdagens beslut om lika och allmän kommunal rösträtt tillskrevs här en avgörande betydelse då nationell samling skapades och överenskommelsen mellan de båda kamrarna om kvinnors rösträtt till riksdagen mer eller mindre kom med av bara farten.⁴⁸ En andra tyngdpunkt i jubileet låg på framtiden, på vikten av att ständigt värna demokratin som styresform och att fortsatt engagera sig i politiska partier. Detta är inte minst framträdande i studiematerialet: forskarantologin *Demokratins framtid* och studiemagasinet *Demokratin står aldrig stilla*. Det minskade valdeltagandet och

—

⁴⁷ <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#M%C3%A5l> (hämtad 8 mars 2023).

⁴⁸ <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#> (hämtad 8 mars 2023).

en minskad benägenhet att engagera sig i politiska partier utgjorde den samtidskontext som jubileet framför allt förankrades i.⁴⁹

Precis som vid förra jubileet tillsattes en kommitté med uppdrag att planera firandet. Den leddes av dåvarande talman, socialdemokraten Urban Ahlin. Kommittén var även denna gång parlamentariskt sammansatt. Riksdagsstyrelsen beslutade att jubileet skulle fokusera den demokratiska processen och riksdagens roll i denna.⁵⁰ Talmannens mandatperiod avslutades i och med riksdagsvalet i september 2018. Den nyvalde talmannen Andreas Norlén, från Moderaterna, kom sedan att leda det fortsatta arbetet. Det blev således han som höll i själva invigningen den 17 december 2018 och som turnerade runt i landet under åren som följde.⁵¹

Hur tar sig minnet av kvinnors rösträtt och valbarhet ut i detta vidgade demokratijubileum, i det 100-årsjubileum vars syfte var att ”öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse”? Hur gick riksdagen till väga för att denna gång ”väcka engagemang för demokratins och politikens betydelse i nutid och framtid”? Det är huvudsakligen det tryckta materialet som riksdagen producerat som utgör grund för analysen som följer, det vill säga forskarantologin *Demokratins framtid* och studiemagasinet *Demokratins står aldrig stilla*.

100-årsjubileet av kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen är ingalunda undanskymt i det material som producerades, inte minst visuellt eller i kortfattad form i studiemagasinet, på hemsidan och i vandringsutställningen. I forskarantologin, *Demokratins framtid*, som är jubileets huvudsakliga och vetenskapliga produkt, är däremot genus kopplat till demokratifrågor frånvarande. Detta kommenteras inte i antologins introduktionskapitel och förefaller inte ha uppfattats som relevant av skribenterna *vis à vis* bokens tema, demokratins framtid. Resultatet blev därför att det forsk-

⁴⁹ Detta betonas inte minst i nyutgåvan av studiemagasinet *Demokratins står aldrig stilla*, utgiven av Sveriges riksdag, upplaga 2, 2018/2020: 2. Se även talmannens förord i *Demokratins framtid*, Norlén 2018.

⁵⁰ <https://firademokratini.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratini/#> (hämtad 8 mars 2023).

⁵¹ Talmannen använde också Instagram flitigt för att sprida information och väcka intresse för jubileet.

ningsbaserade studiematerial för skolorna som riksdagen producerade inte gick på djupet med frågor rörande genus och demokrati, varken historiskt eller med koppling till dagens situation och framtiden. I studiemagasinet *Demokratin står aldrig stilla* presenteras endast kort den kvinnliga rösträtts historia, därtill lössryckt från sitt vidare kvinnorörelsesammanhang. Frågor om kvinnorepresentation i politiken, som varit framträdande i tidigare jubileer, uppmärksammas nästan inte alls. Det är slående att själva betydelsen av reformen, dess förankring i ett vidare sammanhang av kvinnosak, i politiskt jämställdhetsarbete efter rösträtts genomförande och i relation till kvinnors fortsatta utsatthet i det offentliga livet och i politiken, inte behandlas. Ett uttalat syfte med jubileet var ju, för att återigen citera jubileets hemsida, att ”öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse”.

Kvinnors medborgarskap i ett demokratiskt statsskick kopplas således varken historiskt eller till samtiden på ett fördjupat eller integrerat vis. Frågan om kvinnors politiska representation och utsatta position i politiken och i samhället i stort, är påtagligt frånvarande. Detta ter sig förvånande med tanke på allt lättillgängligt material som fanns från tidigare jubileer och som aktualiserades i de många #metoo-upprop som publicerades 2017 och 2018. Upprop efter upprop vittnade om omfattande diskriminering och sexuella trakasserier i olika samhällssektorer. Dessa, inte minst politikfärens eget upprop ”I maktens korridorer”, förefaller att inte inverkat på planeringen av jubileet, trots att drygt 1 300 politiskt verksamma kvinnor undertecknade uppropet.⁵² Av det producerade materialet

⁵² Ur uppropet: ”Vi började med politik för att vi ville förändra världen och bygga ett bättre samhälle. Vi fick snabbt läsa oss att vi kommer att behöva förändra politikens egen värld först. Sexuella övertramp och övergrepp är den del av samhället, och män inom politiken är inget undantag. Många av oss går genom maktens korridorer och ser oss över axeln. Vi är färdiga med det. Nu berättar vi tillsammans om det som borde berättats för länge sedan.” Ur uppropets avslutning: En kvinna ”ska inte bli våldtagen av någon i ungdomsförbundet. Hon ska inte bli antastad av en riksdagsledamot. Hon ska vara med och bygga det här samhället. Hon ska förändra världen.” Se ”I maktens korridorer ser vi oss över axeln”. *Svenska Dagbladet*, 17 november 2017. I en kommentar till de totalt 78 uppropen uppfattar statsvetaren Maud Eduards uppropen som en kraftfull kritik av rådande samhällsvillkor: ”#metoo kan ses som ett kvinnornas upprop mot ett illa fungerande rättssystem, en partipolitisk ordning som duckar inför

att döma, uppfattades således inte genusrelaterade problem som relevanta demokratifrågor. Hodgkins och Radstones ord om den politiska dimensionen i *hur* nationella minnen skapas och hur kunskap auktoriseras genom minnesproduktion, aktualiseras tydligt i frånvaron av genusproblematisering under jubileet.⁵³

Kortare och framför allt visuella representationer av den specifika rösträttsrörelsen (Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt) och de fem först invalda riksdagskvinnorna är vad som står att finna och utmärker det studiematerial som svenska skolor fritt kunde ladda ned eller beställa. Vid jubileets invigning kom däremot en fördjupad bild av såväl historien om kvinnors rättigheter och det nutida demokratiläget ur ett genusperspektiv att ges. En hel förmiddag ägnades åt ett seminarium, symboliskt hållet i riksdagens andrakammarsal med kungen och kronprinsessan Victoria samt andra inbjudna gäster närvarande. Till grund för seminariet låg forskarantologin *Rösträttens århundrade*. Upprinnelsen till antologin var ett initiativ taget av genusforskare och samlade en rad historiker, kulturvetare och statsvetare. Syftet med antologin var att sammanställa en lättillgänglig vetenskaplig publikation om rösträttens betydelse (såväl kvinnors som mäns) för demokratin. Eftersom inte *Rösträttens århundrade* var en produkt av riksdagen kom den emellertid inte att ingå i det paket av studiematerial som riksdagen spred kännedom om på sin hemsida. Riksbankens jubileumsfond finansierade publikationen och, i likhet med riksdagens egen antologi *Demokratins framtid*, kunde boken laddas ned fritt och beställas gratis av lärare i tryckt form. Men enbart på finansärens egen hemsida. Riksdagens hemsida tillhandhöll inte information om antologin förrän mot slutet av det långa jubileet. Det undervisningsmaterial som producerades inom jubileets ram kom således att i ringa grad tillhandahålla en bred, historiserande och kritiskt granskande kunskap om betydelsen av kvinnors politiska med-

—
det manliga våldets omfattning och allvar samt en jämställdhetspolitik inriktad mot könsbalans och konsensus". Maud Eduards, "#metoo – ett självförsvar", i *Maktordningar och motstånd: forskarperspektiv på #metoo i Sverige*, red. Hillevi Ganetz, Karin Hansson, och Malin Sveningsson (Lund: Nordic Academic Press, 2022), 344. Samtliga upprop listas i Ganetz, Hansson, och Sveningsson, *Maktordningar och motstånd*.

⁵³ Hodgkins och Radstone, "Feature", *History Workshop Journal*, 132.

borgarskap och demokrati. Ur ett minnesperspektiv är det intressant att antologin *Rösträttens århundrade* inte räknades som riksdagens studiematerial. Boken kom därför att utgöra ett komplement och ett motminne, vid sidan av riksdagens kunskapsförmedling.

François Hartog argumenterar för att samhällen efter millennieskiftet är mer upptagna av nuet och av en känsla av reell kris i sitt sätt att relatera till det förflutna, än tidigare. Det är, menar han, en presentistisk hållning som utmärker vår tid. Med presentism avser Hartog "the sense that only the present exists, a presence characterized at once by the tyranny of the instant and by the treadmill of an unending now".⁵⁴ Huruvida Hartogs tes stämmer, att just vår egen tid, till skillnad från andra tider, är extra upptaget och styrt av nuet och upplevelser av kris, lämnas därhän. Däremot konstateras att demokratijubileet hade en tydlig inriktning på nuet, med ett slags uttalad känsla av kristillstånd.⁵⁵ Detta kan (men måste inte) vara anledningen till att en partiell och hårt strukturerad historia om ett demokratiskt genombrott som skapat välstånd och jämlikhet skrivs fram. Det är en historia som gör att 100-årsminnet av kvinnors politiska medborgarskap mest uppmärksammas som en helt igenom genomförd och lyckosam reform. Utvecklingen efter reformen framställs som problemfri och utan direkt relevans för demokratins utmaningar idag.

Värnandet om och oron för framtidens demokratiska styresskick präglar som sagt jubileet. En stark och återkommande berättelse om ett demokratiskt genombrott just mellan åren 1918 och 1922 löper genom hela jubileet. Detta medieras genom selektion och avgränsning till en viss tidsperiod och till specifika händelser. Störst vikt läggs vid den urtima riksdagen i december 1918. Berättelsen framställs på bekostnad av historisk ackuratess. Införandet av parlamentarism 1917 får till exempel en märkligt undanskymd plats givet

⁵⁴ François Hartog, *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time* (New York: Columbia University Press, 2017), XV.

⁵⁵ Påpekas bör att även om stora delar av jubileet tilldrog sig under corona-pandemin så var den en okänd faktor under planeringen. Inte heller Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina eller det kraftigt ökade vapenväldet i Sverige under det tidiga 2020-talet fanns i medvetandet åren fram till invigningen.

jubileumsobjektet ”det demokratiska genombrottet”.⁵⁶ Därtill är frånvaron av resonemang och fördjupning kring demokrati och genus påtaglig. Under jubileet fanns givetvis utrymme för en problematisering av vad formell och reell demokrati för missgynnade grupper inneburit och innebär alltjämt idag, men i det producerade materialet undviks dylika frågor, inte minst när nutiden skildras. I stället aktiverades andra delar av det förflutna, delar som platsar i en framstegspräglad historia. Vad gäller genus kan lite tillspetsat sägas att den dimensionen av demokrati, vare sig i framställningen av det förflutna, av nutidens situation eller som något att komma till rätta med för framtiden, platsade i riksdagens firande åren 2018-2022.

En jämförelse över tid

Hur har den svenska riksdagen högtidlighållit minnet av kvinnors rösträtt och valbarhet sett över tid? Vad säger en jämförelse av jubileerna om den svenska hållningen till demokrati, jämlikhet och rättvisa vid respektive jubileum? Slutligen, vad händer när firandet av kvinnors politiska medborgarskap integreras i ett större 100-årsjubileum?

I en studie av hur Thomas Mores bok *Utopia* (1516) uppfattats och använts i forskningen, visar Magnus Rodell hur valet av kontekstualisering är en bärande del av historieskrivningen kring boken, detta oavsett om kontekstualiseringen är diakron eller synkron och oavsett om den historiska förankringen görs explicit. Rodell behandlar historieforskningen specifikt men resonemanget om kontekstualiseringens roll för historieskrivande har även bäring för minnesskapande utanför vetenskapens hägn. Att skriva fram och in händelser i ett historiskt sammanhang, betonar Rodell, är en aktivitet, något som görs. Det är alltid producenten av det historiska narrativet ”som väljer de sammanhang som får förklara historiska

⁵⁶ Ett talande exempel på hur exaktheten i framställning brister är den återkommande formuleringen: ”För hundra år sedan beslutade Sveriges riksdag om att införa allmän och lika rösträtt.” Utan närmare kunskap om historiska omständigheter kan formuleringen läsas som att rösträtt infördes samtidigt för kvinnor och män, som var fallet i Finland 1906.

fenomen och skeenden”.⁵⁷ I detta sammanhang är producenten Sveriges riksdag.

De två första jubileerna hade ett mer specificerat och avgränsat jubileumsobjekt, nämligen kvinnors rösträtt och valbarhet till riksdagen. De skiljer sig något åt samtidigt som båda, inte minst i relief till demokratijubileet, är öppett kritiska mot den samtida situationen. Kritiken omfattade i 50-årsjubileet både den njugga och lite oengagerade inställningen i riksdagen till kvinnors rösträtt 1919–1921 och de kvarvarande svårigheter som kvinnliga politiker sade sig uppleva. Reformen sågs också i ett vidare, om än inte särskilt utvecklat, perspektiv av demokrati och lika rättigheter. Den framstegshistoria som presenteras i inledningen till 50-årsjubileets bok, kom längre fram i publikationen att relativiseras betydligt och besvikelsen över reformens ringa påverkan var tydligt framskrivnen.

1994, vid 75-årsjubileet, var den samtida feministiska kontexten framträdande i det material som producerades. Jubileumsskriften präglades av pågående kritiska diskussioner såväl inom som utom riksdagen om trögheten med svensk jämställdhetspolitik och jämlik representation i riksdagen. Tonfall och bildspråk vittnar tydligt om detta, underbyggt av faktabaserad information om kvinnors representation i politiska församlingar och valdeltagande. I likhet med demokratijubileet var jubileumsskriften särskilt riktad till skol elever, i syfte att förmedla kunskap om en viktig nationell händelse till framtidens medborgare. Och som talman Ingegerd Troedsson skrev, jubileet ansågs röra såväl framtiden som dagens demokrati. Kvinnors politiska medborgarskap sågs som en integrerad del av svensk demokrati.

Demokratijubileet 2018–2022 framträder som ett typexempel på presentism. Önskan om att upplysa om och därmed stärka det demokratiska styresskicket står i förgrunden och jubileet är framför allt riktat mot framtiden, till ungdomar som ska få ökad insikt om vikten av att värna demokratin genom engagemang och ansvars tagande. Demokratin är i fara och ska inte tas för given. Med denna ingång kom fokus att ligga på hur demokratin etablerades i Sverige.

⁵⁷ Rodell, ”Att skapa historiska sammanhang”, *Konsten att kontextualisera*, 67.

100-årsjubileet av kvinnors rösträtt och genusperspektiv på demokratifrågor kom genom detta fokus att hamna i jubileets periferi, detta trots att genusperspektiv mycket väl kunnat anläggas på framställningen av hur ett demokratiskt styresskick växte fram. Nämnvärt utrymme gavs helt enkelt inte åt genusintegrerade framställningar, vare sig av historien före allmän och lika rösträtt eller av utvecklingen fram till dags dato, till exempel rörande kvinnors representation i politiska församlingar. Inte heller det samtida historiska sammanhanget av pågående stora upprop om sexuella trakasserier mot kvinnor, de svenska #metoo-uppropen, påverkade jubileets upplägg. Påfallande är därtill att jubileet inte tog hjälp av den vetenskapliga expertis som fanns att tillgå vid produktionen av studiematerial och läroanvisningar. Även om reformens tillkomst-historia och centrala rösträttsaktivister gavs visst utrymme, blev konsekvensen av den perifera plats som innebörden av politiskt medborgarskap för kvinnor gavs, att historisk fördjupning och problematisering försvann. Påfallande är också att dagens situation och framtiden ur ett genusperspektiv på demokrati inte diskuteras. Forskarantologin *Demokratins framtid* talar här sitt tydliga språk.

Avslutningsvis, ett kort resonemang om den nationella självbild som producerats under jubileerna. Sverige har sedan andra världskrigets slut bedrivit ett aktivt arbete med att producera en nationell självbild, framför allt avsedd för utrikes bruk. En så kallad ”nation branding” har bedrivits, inte minst i regi av Svenska institutet. Under en räkka av år var länge ett bärande budskap i svensk ”branding” jämställdhet.⁵⁸ Den höga placering som Sverige tillsammans med de övriga nordiska länderna haft i flera internationella index har använts flitigt.⁵⁹ Detta fenomen benämns vanligen som nordisk exceptionalism: att de nordiska länderna, Sverige inte minst, utgör ett undantag i världen som inte bara jämförbart, utan också som

⁵⁸ Jenny Anderson och Mary Hilson, ”Images of Sweden and the Nordic Countries”, *Scandinavian Journal of History* 34, nr. 3 (2009).

⁵⁹ Tori Loven Kirkebo, Malcom Langford, och Haldor Byrkjeflot, ”Creating Gender Exceptionalism: The Role of Global Indexes”, i *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*, red. Eirinn Larsen, Sigrun Marie Moss, och Inger Skjelsbæk (London/New York: Routledge, 2021).

betydligt mer jämställt än andra länder.⁶⁰ Forskare har samtidigt använt begreppet som ett uttryck för en politisk oförmåga, rent av ovilja, att se kvarvarande och existerande svagheter i de nordiska välfärdsstaterna och deras förmenta bild av jämställdhet och likvärdighet, inte minst rörande rasism och xenofobi.⁶¹ Varken 50- eller 75-årsjubileet manar fram en nationell självbild av jämställdhet. Där är det snarare en kritik av bristande jämställdhet efter rösträttsreformen som träder fram. En aktiv ”nation branding” ter sig fjärran. Däremot är frånvaron av diskussioner om långtgående jämställdhet och genusproblematisering slående i 100-årsjubileet, som ju tilldrar sig i en tid då Sverige sedan länge aktivt använt sig av bilden av nationen som exceptionellt jämställd. Är det måhända ett utslag av svensk exceptionalism i den mer kritiska bemärkelsen som kommer till uttryck i demokratijubileet? En outtalad föreställning och integrerad nationell självbild, att Sverige är så jämställt och jämlikt att en mer kritisk självvranssakan om demokratins tillstånd inte behöver omfattas i det material som produceras?⁶² Tanken är frestande att pröva vidare eftersom det innan en mer intensiv ”nation branding” i termer av jämställdhet, vid både 50- och 75-årsjubileet, förefaller ha funnits kapacitet att både fira en historiskt viktig reform och samtidigt kritiskt reflektera över händelseutvecklingen efter densamma. När det magiska 100-årsstrecket närmade sig och kvinnors politiska medborgarskap integrerades i ett större demokratijubileum förefaller den förmågan ha försvunnit.

⁶⁰ Katarzyna Jezierska och Ann Towns, ”Variations on Shared Themes: Branding the Nordics as Gender Equal”, i Larsen, Moss, och Skjelsbæk, *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*. Den nordiska och svenska exceptionalismen omfattar också områden som moral och sexualitet. För en översikt, se Kirill Polkov, *Queering Images of Russia in Sweden: Discursive Hegemony and Counter-Hegemonic Articulations 1991–2019* (Huddinge: Södertörns högskola, 2024), 35–43.

⁶¹ Lena Martinsson, ”1 May: Muslim Women Talk Back – A Political Transformation of Secular Modernity on International Workers’ Day”, i *Pluralistic Struggles in Gender, Sexuality and Coloniality: Challenging Swedish Exceptionalism*, red. Erika Alm et al. (London: Palgrave Macmillan, 2021).

⁶² Eirinn Larsen, Ulla Manns, och Ann-Catrin Östman, ”Gender-equality pioneering, or how three Nordic states celebrated 100 years of women’s suffrage”, *Scandinavian Journal of History* 47, nr. 5 (2022), 624–647.

Litteratur och källor

Litteratur

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 2006. Ursprungligen publicerad 1983.
- Anderson, Jenny, och Mary Hilson. ”Images of Sweden and the Nordic Countries”, *Scandinavian Journal of History* 34, nr. 3 (2009), 219–228. DOI: 10.1080/03468750903134681.
- Aronsson, Peter. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur, 2004.
- Barrling, Katarina, och Sören Holmberg, red. *Demokratins framtid*. Stockholm: Sveriges riksdag, 2018.
- Berg, Annika, och Martin Ericsson. ”Rösträttens skiftande gränser i den svenska representativa demokratin”. I *Allmän rösträtt? Rösträttens begränsningar i Sverige efter 1921*, red. Annika Berg & Martin Ericsson, 11–39. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2021.
- Bergwik, Staffan, Linn Holmberg, och Karin Dirke. ”Inledning: Konsten att kontextualisera”. I *Konsten att kontextualisera: om historisk förståelse och meningsskapande*, red. Staffan Bergwik, Linn Holmberg, och Karin Dirke, 1–18. Stockholm: Stockholm University Press, 2022.
- Björkhem, Barbro. ”Riksdagens språk – en spegel av utvecklingen”. I *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande*, red. Barbro Björkhem, Louise Hansing Engström och Lena Wängnerud, 38–39. Stockholm: Sveriges riksdag, 1994.
- Björkhem, Barbro, Louise Hansing Engström, och Lena Wängnerud, red. *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande*. Stockholm: Sveriges riksdag, 1994.
- Carlshamre, Nils. ”Kvinnorna och Högerpartiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 181–186. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Dahlerup, Drude, och Lenita Freidenvall. ”Vägen till Varannan damernas grindvakter, kvotering och representation”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud, 305–325. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Eduards, Maud. ”Vem är rädd för Stödstruporna”. I *Kvinnors lilla lista*, red. Maria-Pia Boëthius, Ebba Witt-Brattström, och Agneta Stark, 12–18. Stockholm: Norstedts förlag AB, 1994.

- Eduards, Maud. ”#metoo – ett självförsvar”. I *Maktordningar och motstånd: forskarperspektiv på #metoo i Sverige*, red. Hillevi Ganetz, Karin Hansson, och Malin Sveningsson, 329–345. Lund: Nordic Academic Press, 2022.
- Engman, Max. ”Förvaltning, stat och nation: tre historiska jubileer i Finland 1959–1963”, *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010), 92–147.
- Eriksson, Nancy. ”Kvinnorna och det socialdemokratiska partiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 170–173. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Erl, Astrid. ”Cultural Memory Studies: An Introduction”. I *A Companion to Cultural Memory Studies*, ed. Astrid Erl och Ansgar Nünning, 1–15. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.
- Erl, Astrid. *Memory in Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Florin, Christina. ”Visioner, rörelser och rösträtt”. I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 29–64. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Fredgarth, Sonja. ”Kvinnorna och Centerpartiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 174–180. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Freidenvall, Lenita. *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002*. Stockholm: Stockholms universitet, 2006.
- Freidenvall, Lenita, och Josefin Rönnbäck, ”Inledning: Bortom rösträtten”. I *Bortom rösträtten: kön, politik och medborgarskap i Norden*, red. Lenita Freidenvall och Josefin Rönnbäck, 7–34. Huddinge: Samtids-historiska institutet, Södertörns högskola, 2011.
- Ganetz, Hillevi, Karin Hansson, och Malin Sveningsson red. *Maktordningar och motstånd: forskarperspektiv på #metoo i Sverige*. Lund: Nordic Academic Press, 2022.
- Hamrin-Thorell, Ruth, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, red. *Kvinnors röst och rätt*. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Hartog, François. *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time*. New York: Columbia University Press, 2017. Ursprungligen publicerad 2003.
- Hobsbawn, Eric, och Terence Ranger eds. *The Invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press: Cambridge, 1983.
- Hodgkin, Katharine, och Susannah Radstone. ”Introduction: Contested pasts”. I *Contested Pasts: The Politics of Memory*, eds. Katharine Hodgkin och Susannah Radstone, 1–21. London/New York: Routledge, 2003.

- Hodgkin, Katharine, och Susannah Radstone. "Feature: Rethinking Memory". *History Workshop Journal* 59 (2005): 129–133. DOI: 10.1093/hwj/dbi011.
- Holgersson, Ulrika, och Lena Wängnerud. "Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin: en inledning". I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 17–25. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Holgersson, Ulrika, och Lena Wängnerud, red. *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Jeziarska, Katarzyna, och Ann Towns. "Variations on Shared Themes: Branding the Nordics as Gender Equal". I *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*, eds. Eirinn Larsen, Sigrun Marie Moss, och Inger Skjelsbæk, 39–61. London/New York: Routledge, 2021. DOI: 10.4324/9781003017134-2.
- Karlsson, Klas-Göran. "Historiska jubileer – det förflutna som förbannelse eller livgivare: om vår fascination inför de jämna åren". *Statsvetenskaplig tidskrift* 119, nr. 4 (2017), 645–676.
- Kirkebø, Tori Loven, Malcom Langford, och Haldor Byrkjeflot. "Creating Gender Exceptionalism: The Role of Global Indexes". I *Gender Equality and Nation Branding in the Nordic Region*, eds. Eirinn Larsen, Sigrun Marie Moss, och Inger Skjelsbæk: 191–206. London/New York: Routledge, 2021. DOI: 10.4324/9781003017134-10.
- "Kvinnorna och Vänsterpartiet Kommunisterna". I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 187–193. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Larsen, Eirinn, Ulla Manns, och Ann-Catrin Östman. "Gender-equality pioneering, or how three Nordic states celebrated 100 years of women's suffrage". *Scandinavian Journal of History* 47, nr. 5 (2022), 624–647. DOI: 10.1080/03468755.2021.2023035.
- Lindaräng, Ingemar. "Några perspektiv på jubileumsfiranden med anledning av Märkesåret 1809". *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010), 174–186.
- Manns, Ulla. *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-förbundet 1884–1921*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1997.
- Manns, Ulla. "Feminismens Pantheon: kollektivt minne, identitet och föreställd gemenskap". I *Methods, interventions and reflections: report from the X Nordic women's and gender history conference, Bergen, Norway, August 9–12, 2012*, red. Ulla Manns och Fia Sundevall, 122–131. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2014.

- Manns, Ulla. "Minnet av kvinnors rösträtt: jubileer och aktivister formar historien". I *Rösträttens århundrade: kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*, red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud, 179–193. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2018.
- Manns, Ulla, Torbjörn Nilsson, och Bengt Sandin. "Det här glömdes bort under rösträttsjubileet", 2022. Demokrati100.se. <https://demokrati100.se/det-har-glomdes-bort-under-rostrattsjubileet/> (hämtad 7 mars 2022).
- Martinsson, Lena. "1 May: Muslim Women Talk Back – A Political Transformation of Secular Modernity on International Workers' Day". I *Pluralistic Struggles in Gender, Sexuality and Coloniality: Challenging Swedish Exceptionalism*, red. Erika Alm, Linda Berg, Mikela Lundahl Hero, Anna Johansson, Pia Laskar, Lena Martinsson, Diana Mulinari, och Cathrin Wasshede, 81–111. London: Palgrave Macmillan, 2021.
- Norlén, Andreas. "Förord". I *Demokratins framtid*, red. Katarina Barrling och Sören Holmberg, 7–8. Stockholm: Sveriges riksdag, 2018.
- Polkov, Kirill. *Queering Images of Russia in Sweden: Discursive Hegemony and Counter-Hegemonic Articulations 1991–2019*. Huddinge: Södertörns högskola, 2024.
- Radstone, Susannah. "Reconceiving Binaries: The Limits of Memory". *History Workshop Journal* 59 (2005): 134–150. DOI: 10.1093/hjw/dbi012.
- Radstone, Susannah. "What Place Is This? Transcultural Memory and the Location of Memory Studies", *Parallax* 17, nr. 4 (2011), 109–123. DOI: 10.1080/13534645.2011.605585.
- Rigney, Ann. "The Dynamics of Remembrance: Texts Between Monumentality and Morphing". I *A Companion to Cultural Memory Studies*, red. Astrid Erll och Ansgar Nünning, 345–353. Berlin/New York: De Gruyter, 2010.
- Rodell, Magnus. "Att skapa historiska sammanhang: exemplet Thomas Mores Utopia". I *Konsten att kontextualisera: om historisk förståelse och meningsskapande*, red. Staffan Bergwik, Linn Holmberg, och Karin Dirke, 55–70. Stockholm: Stockholm University Press, 2022.
- Rouso, Henry. *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944*. Cambridge, Mass./London: Harvard University Press, 1994.
- Rüsen, Jörn. *History: Narration, Interpretation, Orientation*. New York/Oxford: Berghahn Books, 2005.
- Rönnbäck, Josefin. *Politikens genusgränser: den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*. Stockholm: Atlas, 2004.
- Schlunke, Katarina. "Memory and materiality". *Memory Studies* 6, nr. 3 (2013), 253–261. DOI: 10.1177/1750698013482864.

- Segerstedt Wiberg, Ingrid. ”Kvinnorna och Folkpartiet”. I *Kvinnors röst och rätt*, red. Ruth Hamrin-Thorell, Ulla Lindström, och Gunvor Stenberg, 174–180. Stockholm: AB Allmänna Förlaget, 1969.
- Stråth, Bo. ”Historiska jubileer är politiska manifestationer”. *Historisk tidskrift för Finland* 95, nr. 1 (2010), 195–203.
- Svenska Dagbladet*. ”I maktens korridorer ser vi oss över axeln”. 17 november 2017. Sveriges riksdag. *Demokratin står aldrig stilla*. Stockholm: Sveriges riksdag, upplaga 2, 2018/2020.
- Tota, Anna Lisa, och Trever Hagen, red. *Routledge International Handbook of Memory Studies*. London: Routledge, 2016.
- Troedsson, Ingegerd. ”Forward”. I *Rätt att rösta, 1919–1992: så fick kvinnor politiskt inflytande*, red. Barbro Björkhem, Louise Hansing Engström och Lena Wängnerud, 5. Stockholm: Sveriges riksdag, 1994.

Digitala källor

- <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#>, hämtad 8 mars 2023.
- <https://firademokratin.riksdagen.se/global/sveriges-riksdag-firar-demokratin/#M%C3%A51>, hämtad 8 mars 2023.

Berättelser om rösträtt i USA. Svarta feministiska korrektiv

Kathryn Sophia Belle

Den svenska politikern Alva Myrdal och den franska filosofen Simone de Beauvoir – två internationellt välkända intellektuella från 1900-talet – diskuterade båda i sina skrifter vikten av och kampen för kvinnlig rösträtt i USA.¹ Forskningen visar att berättelser som deras inte endast är partiella utan även historiskt felaktiga. De centeras kring vita kvinnor, marginaliserar svarta män och ignorerar svarta kvinnor. Dessutom lever deras (och andra vita feministers) berättelser kvar och reproduceras i feminismens historia än idag. Detta förfaringssätt fortsätter trots flera försök att korrigera denna dominerande historieberättelse. I försöken ingår inte enbart 1800-talets svarta rösträttsaktivister (till exempel Ida B. Wells och Deborah G. King) och deras efterföljare på 1900-talet (Angela Davis, bell hooks, Paula Giddings), utan även forskare och författare som Eleanor Flexner och Ellen Fitzpatrick, Shirley J. Yee, Ann D. Gordon och Bettye Collier-Thomas, Julie Roy Jeffery, Rosalyn Terborg-Penn, Lisa Tetrault och Martha S. Jones.²

Med detta i åtanke är syftet med detta kapitel att analysera problem förknippade med Myrdals och de Beauvoirs berättelser om

¹ Texten är översatt och språkligt bearbetad av Kirsti Niskanen och Ulla Manns.

² Se Eleanor Flexner och Ellen Fitzpatrick, *Century of Struggle: The Woman's Rights Movement in the United States* (Cambridge: Harvard University Press, 1959); Shirley J. Yee, *Black Women Abolitionists: A Study in Activism, 1825–1860* (Knoxville: The University of Tennessee Press, 1992); Ann D. Gordon och Bettye Collier-Thomas, red., *African American Women and the Vote, 1837–1965* (Amherst: University of Massachusetts Press, 1997); Julie Roy Jeffery, *The Great Silent Army of Abolition: Ordinary Women in the Antislavery Movement* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1998); Rosalyn Terborg-Penn, *African American Women and the Struggle for the Vote, 1850–1920* (Bloomington: Indiana University Press, 1998); Lisa Tetrault, *The Myth of Seneca Falls: Memory and the Woman's Suffrage Movement, 1848–1898* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014); Martha S. Jones, *Vanguard: How Black Women Broke Barriers, Won the Vote, and Insisted on Equality for All* (New York: Basic Books, 2020).

rösträtten i USA och diskutera dem i förhållande till rådande forskning. I det första avsnittet diskuteras påståendet att vita kvinnor blev politiskt medvetna genom sina insatser för abolitionismen, det vill säga i anti-slaverirörelsen. I det andra avsnittet undersöks vad som har beskrivits som ”myten om Seneca Falls”, sett i relation till påståendet att vita kvinnor kämpade för svarta mäns frihet genom abolitionismen och därmed tvingades hålla tillbaka sina egna krav beträffande rösträtt för kvinnor. I det tredje avsnittet undersöker jag vita abolitionisters och rösträttskvinnors rasism (anti-svart, anti-urfolk och anti-migrant), något som både Myrdal och de Beauvoir är tysta om. I Claudia Jones efterföljd presenteras ett motnarrativ som tar fasta på samspelet mellan kön, ras och klass beträffande abolitionismen och kvinnors rösträtt. Jag menar att en mer nyanserad och inkluderande förståelse av både abolitionist- och rösträttsrörelserna under 1800-talet möjliggörs när vi lämnar Myrdals och de Beauvoirs snäva analogiserande synsätt (det vill säga föreställningen om den vita medelklasskvinnans och den förslavade svarte mannens villkor som parallella företeelser) och tar till oss de intersektionella angreppssätt som Svarta feminister som Davis, hooks, Giddings, Wells och King erbjuder.³

I ”A Parallel to the Negro Problem” från 1944 hävdar Alva Myrdal:

De [vita] kvinnorna fick sin politiska skolning från abolitionist-rörelsen. Kvinnor som Angelina Grimké, Sarah Grimké och Abby Kelly började sina karriärer med att tala för de svartas frigörelse och kom först gradvis att kämpa för kvinnors rättigheter. De tre stora rösträttskvinnorna på 1800-talet – Lucretia Mott, Elizabeth Cady Stanton och Susan B. Anthony – upp-

³ Se Claudia Jones, ”An End to the Problem of the Negro Woman Neglect”, i *Political Affairs: A Magazine Devoted to the Theory and Practice of Marxism-Leninism* 28, nr. 6 (1949). Med undantag av Paula Giddings är de flesta inte historiker i traditionell mening, men var och en av dem erbjuder teoretiska ramverk som på ett avgörande sätt har påverkat hur dessa historiska händelser uppfattas och analyseras. För mer historiska redogörelser, se föregående fotnot.

märksammades först som ivriga förespråkare för svartas frigörelse och för spritförbud.⁴

När det gäller rösträtt hävdar Myrdal att vita kvinnor var tvungna att underordna sin strävan efter rättigheter till förmån för svarta mäns rättighetskrav. Men även om inbördeskriget försenade reformarbetet var aktivisterna, enligt Myrdal, helt övertygade om att segern skulle ge både dem och de svarta rösträtt. Hon tillägger att: ”Unionens seger innebar dock en besvikelse för de kvinnliga rösträttskämparna” och hävdar att argumenten om ”de svartas tidpunkt” och ”en politisk nödvändighet” sammanstrålade och sopade undan vita kvinnors argumentation om att utelämna ordet ”man” i konstitutionens 14:de tillägg och att lägga till ”kön” vid sidan av ”ras” och ”hudfärg” i det 15:de tillägget.⁵ Enligt Myrdal övergav alltså vita och svarta manliga abolitionister de vita kvinnorna när det gällde frågan om rösträtt.⁶ Myrdal betonar det djupa sambandet mellan ”kvinno-problemet” och ”rasproblemet”, samtidigt som hon noterar hur abolitionisterna och feministerna splittrades av inbördeskriget och dess efterföljande rekonstruktionstid.

Simone de Beauvoir tar också upp dessa frågor i sin banbrytande bok *Det andra könet* (1949) när hon redogör för (vita) kvinnors rättigheter i USA. Liksom Myrdal före henne placerar de Beauvoir (vita) kvinnors tidiga politiska engagemang i abolitioniströrelsen. Hon sammanfattar händelserna från inbördeskriget till utarbetandet av konstitutionens 14:de och 15:de tillägg:

När inbördeskriget bröt ut deltog [vita] kvinnor ivrigt; men förgäves krävde de att tillägget som gav [manliga] svarta rösträtt skulle formuleras enligt följande: ”Rätten ... att rösta skall inte förvägras eller inskränkas ... på grund av ras, hudfärg eller kön.”⁷

⁴ Alva Myrdal, ”A Parallel to the Negro Problem”, appendix 5, i *An American Dilemma: The Negro Problem in Modern Democracy*, vol. 2, av Gunnar Myrdal (New York: Harper Brothers, 1944/2017), 1075.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, 1076.

⁷ Simone de Beauvoir, *The Second Sex* (New York: Knopf, 2010), 144.

Förutom kvinnorrättsaktivisterna Lucretia Mott och Harriet Beecher Stowe nämner de Beauvoir även Susan B. Anthony och Mary Baker Eddy, däremot inte Angelina Grimké, Sarah Grimké, Abby Kelly eller Elizabeth Cady Stanton (som alla nämns av Myrdal). de Beauvoirs slutsats av denna historia är att ”hela kvinnans historia har skrivits av män” och vidare att kvinnor aldrig har utgjort en egen kast eller försökt spela en historisk roll som kön.⁸

När den svarta aktivisten och feministen Claudia Jones i boken *An End to the Neglect of the Problems of the Negro Woman* (1949) diskuterar abolitionist- och rösträttsrörelserna, erbjuder hon andra tolkningar än Myrdal och de Beauvoir. Å ena sidan påminner hon om arvet från vita kvinnors aktivism och konstaterar att vita kvinnor måste idag, precis som sina systrar i abolitionist- och rösträttsrörelserna, resa sig för att utmana hela systemet av rasförtryck.⁹ Hon diskuterar också strategier som använts för att splittra koalitioner av svarta och vita kvinnor och ger ett exempel från rösträttsrörelsen – att rösträttskvinnorna under fängelsevistelser avsiktligt placerades på britsar bredvid prostituerade svarta, med syftet att ’förödmjuka’ dem.¹⁰ Å andra sidan är Jones kritisk till vita kvinnors brist på insikt i hur olika former av förtryck hänger samman. Hon fortsätter: ”Men det var den historiska bristen hos ledarna för kvinnlig rösträtt, vilka till övervägande del kom från borgarklassen och småbourgeoisien, att de inte lyckades föra samman sin egen kamp med kampen för det svarta folkets fulla demokratiska rättigheter efter frigörelsen.”¹¹ Jones insikter har tidigare utvecklats av svarta feministiska aktivister och forskare som Ida B. Wells (Barnett) (1862–1931) och senare av Angela Davis, bell hooks (1952–2021), Paula Giddings och Deborah King. Vi kan, med andra ord, konstatera att svarta kvinnor i årtionden har korrigerat en dominerande berättelse om den vita kvinnan som räddaren i nöden i fråga om abolition och rösträtt.

—

⁸ Ibid., 148–149.

⁹ Claudia Jones, ”An End to the Problem of the Negro Woman Neglect”, *Political Affairs*, 15.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

Vita kvinnliga abolitionister:
Politisk medvetenhet och motsägelser

Låt oss börja med påståendet att vita kvinnor blev politiskt medvetna om sin underordnade ställning i samhället genom sina abolitionistiska insatser. Angela Davis håller med om att vita kvinnor skaffade sig politiska erfarenheter genom detta arbete.¹² På samma sätt menar Deborah King att abolitioniströrelsen och senare medborgarrättsrörelsen ”var föregångare, katalysatorer och prototyper för kvinnors kollektiva agerande”.¹³ King tillägger: ”En betydande del av de feministiska aktivisterna kom att erkänna och förstå sitt eget förtryck och utveckla viktiga organisatoriska färdigheter genom sitt deltagande i arbetet för rasjämlighet.”¹⁴ I denna fråga noterar bell hooks att en kommentar av abolitionisten och rösträttskvinnan Abby Kelly ”citeras ofta av forskare som bevis för att vita kvinnor blev medvetna om sina egna begränsade rättigheter när de arbetade för att avskaffa slaveriet”.¹⁵ Samtidigt håller hooks inte alls med om detta påstående. Hon menar att trots 1800-talets populära retorik om vita kvinnors roll i abolitioniströrelsen, är föreställningen att vita kvinnor genom sina ansträngningar att befria slavarna erhöll kunskap om sina egna begränsade rättigheter, helt enkelt felaktig: ”Ingen vit kvinna kunde på 1800-talet växa till mogen ålder utan att vara medveten om den institutionaliserade sexismen.”¹⁶

Både Davis och Giddings undersöker vilken roll ras, kön och klass spelade i arbetet för slaveriets avskaffande. Davis placerar den abolitionistiska rörelsens födelse i samband med Nat Turner-revolutionen – en slavrevolt i Southhampton County, Virginia i augusti 1831, nämnd efter dess ledare.¹⁷ Davis hävdar att en svart kvinna, som hon inte namnger, skapade det första kvinnliga anti-slaverisällskapet i

¹² Angela Davis, *Women, Race, and Class* (New York: Random House 1981), 39. Se Eleanor Flexner, *Century of Struggle*.

¹³ Deborah K. King, ”Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The Context of a Black Feminist Ideology”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1 (1988): 44.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ bell hooks, *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism* (Boston: South End Press, 1981), 126.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Davis, *Women, Race, and Class*, 32–33.

Salem i Massachusetts år 1832.¹⁸ Hon menar vidare att året därefter, 1833, ”när Philadelphia Female Anti-Slavery Society bildades i kölvattnet av American Anti-Slavery Societys grundarkonvent, hade tillräckligt många vita kvinnor visat sin sympati för de svartas sak för att ha lagt grunden till ett band mellan de två förtryckta grupperna”.¹⁹ Davis konstaterar att vita kvinnor, både arbetarklasskvinnor och medelklassens hemmafruar, drogs till abolitionist-rörelsen på 1830-talet.²⁰ Och även om vita hemmafruar från medelklassen var mer synliga i rörelsen, påminner Davis oss om att arbetarklassens kvinnor också stödde abolitionismen.

Medan Alva Myrdal placerar Lucretia Mott, Susan B. Anthony, Angelina Grimké, Sarah Grimké och Elizabeth Cady Stanton i en och samma grupp, pekar Angela Davis på viktiga skillnader mellan dessa vita kvinnor. Medan till exempel Elizabeth Cady Stanton och Susan B. Anthony var nya i kampen för abolition på 1840-talet, hade abolitionistiska kvinnor som Lucretia Mott, Angelina Grimké och Sarah Grimké nästan ett decenniums arbete och erfarenhet bakom sig. Mott var en kväkarpräst som engagerade sig för abolitionismen i praktiken (till exempel genom den underjordiska järnvägen och genom att personligen hjälpa en förslavad kvinna att fly i en vagn). Mott deltog också i grundandet av American Anti-Slavery Society

¹⁸ Detta sällskap har två digitala arkiv: <http://nehh-viewer.s3-website-us-east-1.amazonaws.com/#/content/SFASS/viewer/Society20records2C2018471862/1> (som daterar sällskapets grundande till 1934, men antagligen baseras uppgiften på det datum då sällskapets stadgar skapades) och <https://wams.nyhistory.org/a-nation-divided/antebellum/salem-anti-slavery-society/#:~:text=The%20Salem%20Female%20Anti%20Slavery,founded%20in%20the%20United%20States.> (Som konstaterar att ”The Salem Female Anti-Slavery Society [SFASS] grundades i Salem, Massachusetts 1832. Det skapades av, och för, fria svarta kvinnor. Det var det första kvinnliga abolitionistiska sällskapet som grundades i USA.” Dock nämner inte heller denna sida något om grundaren.)

¹⁹ Davis, *Women, Race, and Class*, 34.

²⁰ Ibid. Hon tillägger att hemmafruar ”hade skaffat sig fritid, vilket gjorde det möjligt för dem att bli sociala reformatorer – aktiva organisatörer av aboliionskampanjen. Abolitionismen gav i sin tur dessa kvinnor möjlighet att inleda en implicit protest mot sina förtryckande roller i hemmet” (ibid., 37). Vi kan höra ekon av de Beauvoirs analys när Davis hävdar: ”Som arbetare hade [vita] kvinnor åtminstone åtnjutit ekonomisk jämlikhet, men som hustrur var de dömda att bli bihang till sina män, tjänare till sina äkta makar. Som mödrar skulle de definieras som passiva bärare av återskapandet av mänskligt liv. Den vita hemmafruns situation var full av motsägelser” (ibid., 32).

(1833) och fortsatte sedan med att organisera Philadelphia Female Anti-Slavery Society.²¹ Davis uppmärksammar särskilt systrarna Sarah och Angelina Grimké som positiva exempel på vita kvinnor som var allierade i kampen mot slaveriet.²²

Systrarna Grimké erhöll en del stöd från män, men erfor också omfattande manligt motstånd (inklusive kritik från präster) för sin aktivism.²³ Detta resulterade dock inte i en antingen/eller-kampanj där man antingen kämpade för vita kvinnors rättigheter eller bekämpade slaveriet. Snarare intog systrarna en både/och-strategi där de uppmärksammade hur dessa förtryckssystem inte bara var jämförbara och analoga, utan även sammanlänkade. För Davis var dessa förtryckssystem och kampen för befrielse dialektiska, inte hierarkiska eller analoga. Hon förklarar:

Eftersom systrarna Grimké hade en så djup medvetenhet om att kampen för svart befrielse och kampen för kvinnors befrielse inte kunde skiljas åt, fastnade de aldrig i den ideologiska snaran att hävda att den ena kampen var absolut viktigare än den andra. De erkände den dialektiska karaktären i förhållandet mellan de två.²⁴

På liknande sätt undersöker Paula Giddings hur den vita överhögheten och patriarkatet samarbetade: "Vita kvinnor i sydstaterna fann sig insnärda i ett rasblandat nätverk där hustrur, barn och slavar *alla* förväntades lyda under hushållets patriarkaliska överhuvud."²⁵ Giddings hävdar att en del av motsättningarna mellan

²¹ Ibid., 37–38.

²² Grimké-systrarna var allierade så till vida att de var de som "mest konsekvent koplade samman frågan om slaveri till förtrycket av kvinnor", fast återigen med ett koalitionsinriktat snarare än analogiserande synsätt (ibid., 40).

²³ Hon konstaterar att "den 28 juli 1837 utfärdade Massachusetts kongregationalistiska ministerråd ett pastoralt brev där de allvarligt tillrättavisade dem [Grimké-systrarna] för att ägna sig åt aktiviteter som aktivt undergrävde kvinnans gudomligt föreskrivna roll" (ibid., 41). Hon tillägger att "några av de ledande männen i abolitionskampanjen hävdade att frågan om kvinnors rättigheter skulle förvirra och alienera dem som enbart var intresserade av att beseгра slaveriet" (ibid., 42).

²⁴ Ibid., 44, 68–69. Se även Gerda Lerner, *The Grimké Sisters from South Carolina: Pioneers for Woman's Rights and Abolition* (New York: Schocken Books, 1971).

²⁵ Paula Giddings, *When and Where I Enter: The Impact of Black Women on Race* (New York: Harper Collins, 1984), 42–43.

svarta och vita kvinnliga abolitionister hade sin grund i klassskillnader och i det ”bittra arvet” om sann kvinnlighet, något som ”förbittrade möjliga allianser inte bara mellan vita medelklassreformatorer och arbetarklasskvinnor, utan också med svarta kvinnor i alla klasser”.²⁶ Hon noterar ironin i de vita kvinnliga abolitionisternas rasistiska hållning och tydliggör: ”När både rasfrågorna och de feministiska frågorna intensifierades under 1840- och 1850-talen var det oundvikligt att de svarta och vita kvinnliga abolitionisterna skulle komma att skiljas åt.”²⁷

För bell hooks är det nödvändigt att skilja mellan abolitionister som var *antirasister* och sådana som var *antislaverister*. Detta med anledning av att många abolitionister var emot slaveriet, men samtidigt ville bevara olika hierarkier.²⁸ hooks förklarar:

De angrep slaveriet, inte rasismen [...] Att de inte krävde social jämlikhet för svarta människor är ett tecken på att de trots sitt arbete mot slaveriet förblev hängivna den vita rasistiska överhögheten. Även om de starkt förespråkade ett slut på slaveriet, förespråkade de aldrig en förändring av den rashierarki som gjorde att deras kaststatus kunde vara högre än svarta kvinnors eller mäns. I själva verket ville de att denna hierarki skulle bibehållas.²⁹

Dessutom påminner hooks oss om att antislaveristerna till syvende och sist inte ville se någon förbättring i de svartas sociala ställning förrän deras egna politiska intressen hade beaktats.

Medan hooks betraktar den vita abolitionistiska rasismen i mer allmänna termer, ger Davis specifika exempel. Även om Davis framställer systrarna Grimké som positiva exempel på vita kvinnor som såg och försökte bryta ner sexismens och rasismens förtrycks-

²⁶ Ibid., 54.

²⁷ Ibid., 55. Giddings vidareutvecklar kontexten än mer: ”Alla svarta kvinnliga abolitionister (och de flesta av de ledande svarta manliga abolitionisterna) var feminister. Men när det gällde prioriteringar kom rastillhörigheten först för de flesta av dem” (ibid., 55).

²⁸ hooks, *Ain't I a Woman*, 124. Det är värt att notera att hooks och andra har använt termen ”antirasist” i årtionden. Det har blivit en del av det populära lexikonet i och med Ibram X. Kendis, *How to Be an Antiracist* (New York: Penguin Random House, 2019).

²⁹ hooks, *Ain't I a Woman*, 125.

strukturer, är hon mycket kritisk till rasismen hos andra vita kvinnor. Davis understryker den vita kvinnlighetens motsägelsefullhet och tar Elizabeth Cady Stanton som ett exempel. Hon sätter strålkastarljuset på vilket sätt äktenskap och moderskap stod i vägen för erkännandet av Stantons (och många andra medelklassfeministers) intellektuella prestationer.³⁰ Davis är kritisk till Stantons revisionistiska historieskrivning om de svarta abolitionistmännens roll. Stanton lyfter fram de vita manliga abolitionisterna William Lloyd Garrison och Nathaniel P. Rogers som de enda män som anslöt sig till kvinnorna på läktaren vid 1840 års världskonvent mot slaveri i London, och nämner därmed inte den svarte manlige abolitionisten Charles Remond. Remond skrev senare om sitt val att vägra ta plats på konventet i tidningen *Liberator* den 16 oktober 1840, något som Stanton utesluter från sin historieskrivning.³¹ Davis beskriver detta selektiva minne från Stantons sida som "tämligen förbryllande".³² Hon tar också upp de vita abolitionisternas rasism mot den kände aktivisten, författaren och debattören Frederick Douglass dotter, Rosetta Douglass.³³ Hon antogs till Seward Seminary, ett flickseminarium i Rochester, New York, men förbjöds av skolans rektor, en vit abolitionistkvinna, att delta i lektionerna med vita flickor. Davis kommenterar: "Att en vit kvinna med anknytning till antislaverirörelsen kunde inta en rasistisk hållning gentemot en svart flicka i norr återspeglade en stor svaghet i den abolitionistiska kampanjen – dess misslyckande i att främja ett brett antirasistiskt medvetande."³⁴ Davis återvänder i sin diskussion till det positiva exemplet med systrarna Grimké och kommenterar rösträttsrörelsen: "Denna allvarliga brist, som kritiserades av systrarna Grimké och andra, fördes tyvärr över till den organiserade kvinnorättsrörelsen."³⁵

—
³⁰ Davis, *Women, Race, and Class*, 49.

³¹ *Ibid.*, 48.

³² *Ibid.*

³³ Rosetta Douglass blev sedermera lärare, aktivist och en av grundarna av National Association for Colored Women.

³⁴ Davis, *Women, Race, and Class*, 59.

³⁵ *Ibid.*, 59. För en vidareutveckling av denna fråga, se Tetrault, *The Myth of Seneca Falls*.

Seneca Falls betydelse

Seneca Falls Convention (ursprungligen kallat Woman's Rights Convention) hölls i Wesleyan Chapel i Seneca Falls, New York, den 19–20 juli 1848.³⁶ Händelsen beskrivs av många som det första konventet med ett uttalat fokus på kvinnors rösträtt. En av de dominerande berättelserna (som upprepas av både Myrdal och de Beauvoir) är att kvinnor, däribland Lucretia Mott och Elizabeth Cady Stanton, nekats plats vid World's Anti-Slavery Convention i London 1840. Efter den upplevelsen arbetade Mott och Stanton tillsammans för att organisera kvinnokonventet i Seneca Falls åtta år senare, det som beskrivs som startskottet för kvinnorrätts- och rösträttsrörelserna. Lisa Tetrault problematiserar detta minne i sin bok *The Myth of Seneca Falls*. Hon konstaterar:

Man kan förankra starten av kvinnorrörelsen i USA i många händelser – vissa före, andra efter Seneca Falls. Man skulle kunna börja med systrarna Grimké's praktiska och teoretiska försvar av kvinnan som offentlig aktör på 1830-talet. Med svarta kvinnors motstånd mot slaveriet och den systematiska våldtäkten av deras kroppar. Med textilarbetarna på Lowell Mill och deras strejker 1834 och 1836 för rättvis behandling och anständiga löner [...] Kvinnors rättigheter hade många begynnelse. Och under en tid från början till mitten av 1800-talet var det vanligt att folk återopade en mängd olika händelser när de talade om ursprunget till kvinnors rättigheter.³⁷

Tetraults analys av den omsorgsfullt skapade myten om Seneca Falls, en myt som konstruerades under flera decennier efter den faktiska händelsen, komplicerar de Beauvoirs tidigare nämnda påstående att hela kvinnans historia har skrivits av män och att kvinnor aldrig har försökt spela en historisk roll som kön.³⁸ De politiska

³⁶ Bland de vita kvinnliga organisatörerna av konventet fanns Elizabeth Cady Stanton, Lucretia Mott, Mary M'Clintock, Martha Coffin Wright och Jane Hunt.

³⁷ Tetrault, *The Myth of Seneca Falls*, 5.

³⁸ Beauvoir, *The Second Sex*, 148–149. Hon förklarar: "Kvinnor har aldrig utgjort en separat kast och i själva verket har de aldrig försökt spela en roll i historien som kön [...] För det mesta finner sig kvinnor i sin lott utan att försöka göra något; de som försökte

aktörerna i den tidiga amerikanska kvinnorörelsen var angelägna om att skriva sin egen historia, en som i realiteten har varit inadekvat och ifrågasatts, men som ändå kommit att präglat den feministiska historieskrivningen.

Rosalyn Terborg-Penn pekar på följande felaktigheter i berättelsen om kvinnlig rösträtt i USA, felaktigheter som tränger undan svarta kvinnor som politiska aktörer:

I History of Woman Suffrage, volym sex, nämner redaktören Ida Husted Harper dessutom endast i förbigående de svarta kvinnornas roll i rösträttsrörelsen mellan 1900 och 1920. Den historiska villfarelsen har också vidmakthållits av feminister på 1960- och 1970-talen. Genom att upprepa vad historien har lärt dem har de antagit att svarta kvinnor hittills varit ointresserade av frågor som rör kvinnors rättigheter. Genom att beskriva de svarta kvinnornas nuvarande deltagande i den feministiska kampen som en ny utveckling eller genom att beskriva svarta kvinnor enbart som föremål för diskriminering inom kvinnorörelsen, eller genom att helt bortse från svarta kvinnors deltagande, förvränger dessa feministiska författare grovt verkligheten.³⁹

Återigen, berättelsen om Seneca Falls och kampen för kvinnors rösträtt i USA har länge ifrågasatts genom flera mer nyanserade och korrigerande berättelser. Davis kartlägger de tidiga striderna mot köns-, ras- och klassförtryck, och lyfter fram betydelsen av Seneca Falls-konventet 1848. Hon beskriver dess manifest, *Declaration of Sentiments*, som en symbol för den första vågen av vita kvinnors feminism. Genom anpassning till språkbruket i landets självständig-

—
förändra sig försökte övervinna sin egenart [...] När de ingrep i världsfrågorna var det i samförstånd med män och ur en maskulin synvinkel". Tetrault lokaliserar "Seneca Falls-historiens ursprung till åren efter inbördeskriget, cirka tjugo till trettio år efter det faktiska mötet, som uppstod i den röriga, omstridda värld som präglade politiken efter inbördeskriget" och "undersöker konsekvenserna av denna utveckling för kvinnorörelsen" (Tetrault, *The Myth of Seneca Falls*, 3).

³⁹ Rosalyn Terborg-Penn, "Discrimination Against Afro-American Women in the Women's Movement, 1830–1920", i *The Afro-American Woman: Struggles and Images*, red. Sharon Harley och Rosalyn Terborg-Penn, (Baltimore, MD: Black Classic Press, 1997), 27.

hetsförklaring (*Declaration of Independence*), står det i *Declaration of Sentiments* bland annat att:

Vi anser att dessa sanningar är självklara; att alla män och kvinnor har skapats lika; att de har utrustats av sin Skapare med vissa omistliga rättigheter; att bland dessa finns liv, frihet och strävan efter lycka; att för att säkerställa dessa rättigheter har det inrättats regeringar vilka hämtar sin rättmätiga makt från de styrdas samtycke.⁴⁰

Dokumentet fortsätter med att beskriva regeringens ”övergrepp och usurpationer” mot kvinnor. Det förklarar: ”Mänsklighetens historia är en historia av upprepade skador och inkräktande från mannens sida mot kvinnan med det direkta syftet att upprätta en absolut tyranni över henne.”⁴¹ Dokumentet innehåller även mer problematiska påståenden, bland annat att ”han har undanhållit henne rättigheter som ges till de mest okunniga och förnedrade männen – både infödda och utlänningar”.⁴² Detta uttryck för vita medelklasskvinnors känsla av överlägsenhet över ”okunniga och förnedrade” män, inklusive ”infödda och utlänningar”, antyder att precis som självständighetsförklaringen inte avsåg alla män, utan snarare vita män, avsåg *Declaration of Sentiments* inte alla kvinnor, utan just vita kvinnor. Davis erkänner mötets och manifestets betydelse och konstaterar: ”Den ovärderliga betydelsen av Seneca Falls-deklarationen var dess roll som det artikulerade medvetandet om kvinnors rättigheter vid mitten av århundradet.”⁴³ Davis återvänder till de vita medelklasskvinnornas medvetenhet och de motsägelser som återspglas i Seneca Falls-deklarationen och konstaterar:

⁴⁰ Tillgänglig online: <https://www.womenshistory.org/resources/primary-source/declaration-sentiments-and-resolution> och <https://www.womenshistory.org/resources/primary-source/declaration-sentiments-and-resolution>.

⁴¹ Tillgänglig online: <https://www.womenshistory.org/resources/primary-source/declaration-sentiments-and-resolution> och <https://www.womenshistory.org/resources/primary-source/declaration-sentiments-and-resolution>.

⁴² Tillgänglig online: <https://www.womenshistory.org/resources/primary-source/declaration-sentiments-and-resolution> och <https://www.womenshistory.org/resources/primary-source/declaration-sentiments-and-resolution>.

⁴³ Davis, *Women, Race, and Class*, 53.

[S]om en rigorös fulländning av medvetenheten om den vita medelklasskvinnans dilemma, ignorerade deklARATIONEN i det närmaste helt de vita arbetarklasskvinnornas svåra situation, liksom den ignorerade de svarta kvinnornas situation i både syd och nord.⁴⁴

Davis påminner oss om att vita arbetarklasskvinnor – fabriksarbeterskor – arrangerade arbetsnedläggelser och strejker i slutet av 1820-talet och protesterade kraftigt mot det dubbla förtryck som de utsattes för som både kvinnor och industriarbetare.⁴⁵ Annorlunda uttryckt: vita arbetarklasskvinnor organiserade sig och protesterade mot förtryck långt innan vita medelklasskvinnor engagerade sig i kampen för avskaffande av slaveri och för kvinnors rösträtt. Davis tillägger: ”Sommaren 1848, när Seneca Falls-konventet ägde rum, hade förhållandena i fabriker – som knappast var idealiska till att börja med – försämrats i sådan utsträckning att New England-böndernas döttrar snabbt blev en minoritet i textilindustrins arbetskraft.”⁴⁶ Hon redogör också för den bristande uppmärksamheten på svarta kvinnors villkor vid detta historiska möte. Svarta kvinnor var inte närvarande vid Seneca Falls-konventet och det finns heller inga hänvisningar till dem i de relevanta dokumenten. Återigen finner hon åsidosättandet av förslavade svarta kvinnor som ”förbryllande”.⁴⁷ I tillägg till tidigare abolutionsarbete påminner Davis oss om att systrarna Grimké uttryckligen kritiserade detta.⁴⁸ Hon spårar kontinuiteten i vita medelklasskvinnors återkommande ignorerande av svarta kvinnors situation tillbaka till abolutionskampanjerna och kampen för rösträtt och konstaterar:

Så tidigt som 1837 kritiserade systrarna Grimké New York Female Anti-Slavery Society för att inte ha involverat svarta

—
⁴⁴ Ibid., 54.

⁴⁵ Ibid., 54–55.

⁴⁶ Ibid., 55. De ersattes av ”immigrantkvinnor som, liksom sina fäder, bröder och makar, höll på att bli nationens industriella proletariat. Dessa [invandrade] kvinnor hade – till skillnad från sina föregångare, vars familjer ägde mark – inget annat att förlita sig på än sin arbetskraft. När de gjorde motstånd kämpade de för sin rätt att överleva” (ibid).

⁴⁷ Tetraults analys stöder också denna tidigare tolkning.

⁴⁸ Ibid., 57.

kvinnor i sitt arbete [...] Frånvaron var desto mer iögonfallande mot bakgrund av deras [svarta kvinnors] tidigare bidrag till kampen för kvinnors rättigheter.⁴⁹

Med detta i åtanke är det kanske inte förvånande att vita medelklasskvinnor decennier senare i allt högre grad skulle anamma anti-svarta, migrantfientliga och urfolksfientliga åsikter (till exempel mot de ”okunniga och förnedrade” männen, ”urfolk” och utlänningar”) i syfte att främja vita kvinnors rösträttsagenda.

Myrdal nämner flera män som förespråkade både abolition och rösträtt för kvinnor, bland andra William Lloyd Garrison, Henry Ward Beecher, Horace Greeley och Frederick Douglass. Här är jag särskilt intresserad av Douglass, som deltog i Seneca Falls-konventet 1848 och som också undertecknade *Declaration of Sentiments*. Under konventet insisterade Elisabeth Cady Stanton på att ta upp frågan om kvinnors rösträtt, något som både hennes make och Lucretia Mott motsatte sig. Douglass däremot stod på Stantons sida.⁵⁰ Han rapporterar om konventet i ”The Rights of Women”, en kort artikel som publicerades i hans antislaveritidning *The North Star* 1848. Tidningen var en av de få publikationer som gjorde reklam för konventet. Douglass förefaller av forskningen att döma, ha varit den enda svarta personen på plats bland de många vita och mestadels kvinnliga rösträttskämparna. Han ingrep vid ett kritiskt tillfälle under konventet, så att den känsliga resolutionen om kvinnlig rösträtt kunde gå igenom.⁵¹ Douglass argumenterade för lika politiska rättigheter för män och kvinnor och förklarade: ”Vår doktrin är att ’rättighet är oberoende av kön’”.⁵² Han medverkade också på ett

⁴⁹ Ibid., 58.

⁵⁰ Ibid., 50.

⁵¹ Beverly Guy-Sheftall, red., *Words of Fire: An Anthology of African American Feminist Thought* (New York: The New Press, 1995), 4. Se även Martha S. Jones, *Vanguard*, 65–67.

⁵² Se vidare om Douglass i Rudolph Byrd och Beverly Guy-Sheftall, red., *Traps: African American Men on Gender and Sexuality* (Bloomington: Indiana University Press, 2001), 28. Trots sitt starka stöd för kvinnors politiska rättigheter skulle han så småningom gå skilda vägar med vita feminister på grund av meningsskiljaktigheter om prioriteringsordningen gällande ras och kön. Angela Davis har noterat att Susan B. Anthony ”sköt Douglass åt sidan för att kunna rekrytera vita sydstatskvinnor till rörelsen för kvinnlig

liknande sätt vid ett möte i Rochester en månad senare. Som Davis konstaterar: "Under dessa tidiga dagar då kvinnors rättigheter ännu inte var en legitim fråga, då kvinnlig rösträtt var ett okänt och impopulärt krav, propagerade Frederick Douglass offentligt för kvinnors politiska jämlikhet."⁵³

Seneca Falls-konventet 1848 kom följas av flera andra möten på 1850-talet, inte minst mötet 1851 i Akron, Ohio, där Sojourner Truth höll det idag berömda talet "Ain't I a Woman". Även om det har förekommit kontroverser kring de ord som har tillskrivits Truth, från användningen av refrängen "Ain't I a Woman?" till repliken "Frederick, is God dead?", har flera källor klargjort att Truth delgav åhörarna erfarenheter från sitt eget liv i syfte att påverka sin publik. Till denna levda erfarenhet hörde det fysiska arbete hon fick utstå som förslavad (hon föddes i New York där hon var slav tills hon flydde 1826) och att hon födde flera barn som också var förslavade. Några av dessa hölls i kontraktslöst slaveri så sent som till 1850-talet (det vill säga långt efter frigivningen i New York 1827).⁵⁴ Davis skriver att: "Som den enda svarta kvinnan som deltog i Akron-konventet hade Sojourner Truth gjort det som inte en enda av hennes timida vita systrar var kapabla att göra", det vill säga utmana den manliga överlägsenhetens logik och argumentet att kvinnor som det svagare könet inte kunde rösta eftersom de be-

—
rösträtt" och att hon vägrade att stödja flera svarta kvinnor som ville bilda en avdelning inom rösträttsorganisationen (Davis, *Women, Race, and Class*, 111). Davis frågar senare: "Hur kunde Susan B. Anthony hävda att hon trodde på mänskliga rättigheter och politisk jämlikhet och samtidigt råda medlemmarna i sin organisation att vara tysta i frågan om rasism?" (ibid., 121).

⁵³ Ibid., 51.

⁵⁴ Nell Irvin Painter har ramat in och teoretiserat en del beträffande den kontrovers kring de problematiska bilder och framställningar av Truth som framställdes av personer som Olive Gilbert och Frances Titus (som publicerade utgåvor av hennes berättelse) samt av Harriet Beecher Stowe och Frances Dana Gage, som publicerade essäer där de använde Truth för egna syften. Se Nell Irvin Painter, "Sojourner Truth in Life and Memory: Writing the Biography of an American Exotic", *Gender and History* 2, nr. 1 (1990), 3–19; Nell Irvin Painter, *Sojourner Truth: A Life, A Symbol* (New York: W. W. Norton and Company, 1997); och hennes "Introduction" i *Narrative of Sojourner Truth av Sojourner Truth* (New York: Penguin Classics, 1998), vii–xx.; se även Harriett Beecher Stowe, "Libyan Sibyl", *Atlantic Monthly* 6, nr. 66 (1863): 473–481.

hövde männens hjälp för att kliva över vattenpölar och stiga upp i vagnar.⁵⁵

Liksom Douglass, framträdde Truth ofta på föreläsningsscenen i både ras- och genusrelaterade sammanhang och kämpade både för avskaffandet av slaveriet och för kvinnors rösträtt. Hon argumenterade för allmän rösträtt och skapade således utrymme för att kräva rösträtt oavsett kön, ras och klass. Beverly Guy-Sheftall beskriver Truth som ”den person som i hög grad är ansvarig för att binda samman abolitionismen och kvinnors rättigheter och för att visa verkligheten bakom svarta kvinnors köns- och rasidentiteter”.⁵⁶ Truth bröt mot föreställningar om ”kvinnan” som uteslutande vit och om ”svarta” som uteslutande män.⁵⁷ Hon kritiserade också uttryckligen det svarta manliga patriarkatet och hävdade att svarta mäns rättigheter inte borde prioriteras framför svarta kvinnors.⁵⁸ Nell Irvin Painter beskriver Truth som ”ett förkroppsligande av behovet att omskapa en amerikansk historia som, på en och samma gång, förenar lyhördhet i förhållande till ras, klass och kön”.⁵⁹

Rösträtt och undertryckande: egenintressets fallgropar

Låt oss nu titta på Myrdals och de Beauvoirs föreställning om att vita kvinnor kämpade för svarta mäns frihet som abolitionister, för att sedan tvingas låta bli att driva frågan om kvinnors rösträtt. Elizabeth Cady Stanton formulerar problemet i ett brev till redaktören för *New York Standard* år 1865. Där skriver hon att ”nationens representativa kvinnor” [dvs. vita medelklasskvinnor] har under de senaste trettio åren gjort sitt yttersta för att säkra de svartas frihet, men att ”nu [...] blir det en nyckelfråga om vi ska stå vid sidan av

⁵⁵ Davis, *Women, Race, and Class*, 61.

⁵⁶ Guy-Sheftall, *Words of Fire*, 35.

⁵⁷ Davis, *Women, Race, and Class*, 64.

⁵⁸ Sojourner Truth, ”When Woman Gets Her Rights Man Will Be Right”, i Guy-Sheftall, *Words of Fire*, 37. Se även Kimberlé Crenshaw, ”Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum* 1 (1989): 153–154.

⁵⁹ Painter, ”Sojourner Truth in Life and Memory”, 13.

och se 'Sambo' gå in i kungariket först."⁶⁰ Vi märker att Stanton plötsligt, om än bara retoriskt, är intresserad av de svarta kvinnornas situation när hon beskriver de frigivna svarta kvinnornas nya belägenhet som en annan form av slaveri. Hon fortsätter: "I själva verket är det bättre [för svarta kvinnor] att vara slav under en utbildad vit man än under en degraderad, okunnig svart man".⁶¹ Angela Davis kommenterar brevet på följande sätt: "Dess obestridliga rasistiska idéer tyder på att Stantons förståelse av förhållandet mellan kampen för de svartas frigörelse och kampen för kvinnors rättigheter i bästa fall ytlig."⁶² bell hooks menar att detta var en vändning mot ett vit makt-orienterat synsätt på vita kvinnors rättigheter i rasistiskt imperialistiska termer.⁶³ Stanton återkommer till de vita männens överlägsenhet i ett senare tal, 1869. Där återfinns flera rasstereotypiseringar: "Tänk på Patrick och Sambo och Hans och Yung Tung"⁶⁴, som inte vet skillnaden mellan en monarki och en republik, som inte kan läsa självständighetsförklaringen eller Websters stavningsbok, och som stiftar lagar åt Lucretia Mott."⁶⁵

Davis lyfter upprepade gånger fram sambanden mellan ras, klass och kön inom abolitionist- och rösträttsrörelserna. De flesta vita kvinnor som förespråkade abolition och rösträtt var inte uppmärksamma på att dessa förtryckssystem var sammanlänkade. Detta trots att svarta kvinnor som Sojourner Truth, och även vita, som systerarna Grimké, explicit givit uttryck för dessa kopplingar. Även

⁶⁰ Citerat ur Davis, *Women, Race, and Class*, 70.

⁶¹ Ibid.

⁶² Davis, *Women, Race, and Class*, 71.

⁶³ hooks, *Ain't I a Woman*, 127. "Vita kvinnliga rösträttskämpar var i början av 1900-talet angelägna om att driva sin egen sak på bekostnad av svarta människor."

⁶⁴ "Patrick" syftar på människor med irländskt ursprung, "Sambo" svarta personer, "Hans" tyska människor och "Yung Tung" kineser. [Översättarnas anmärkning.]

⁶⁵ Citerat i Tetrault, *The Myth of Seneca Falls*, 131. Tetrault konstaterar att även om denna "bestående rasism" och idealen om allmän rösträtt kan verka motsägelsefulla så var de "två sidor av samma mynt", eftersom Stantons och Anthonys allmänna rösträtt i själva verket var en rösträtt för de som hade utbildning (ibid., 132). Även efter att rösträtten motvilligt hade utvidgats till svarta medborgare fortsatte nekandet av rösträtten genom läskunnighetstester, skatter för valdeltagande och andra repressiva åtgärder. Vita medborgare som var analfabeter kunde kringgå läskunnighetstestet med "en farfarsklausul" vilken tillät dem att rösta om deras farfar hade kunnat rösta före inbördeskriget.

Angela Davis framhåller ”att ledarna för kvinnorrättsrörelsen saknade insikt om att förslavningen av svarta människor i sydstaterna, den ekonomiska exploateringen av arbetare i nordstaterna och det sociala förtrycket av kvinnors kunde vara systematiskt relaterade”.⁶⁶ Trots Seneca Falls-konventets begränsningar och det uttalat rasistiska innehållet i Stantons brev 1865, fanns det fortfarande försök till rösträttskoalition genom American Equal Rights Association (AERA) som bildades 1866. I AERAs ledning ingick Mott som president, med Stanton och Douglass som vicepresident.⁶⁷ Enligt organisationens stadgar var dess mål att ”säkra lika rättigheter för alla amerikanska medborgare, särskilt rösträtt oberoende av ras, färg eller kön”. Men för Davis är det tydligt att Stanton och andra ”uppfattade organisationen som ett sätt att se till att svarta män inte skulle få rösträtt om inte, och innan, vita kvinnor också fick det”.⁶⁸

Debatterna om och striderna för kvinnors rösträtt skulle fortsätta i årtionden. Douglass fortsatta engagemang för kvinnors rösträtt och rättigheter kommer till uttryck i två senare tal år 1888. I talet ”Give Women Fair Play” går han längre än till frågan om politiska rättigheter och hävdar att kvinnor både har förmågan och möjligheten att formulera sin egen sak, sina egna problem och hur dessa problem bäst kan lösas. Följaktligen kan män, enligt Douglass, ”varken tala för henne, rösta för henne, agera för henne eller vara ansvariga för henne”.⁶⁹ Han tillägger i en senare passage: ”Jag säger om henne, som jag säger om de färgade: ’Ge henne fair play och lämna henne i fred.’”⁷⁰ Douglass gör flera liknande uttalanden, till exempel i talet ”I Am a Radical Woman’s Suffrage Man”. Där hävdar han att mannen, för att hjälpa kvinnans sak, bör ”flytta sig ur vägen, ta bort sina hindrande krafter och fängelseböter [...] och låta kvinnan uttrycka sina känslor vid valurnorna och i regeringen, på samma sätt som han själv”.⁷¹ Med detta menar Douglass inte att

⁶⁶ Davis, *Women, Race, and Class*, 66.

⁶⁷ *Ibid.*, 75.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Frederick Douglass, *Life and Times of Frederick Douglass* (Boston: DeWolfe & Fiske Co., 1892), 30.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*, 40.

män inte ska vara engagerade i eller stödja kvinnorörelsen, utan snarare att män inte ska avgöra *vilka* kvinnofrågor som är aktuella och *hur* de ska hanteras.⁷²

Vita medelklasskvinnor formulerade sina förväntningar om rösträtt på många olika, problematiska sätt. Davis påpekar exempelvis att en sak verkar vara klar, nämligen att vita medelklasskvinnors försvar av sina intressen som just vita kvinnor – ofta med egoistisk och elitistisk argumentation – avslöjade hur svag och ytlig deras relation var till den kampanj för de svartas jämlikhet som följde efter inbördeskriget.⁷³ AERA upplöstes ju efter bara fyra år. Douglass vädjade till vita kvinnor, enligt Davis, med ”ett livligt visuellt bildspråk [som] visade att de tidigare svarta slavarna led av ett förtryck som kvalitativt och brutalt skilde sig från de vita medelklasskvinnornas situation”.⁷⁴ Trots detta argumenterade både Stanton och Anthony framgångsrikt för AERAs upplösning. Giddings konstaterar att AERA:s möte 1869 var omstritt och resulterade i att AERA delades upp i två rösträttsorganisationer, National Woman Suffrage Association och American Woman Suffrage Association.⁷⁵ De två slogs först 1890 samman och bildade National American Woman Suffrage Association (NAWSA).

Davis menar att Stanton och Anthony faktiskt hade möjlighet att agera annorlunda vid denna historiska tidpunkt, både genom sina erfarenheter av abolitionsarbetet och genom sina kontakter med Douglass och andra svarta aktivister, exempelvis med Ida B. Wells. Wells kämpade mot både köns- och rasförtryck med hjälp av vad som idag skulle beskrivas som ett intersektionellt synsätt. Hon uppmuntrade kvinnor att engagera sig i lokala och nationella frågor

—

⁷² Vi kan förvisso hylla Douglass starka engagemang för kvinnors rättigheter, men här finns inget omnämnande av svarta kvinnors särskilda situation eller svarta kvinnors aktivism för kvinnors rösträtt. Brittany Cooper har påpekat att Douglass' relation till svarta kvinnliga intellektuella inte var helt okomplicerad, att han även kunde motverka svarta kvinnors ledarskap. Se Brittany Cooper, *Beyond Respectability: The Intellectual Thought of Race Women* (Urbana: University of Illinois Press, 2017), 61.

⁷³ Davis, *Women, Race, and Class*, 76. Se även Tetrault, *The Myth of Seneca Falls*, för en senare analys av detta.

⁷⁴ Davis, *Women, Race, and Class*, 82.

⁷⁵ Giddings, *When and Where I Enter*, 67. Se även Tetrault, *The Myth of Seneca Falls*, för en senare analys av detta.

genom medborgarorganisationer. Wells är kanske mest känd för sin aktivism mot lynchningar och sin journalistik. Hon skrev bland annat för publikationer som *Southern Horrors: Lynch Law in All Its Phases* (1892), *The Red Record* (1865), *Mob Rule in New Orleans* (1900), "Lynch Law in America" (1900) och "Lynching, Our National Crime" (1909). Hennes texter ger prov på hennes syn på lynchning som en fråga med omfattande ekonomiska, politiska, rasmässiga och könsrelaterade konsekvenser vilka korsar och interagerar med varandra. Men det är också viktigt att uppmärksamma Wells' betydelsefulla arbete för kvinnors rösträtt. Hon grundade år 1913 Alpha Suffrage Club i Chicago, en organisation som Beverly Guy-Sheftall beskriver som den första rösträttsorganisationen för svarta kvinnor.⁷⁶ Sheftall menar vidare att genom att ignorera eller förminska afroamerikanska kvinnors politiska arbete och de politiska skrifter de skrivit, så osynliggörs de viktiga sätt på vilka dessa kvinnor har bidragit till ett brett spektrum av sociala initiativ: inte minst antagandet av lagstiftning mot lynchning, rösträtt för kvinnor oavsett ras och nationellt ursprung samt val av svarta ämbetsmän.⁷⁷

Wells kritiserade vidare vita kvinnliga rösträttsaktivister, i synnerhet Susan B. Anthony, för att de inte offentligt erkände sambanden mellan rasism och sexism.⁷⁸ Vi får en inblick i komplexiteten i hennes relation till Anthony i den postumt utgivna *Crusade for Justice, The Autobiography of Ida B. Wells*.⁷⁹ Å ena sidan betraktade Wells Anthony som en vän. Hon minns till exempel att Anthony

⁷⁶ Guy-Sheftall, Beverly. "1909–1914: The Black Public Intellectual", i *Four Hundred Souls: A Community History of African America, 1619–2019*, red. Ibram X. Kendi och Keisha N. Blain (New York: One World, 2021).

⁷⁷ Guy-Sheftall, "1909–1914", 276–277. Hon fortsätter: "De svartas frihetskamp och kvinnornas befrielseströrelser sedan dess hade inte varit möjliga utan Ida Wells Barnetts modiga och visionära ledarskap och det briljanta strategiarbetet i kvinnoorganisationer som Alpha Suffrage Club i början av 1900-talet".

⁷⁸ I "Woman Suffrage at the Turn of the Century: The Rising Influence of Racism" förklarar Angela Davis: "Wells beundran för Anthonys individuella ställningstagande mot rasism var obestridlig ... Men hon kritiserade utan att tveka sin vita syster för att hon inte gjorde sin personliga kamp mot rasism till en offentlig fråga för rösträttsrörelsen" (Davis, *Women, Race, and Class*, 111).

⁷⁹ Ida B. Wells, *Crusade for Justice, The Autobiography of Ida B. Wells*, red. Alfreda M. Duster (Chicago: University of Chicago Press, 2020).

avskedade en sekreterare som vägrade att ta diktamen från henne.⁸⁰ Å andra sidan är Wells tydlig med att hon ifrågasatte Anthonys rasistiska opportunistiska taktik. Som tidigare nämnts, erkänner Anthony att Frederick Douglass, den före detta slaven, var den enda man som kom till Seneca Falls- konventet 1848.⁸¹ Men Anthony avslöjar också att hon inte ville att Douglass skulle delta i the Equal Suffrage Associations möte i Atlanta. Hon sade till Wells: ”Jag bad själv Mr Douglass att inte komma. Jag ville inte utsätta honom för förödmjukelse, och jag ville inte att något skulle komma i vägen för att få med de vita sydstatskvinnorna i vår rösträttsorganisation.”⁸² Anthony erkände därtill att hon avstod från att hjälpa en grupp svarta kvinnor att bilda en avdelning för rösträttsorganisationen ”på grund av samma egennyttiga skäl.”⁸³ Wells påtalar hur Anthonys taktik är felaktig och konstaterar att även om Anthony kanske gjort framsteg beträffande rösträtten, har hon också bekräftat vita kvinnors segregering och hållning.⁸⁴ Utan närmare eftertanke antog alltså Anthony att allt skulle förändras till det bättre, när väl vita kvinnor erhållit rösträtt.⁸⁵

Davis noterar att detta samtal mellan Wells och Anthony ägde rum 1894. Hon sätter in det i ett historiskt sammanhang av framväxande rasism i form av ohämmat våld mot svarta människor, sammanflätat med legaliserad segregation och fortsatt undertryckande av rösträtt.⁸⁶ Med detta i åtanke hävdar Davis att det alltmer inflytelserika argumentet om egenintresse, som Anthony och hennes kollegor framförde, var ett ohållbart rättfärdigande av rösträttskvinnornas likgiltighet inför de brådskande krav som fanns i

⁸⁰ Sekreteraren sade till Anthony: ”Det går bra för dig, Miss Anthony, att behandla svarta som jämlikar, men jag vägrar att ta diktat från en färgad kvinna” (Citerat ur Wells, *Crusade for Justice*, 229).

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*, 230.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Wells höll inte med, utan hävdade: ”Med min kännedom om kvinnor och deras småaktiga syn på livet, även om jag anser att det är rätt att de ska ha rösträtt, tror jag inte att rösträtten kommer att förändra kvinnornas natur eller den politiska situationen” (*ibid.*, 230).

⁸⁶ Davis, *Women, Race, and Class*, 112.

tiden.⁸⁷ Det omaskerade våld som drabbade svarta människor under 1890-talet bemöttes ofta med krassa argument från de vita kvinnliga rösträttskämparna, som ansåg att rösträtt för vita kvinnor skulle bidra till att stärka de utbildade vita väljarnas inflytande i samhället. Davis säger att de

kunde lika gärna ha meddelat att om de, i egenskap av vita kvinnor från medelklassen och borgarklassen, fick rösträtt, så skulle de snabbt underkiva de tre huvudelementen i den amerikanska arbetarklassen: svarta, invandrare och de utbildade vita, infödda arbetarna.⁸⁸

På liknande sätt förklarar Giddings att ”vita rösträttsledare antingen accepterade eller drog fördel av de anti-svarta stämningarna under perioden”.⁸⁹ Vita kvinnor uppvisade vit makt-attityder i sina försök att påskynda sin rösträtt. Liksom Davis, är Giddings tydlig med att syftet med denna strategi var att bevisa att rösträtt för vita kvinnor skulle främja, snarare än hindra, överhögheten hos en vit härskande klass som var rädd för att bli dominerad av svarta och invandrare.⁹⁰ Giddings citerar en deklaration från NAWSA:s kongress 1893:

Det är beslutat, att utan att uttrycka någon åsikt om de rätta kvalifikationerna för röstning, uppmärksammar vi faktum att det i varje stat finns fler kvinnor som kan läsa och skriva än alla svarta väljare; fler amerikanska kvinnor som kan läsa och skriva än alla utländska väljare; så att rösträtt för sådana kvinnor skulle lösa den besvärliga frågan om styre genom analfabetism, vare sig den [analfabetismen] är inhemskt eller utländskt producerad.⁹¹

Vita rösträttskvinnor blev mer explicita och öppet ointresserade av de svartas frigörelse.⁹² Trots att de vita kvinnoorganisationerna i allt högre grad intog anti-svarta och invandrarfientliga ståndpunkter

⁸⁷ Ibid., 112, 115.

⁸⁸ Ibid., 116.

⁸⁹ Giddings, *When and Where I Enter*, 123.

⁹⁰ Ibid., 124.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid., 127–128.

mötte de fortfarande ett sexistiskt patriarkalt motstånd.⁹³ Davis kommentera detta och menar att:

Kopplingen mellan sexism och rasism var ömsesidigt förstärkande. Efter att ha öppnat dörrarna för den rådande rasistiska ideologin i större utsträckning än någonsin tidigare hade rösträttsrörelsen valt en hinderbana som innebar att dess eget mål, kvinnlig rösträtt, ständigt var i fara.⁹⁴

Rösträttsfrågan har ofta diskuterats i termer av vita kvinnor kontra svarta män, men det är viktigt att komma ihåg det rösträttsarbete som utfördes av en rad svarta kvinnor. Sojourner Truth och Ida B. Wells är bara två av många. Mary Ann Shadd Cary, tidigare abolitionist och den första svarta kvinnan som gav ut en tidning, *Provincial Freeman*, är ytterligare ett exempel. Hon blev ombedd av National Colored Labor Union (NCLU) att diskutera kvinnors rättigheter, inklusive rösträtt.⁹⁵ Giddings konstaterar att NCLU blev starkare när det gällde kvinnors rättigheter än vita fackföreningar och påminner oss om det nationella arbete som svarta kvinnor gjorde för rösträtt. Det fanns under 1900-talet en rad svarta rösträttsklubbar och sällskap i USA, bland annat i Tuskegee, St Louis, Los Angeles, Memphis, Boston, Charleston, New Orleans, Delaware, Idaho, Montana, North Dakota, Texas, New York och Maryland.⁹⁶ Giddings påminner också oss om att Harriet Tubman, Frances Ellen Harper och Mary Church Terrell alla talade vid olika rösträttsmöten.⁹⁷ Hon beskriver svarta kvinnors rösträttsaktivism som ”en av flera kritiska moment där svarta kvinnor var säkra på sin förmåga som grupp, och de var både beredda och tvingade att kräva

⁹³ Ibid., 119.

⁹⁴ Davis, *Women, Race, and Class*, 122.

⁹⁵ Giddings, *When and Where I Enter*, 69. Mary Ann Shadd Cary studerade vid Howard Law School i Washington D.C. 1870. Se Jane Rhodes, *Mary Ann Shad Cary: The Black Press and Protest in the Nineteenth Century* (Bloomington: Indiana University Press, 1998) och Nneka D. Dennie red., *Mary Ann Shad Cary: Essential Writings of a Nineteenth Century Black Radical Feminist* (Oxford: Oxford University Press, 2023).

⁹⁶ Giddings, *When and Where I Enter*, 129.

⁹⁷ Ibid., 129–130.

fulla medborgerliga rättigheter, ekonomiskt, socialt och politiskt.”⁹⁸ Rösträtt för svarta kvinnor var inte ett antingen – eller, utan en fråga om jämlikhet och rättvisa.⁹⁹

Det är värt att notera att de vita kvinnor som trängde undan svarta män och kvinnor av opportunistiska skäl och för den vita överhöghetens skull, så småningom ändå vände sig till svarta kvinnor för att få stöd. År 1917 verkade det ha funnits ett större stöd för ”Anthony-tillägget” [tillägget som vidgade rösträtten till kvinnor] och vita rösträttsaktivister sökte stöd från svarta kvinnor, och gick till och med så långt som att ta ställning mot lynchningar 1917.¹⁰⁰ Svarta kvinnor var på goda grunder misstänksamma mot vita kvinnor, eftersom dessa tidigare hade varit öppna för rasism och uttryckligen gett uttryck för vit överhöghet. Giddings förklarar:

De svarta kvinnornas misstankar [mot vita rösträttskämpar som sökte stöd] bekräftades 1918, det år då ’Anthony-tillägget’, med stöd av president Wilson, antogs av representanthuset med exakt den två tredjedels majoritet som krävdes. Nu måste rösträttslagen gå genom senaten som dominerades av sydstaterna. Vid denna tidpunkt släpptes skenet av rassolidaritet. Omedelbart efter omröstningen i representanthuset kom rasisterna från sydstaterna ut ur snickarbodarna, och de vita suffragisterna hisgade sin trasiga flagga av ’lämplighet’. Med början år 1918 föreslog flera kongressledamöter [...] tillägg i rösträttslagen så att endast vita kvinnor skulle få rösta.¹⁰¹

Trots de vita kvinnliga rösträttsaktivisternas utspel mot svarta, urfolk och migranter stödde sydstaterna i slutändan ändå inte de vita kvinnornas rösträtt. Davis konstaterar: ”När rösterna om det nittonde tillägget räknades samman stod sydstaterna fortfarande i oppositionens läger – och lyckades, faktiskt, nästan fälla tillägget.”¹⁰²

⁹⁸ Ibid., 131.

⁹⁹ Ibid., 159.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Davis, *Women, Race, and Class*, 148.

Slutsats: Rotad i vår verklighet
– att förkasta vittvättade berättelser

I kapitlet har jag lyft fram en rad motberättelser till Myrdals och de Beauvoirs narrativ. Jag har avsiktligt valt röster från svarta feministiska aktivister och forskare. Gemensamt för dem är att de uppmärksammar skärningspunkterna mellan kön, ras och klass i förhållande till abolition och kvinnors rösträtt. En mer nyanserad och inkluderande förståelse av abolitionist- och rösträttsrörelserna i USA framträder när man lämnar Myrdals och de Beauvoirs snäva analogiska angreppssätt som likställer den vita medelklasskvinnans och den förslavade svarte mannens villkor och i stället uppmärksammar de intersektionella angreppssätt som redan Wells på 1800-talet, och senare Jones, Davis, hooks, Giddings och King, presenterat.

Frågorna om abolition och rösträtt erbjuder historiska fallstudier rörande problematiken med koalitionsarbete över ras-, klass- och könsskillnader. Detta kapitel har tagit upp och ifrågasatt Myrdals och de Beauvoirs påståenden om att vita kvinnor blev politiskt medvetna genom sina insatser mot slaveri innan de vände sig till frågan om rösträtt för kvinnor, samt deras påståenden om att vita kvinnor kämpade för svarta mäns frihet genom abolition, endast för att behöva undertrycka frågan om kvinnors rösträtt. Analysen visar även hur Myrdals och de Beauvoirs redogörelser förbiser vita abolitionisters och rösträttskvinnornas anti-svarta, urfolksfientliga och migrantfientliga idéer. Som forskningen har visat är det dessutom viktigt att korrigera myten om Seneca Falls och det korresponderande narrativ som Myrdal och de Beauvoir upprätthåller. Svarta kvinnor, som Ida B. Wells, Claudia Jones, Angela Davis med flera, har i årtionden erbjudit viktiga och även korrekta motberättelser till denna vita feministiska myt. För att inte tala om de nyare och ännu mer omfattande studierna av Lisa Tetrault och Martha Jones. Som King sammanfattningsvis argumenterar:

Fallet med kampen för rösträtt på 1800-talet är återigen ett lärorikt exempel på komplexiteten i ett mångfacetterat vågspel och dess politik. Inledningsvis fanns en allians mellan svarta och kvinnor om allmän rösträtt. Under kampanjens gång lyckades

dock motståndarna till allmän rösträtt, och till varje utvidgning av rösträtten, omvandla debatten till en fråga om vem som skulle få rösträtt – kvinnor eller svarta män. Många framstående vita rösträttskämpar [...] övergav alliansen och krävde rösträtt för 'enbart kvinnor' [...] Mer förkastligt var dock deras opportunistiska politik. De samarbetade med uttalade rasister för att få röster från sydstaterna och använde sig frikostigt av rasistiska skällsord och epitet och hävdade att vita kvinnors överlägsna karaktär och intellekt gjorde dem mer förtjänta av rösträtt än svarta, indianer, östeuropeiska och asiatiska invandrare.¹⁰³

Mot alla dessa odds fortsatte svarta kvinnor att organisera sig och kämpa för allmän rösträtt. Deras aktivism byggde på en multipel syn på identitet och förtryck som tog sambanden mellan ras, klass och kön på allvar i kampen för abolition och rösträtt. Återigen är det värt att citera King:

Grunden för vår feministiska ideologi är *rotad i vår verklighet*. I den mån som anhängare av någon enskild ideologi insisterar på separata organisationsformer, hävdar den grundläggande naturen av något enskilt förtryck och kräver totalt kognitivt, affektivt och beteendemässigt engagemang, utesluter den ideologin och dess utövare svarta kvinnor och verkligheterna i våra liv ... Det är i konfrontationen med multipel utsatthet som svarta kvinnor definierar och upprätthåller ett mångfacetterat medvetande som är avgörande för vår befrielse, där det feministiska medvetandet är en integrerad del.¹⁰⁴

¹⁰³ King, "Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness", 58–59.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 71–72. (Min kursiv.)

Litteratur

- Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. New York: Knopf, 2010.
- Byrd, Rudolph, and Beverly Guy-Sheftall, red. *Traps: African American Men on Gender and Sexuality*. Bloomington: Indiana University Press, 2001.
- Cooper, Brittany. *Beyond Respectability: The Intellectual Thought of Race Women*. Urbana: University of Illinois Press, 2017.
- Crenshaw, Kimberlé. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", *University of Chicago Legal Forum* 1 (1989): 139–167.
- Davis, Angela. *Women, Race, and Class*. New York: Random House 1981.
- Dennie, Nneka D., red. *Mary Ann Shad Cary: Essential Writings of a Nineteenth Century Black Radical Feminist*. Oxford: Oxford University Press, 2023.
- Douglass, Frederick. *Life and Times of Frederick Douglass*. Boston: DeWolfe & Fiske Co., 1892. Elektronisk utgåva: Documenting the American South, 2001. <https://docsouth.unc.edu/neh/dougl92/dougl92.html>.
- Flexner, Eleanor, och Ellen Fitzpatrick. *Century of Struggle: The Woman's Rights Movement in the United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.
- Giddings, Paula. *When and Where I Enter: The Impact of Black Women on Race*. New York: W. Morrow, 1984.
- Gordon, Ann D., och Bettye Collier-Thomas, red. *African American Women and the Vote, 1837–1965*. Amherst: University of Massachusetts Press, 1997.
- Guy-Sheftall, Beverly, red. *Words of Fire: An Anthology of African American Feminist Thought*. New York: The New Press, 1995.
- Guy-Sheftall, Beverly. "1909–1914: The Black Public Intellectual", in *Four Hundred Souls: A Community History of African America, 1619–2019*, red. Ibram X. Kendi och Keisha N. Blain, 274–277. New York: One World, 2021.
- hooks, bell. *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. Boston: South End Press, 1981.
- Jeffery, Julie Roy. *The Great Silent Army of Abolition: Ordinary Women in the Antislavery Movement*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1998.
- Jones, Claudia. "An End to the Neglect of the Problems of Negro Women!". *Political Affairs: A Magazine Devoted to the Theory and Practice of Marxism-Leninism* 28, nr. 6 (1949): 3–19.

- Jones, Martha S. *Vanguard: How Black Women Broke Barriers, Won the Vote, and Insisted on Equality for All*. New York: Basic Books, 2020.
- Kendis, Ibram X. *How to Be an Antiracist*. New York: Penguin Random House, 2019.
- King, Deborah. "Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The Context of a Black Feminist Ideology". *Signs* 14, nr. 1 (1988): 42–72.
- Lerner, Gerda. *The Grimké Sisters from South Carolina: Pioneers for Woman's Rights and Abolition*. New York: Schocken Books, 1971.
- Myrdal, Alva. "A Parallel to the Negro Problem". Appendix 5 i *An American Dilemma, Volume 2*, av Gunnar Myrdal. New York: Harper, 1944.
- Painter, Nell Irvin. "Sojourner Truth in Life and Memory: Writing the Biography of an American Exotic". *Gender and History* 2 (1990): 3–19.
- Painter, Nell Irvin. *Sojourner Truth: A Life, A Symbol*. London: W. W. Norton and Company, 1997.
- Painter, Nell Irvin. "Introduction." In *Narrative of Sojourner Truth*, av Sojourner Truth, vii–xx. New York: Penguin Classics, 1998.
- Rhodes, Jane. *Mary Ann Shad Cary: The Black Press and Protest in the Nineteenth Century*. Bloomington: Indiana University Press, 1998.
- Stowe, Harriett Beecher. "Libyan Sibyl". *Atlantic Monthly* 6, nr. 66 (1863): 473–481.
- Terborg-Penn, Rosalyn. *African American Women and the Struggle for the Vote, 1850–1920*. Bloomington: Indiana University Press, 1998.
- Terborg-Penn, Rosalyn. "Discrimination Against Afro-American Women in the Women's Movement, 1830–1920". I *The Afro-American Woman: Struggles and Images*, red. Sharon Harley och Rosalyn Terborg-Penn. Baltimore, MD: Black Classic Press, 1997.
- Tetrault, Lisa. *The Myth of Seneca Falls: Memory and the Women's Suffrage Movement, 1848–1898*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2014.
- Truth, Sojourner. "When Woman Gets Her Rights Man Will Be Right". I *Words of Fire: An Anthology of African American Feminist Thought*, red. Beverly Guy-Sheftall, 37. New York: The New Press, 1995.
- Wells, Ida B. *Crusade for Justice: The Autobiography of Ida B. Wells*. Red. Alfreda M. Barnett Duster. Chicago: University of Chicago Press, 1970.
- Yee, Shirley J. *Black Women Abolitionists: A Study in Activism, 1825–1860*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1992.

Personregister

- Addams, Jane 89
Adlersparre, Sophie 15, 76
Ahmed, Sara 27, 28
Albrekt, kung 89
Alfvén, Hugo 67
Alm, Görel 138
Almqvist, Carl Jonas Love 122
Anderson, Benedict 132
Andrée, Elfrida 67
Anthony, Susan B. 91, 162, 164,
166, 174–175, 177, 180–181, 184
d’Arc, Jeanne 21, 76, 80–82
Arvidsson, Malin 122
Ascheberg-Barnekow, Margareta
78
Atterdag, Valdemar 89
de Beauvoir, Simone 22–23, 161–
164, 166, 170, 176, 185
Beckman, Åsa 42
Benedicks-Bruce, Caroline 77
Benhabib, Seyla 28
Berg, Fridtjuv 112
Berg, Karin Westman 122
Berggren, Carin 78
Bergin, Berta 78
Bergman, Signe 97, 143
Bergqvist, Christina 143
Birgitta, heliga (Birgersdotter) 21,
75–93
Blända, drottning 78
Boberg, Carl 58
Borg, F. T. 98, 102–103, 125
Borgström, Eva 65
Branting, Hjalmar 53, 105, 111, 116
Bremer, Fredrika 67, 75–80, 91
Brenner, Nina 78
Butler, Judith 28
Carlberg, Frigga 60, 66–68, 77, 90–
91
Carlgren, Maria 68
Carlshamre, Nils 139
Carlsson, Ebba 78
Carlsson, Gerda 78
Cary, Mary Ann Shadd 183
Casey, Kathleen B. 63
Catt, Carrie Chapman 97
Cederberg, Elsa 78
Cederschiöld, Gustaf 30, 33
Cederschiöld, Maria 30–31
Christenson, Karl-Ewert
(signaturen Karl Ewert) 61
Collier-Thomas, Bettye 161
de Condorcet, Nicolas 109
Crusell, Bernhard 68
Cruus-Lewenhaupt, Anne-Marie
78
Cöster, F. B. 68
Dahlqvist, Blenda 67
Dalström, Kata 53, 66
Davis, Angela 161–185
Douglass, Frederick 169, 174–179,
181
Douglass, Rosetta 169
Dybeck, Richard 67
Ebbesen, Dagmar 61
Eco, Umberto 80

- Eddy, Mary Baker 164
 Edström, Olle 66
 Engdahl, Axel 59
 Engman, Max 132
 Engström, Albert 13
 Erik den helige 81
 Eriksson, Nancy 136, 139
 Eskilsson, Lena 100
 Eugen, prins 88
 Eurén, Teresia 79, 85
 Fagerström, Linda 68
 Fitzpatrick, Ellen 161
 Flexner, Eleanor 161
 Florin, Christina 28, 66, 70
 Fogelclou, Emilia 83
 Forsell, Anna 77
 Fredgardh, Sonja 139
 Fries, Ellen 80, 83
 Fröberg, Eva 85
 Gage, Frances Dana 175
 Garrison, William Lloyd 168
 Giddings, Paula 161–162, 164–165,
 167, 168, 179, 182–185
 Gilbert, Olive 175
 Goedecke, Klara 42
 Gordon, Ann D. 161
 Greeley, Horace 174
 Grimké, Angelina 162, 164, 166–
 170, 173, 177
 Grimké, Sarah 162, 164, 166–170,
 173, 177
 Grip-Lewenhaupt, Sidonia 78
 Grönlund, Malla 67
 Guy-Sheftall, Beverly 176, 180
 Gyllenstierna, Kristina 78
 Hagen, Ellen 31
 Hamrin-Thorell, Ruth 135–136,
 138
 Haraway, Donna 28
 Harper, Frances Ellen 171
 Harper, Ida Husted 183
 Hedin, Sven 88, 125
 von Heidenstam, Verner 67, 88
 Hesselblad, Elisabeth 84
 Hesselgren, Kerstin 16, 134
 Hierta, Lars 102
 Hirdman, Yvonne 38
 Hobsbawn, Eric 132
 Hodgkin, Katharine 130, 150
 Holmgren, Ann-Margret 32, 37,
 77, 97
 hooks, bell 161–162, 164, 168, 177,
 185
 Horn-Cruus, Agneta 78
 Huldt, Ninni 37
 Hård af Segerstad, Kerstin 77
 Höjer, Magnus 105
 Illouz, Eva 41
 Jansson, Maria 78
 Jansson, Sigrid 78
 Jeffery, Julie Roy 161
 Jones, Claudia 162, 164, 184–185
 Jones, Martha S. 161, 185
 Karlsson, Eva 138
 Karlsson, Klas-Göran 129, 132
 Katarina av Siena 82
 Kelly, Abby 162, 164–165
 Key, Ellen 34, 87, 88, 91, 93, 106
 King, Deborah G. 161–162, 164–
 165, 185–186
 Kjellberg, Knut 111
 Kleman, Ellen 67
 Konfucius 123

PERSONREGISTER

- Kristina, drottning 77
 Kroeger, Brooke 101
 Lagerlöf, Selma 77, 79
 Landsort, Frida 69
 Leijonhufvud, Sigrid 67, 77, 86
 Lenngren, Anna-Maria 78
 Lind af Hageby, Ebba 102
 Lindaräng, Ingemar 132
 Lindblad, Otto 68
 Lindhagen, Anna 115, 117
 Lindhagen, Carl 15, 22, 97–125
 Lindhagen, Jenny 117
 Lindman, Arvid 111–113, 115
 Lindström, Ulla 136
 Ljungkvist, Anna 79
 Ljungkvist, Mia 79
 Lorde, Audre 27, 47
 Lundgren, Tyra 83
 Luxemburg, Rosa 136
 Malmborg, Anna 78
 Manns, Ulla 18, 99–103, 124
 Margareta, drottning 77–78, 89–90,
 93
 Matthias, magister 82, 85, 92
 Montgomery-Silverstolpe, Malla
 78
 Montelius, Agda 31, 77
 Montelius, Oscar 88
 Mott, Lucretia 162, 164, 166, 170,
 174, 177–178
 Myrdal, Alva 22, 23, 161–164, 166,
 170, 174, 176, 185
 Myrdal, Gunnar 23, 163
 Månsson, Fabian 120
 Ney, Birgitta 34
 Nightingale, Florence 91
 Nilsson, Anna-Lisa 136
 Nilsson, Augusta 88
 Nilsson, Lilly 79
 Norberg, Rudolf 79
 Nordenflykt, Hedvig Charlotta 78
 Norlander, Emil 53, 55, 57–59, 66
 Norman, Ludvig 88
 O'Hagan, Lauren 64
 Ossian-Nilsson, K. G. 67, 91
 von Otter, Fredrik 107–108
 Pacius, Fredrik 67
 Painter, Nell Irvin 175–176
 Palme, Sven Ulric 136–138, 141
 Pettersson, Jakob 111, 116
 Radstone, Susannah 130–131, 150
 Ranger, Terence 132
 Remond, Charles 169
 Retzius, Anna 102
 Richert, Gabriel 102
 Richter, Jenny (se Velanders, Jenny)
 Rogers, Nathaniel P. 169
 Rolf, Ernst 63
 von Rosen, Agnes 78
 von Rosen, Marna 78
 Runeberg, J. L. 67
 Rydberg, fru 78
 Ryding, Gunvor 136
 Rönnbäck, Josefin 65, 103, 108, 113
 Sack, Eva 37
 Schéel, Fritz 59, 60
 Sjögren, Emil 67
 Spender, Dale 27
 Staaff, Karl 97, 105, 111
 Stackelberg, Oscar 102
 Stanton, Elizabeth Cady 162, 164,
 166, 169–170, 174, 176–179
 Stéenhoff, Frida 112
 Stein, Edith (Teresa Benedicta) 82

- Stenberg, Gunvor 136
 Stenhammar, Wilhelm 67
 Sterzel, Fredrik 136
 Stiernstedt, Marika 91
 Stigsdotter, Barbro 78
 Storråda, Sigrid, drottning 78
 Stowe, Harriet Beecher 164, 175
 Strandberg, C. V. A. 68
 Strindberg, August 65
 Stråth, Bo 132
 Ström, Ebba 78
 Ström, Selma 79
 Sundbeck, Calla Helena 79
 Svensén, Carl Johan 102
 Svensén, Emil 102
 Sörlin, Sverker 104
 Tamm, Elisabet 16, 134
 Tegnér, Alice 67
 Terborg-Penn, Rosalyn 161, 171
 Terrell, Mary Church 183
 Tetrault, Lisa 161, 170–171, 173,
 177, 185
 Textorius, Svea 61
 Thorsson, F.V. 111
 Thüring, Nelly 122, 134
 Titus, Frances 175
 Troedsson, Ingegerd 143, 153
 Truth, Sojourner 175–177, 183
 Tubman, Harriet 183
 Velandar, Jenny (g. Richter) 90
 Vennerström, Ivar 120
 Vollmers, Aug. 88
 Wahlbom, Emma 61
 Wahlström, Lydia 17, 21, 32, 75,
 77, 80, 87, 90–91, 98–100, 138
 Wallin, Berta 16
 Wallis, Curt 105, 111, 116
 Wavrinsky, Edvard 111
 Wells, Ida B. 161–162, 164, 179–
 181, 183, 185
 Weman, Berta 78
 Weman, Olga 78
 Wetterhall, Anna 78
 Whitlock, Anna 34, 75, 77, 88
 Wiberg, Ingrid Segerstedt 139
 Widebeck, Augusta 37
 Widerström, Kerstin 77
 Wikander, Ulla 18, 115
 Wilhelmi, Emilius 59
 Winkvist, Hanna Markusson 65
 af Wirsén, Carl David 60
 Witt-Bratttröm, Ebba 82, 83
 von Wolzogen, Ernst 12
 Wägner, Elin 10, 17–18, 90, 99–100
 Yee, Shirley J. 161
 Young, Stacey 28
 Östlund, Agda 16, 134

Medverkande författare

Kathryn Sophia Belle, PhD, är filosof, författare och grundare av La Belle Vie Academy. Hon har arbetat i akademien, senast vid Pennsylvania State University, från 2003 till 2023, och är specialiserad på afroamerikansk/afrikansk filosofi, svart feministisk filosofi, kontinental filosofi och social/politisk filosofi. Hon har skrivit om assimilerings, existentialism, feminism, intersektionalitet, ras och rasism samt sex och sexualitet i samtida hiphop. Hon har bland annat publicerat en bok om Hannah Arendt och en om Simone de Beauvoir och arbetar för närvarande på en bok om Audre Lorde, parallellt med sina egna memoarer.

Louise Berglund är universitetslektor i historia, särskilt medeltids-historia, på Historiska institutionen vid Uppsala universitet. Hon har framför allt forskat om politisk och religiös makt under medeltiden, men även intresserat sig för den tidiga kvinnorörelsens historiebruk. Forskning om kvinnors makt och auktoritet under skilda epoker ligger henne särskilt varmt om hjärtat.

Christina Florin är professor emerita i historia vid Historiska institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning rör framför allt genushistoria, med fokus på svenskt 1900-tal, genusarbetsdelning, kvinnors rösträtt, känslor i politisk aktivism och medborgarskap. Hon ledde åren 1998–2003 forskningsprogrammet: Genus, medborgarskap och offentlig politik 1848–1998 (VR).

Josefin Hägglund är doktor i historia och forskare vid Malmö universitet. Hennes forskning handlar om hur demokrati och politisk representation har gjorts och tänkts under det sena 1800- och tidiga 1900-talet. Hon har också ett särskilt intresse för biografi som historisk metod. 2023 disputerade hon på Södertörns högskola på en avhandling om Carl Lindhagen och hans politiska engagemang för demokrati och rättvisa.

Ulla Manns, idéhistoriker och professor i genusvetenskap vid Södertörns högskola, är specialiserad på den tidiga västerländska feminismens historieskrivning, minnesstudier och minnespolitik. Intresse riktas även mot metodfrågor, särskilt gällande tolkning av tystnader och frånvaro av representation i historiskt källmaterial, samt den nordiska genusforskningens historia.

Karin Milles är professor i svenska vid Södertörns högskola. Hon har en bred publicering inom språk och genus, med fokus på hur språk både speglar och påverkar könsmaktsordningar. Hennes forskning belyser språkliga förändringar ur ett feministiskt perspektiv, med särskild tonvikt på hur nya ord och uttryck kan bidra till att synliggöra och stärka kvinnors erfarenheter och rättigheter.

Kirsti Niskanen är professor emeritus på Historiska institutionen vid Stockholms universitet. Hon har lett forskningsprogram och publicerat brett inom genushistoria, med inriktning på social- och ekonomisk historia samt, under senare år, universitets- och vetenskapshistoria i ett feministiskt perspektiv.

Marita Rhedin är universitetslektor i musikvetenskap på Institutionen för kulturvetenskaper vid Göteborgs universitet. Hennes forskning har framför allt fokuserat på den litterära vistraditionen. Under de senaste åren har hon särskilt intresserat sig för hur musik, sångtexter och röst kan påverka sociala och politiska rörelser, samt hur dessa element fungerar som en kraft i utvecklingen av demokrati.

OM REDAKTÖRERNA

Christina Florin är professor emerita i historia vid Historiska institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning rör framför allt genushistoria, med fokus på svenskt 1900-tal, genusarbetsdelning, kvinnors rösträtt, känslor i politisk aktivism och medborgarskap.

Ulla Manns, idéhistoriker och professor i genusvetenskap vid Södertörns högskola, är specialiserad på den tidiga västerländska feminismens historieskrivning, minnesstudier och minnespolitik.

Kirsti Niskanen är professor emeritus på Historiska institutionen vid Stockholms universitet. Hon har lett forskningsprogram och publicerat brett inom genushistoria, med inriktning på social- och ekonomisk historia samt, under senare år, universitets- och vetenskapshistoria i ett feministiskt perspektiv.

Kampen för kvinnors rösträtt under det tidiga 1900-talet var en av de mest provocerande politiska mobiliseringarna i svensk modern historia. Kvinnor klev på bred front fram som politiska aktörer och krävde erkännande som fullvärdiga samhällsmedborgare – något som möttes av både massivt stöd och ett hårdnande, ofta raljant motstånd.

Denna antologi fördjupar förståelsen av kravet på rösträtt genom att utforska dess kulturhistoriska och minnespolitiska aspekter. Genom att analysera diskurser, symboler och minnespraktiker belyser författarna hur arbetet för kvinnors rösträtt i Sverige formades i sin samtid och hur det sedan har tolkats av eftervärlden.

Boken rör mer än de politiska besluten under 1919–1921 och kvinnorörelsens arbete för reformen. Den behandlar också frågans genusdimensioner i vidare bemärkelse. Om betydelsen av att tala i egen sak, makten att definiera sig själv som politisk aktör och individ, som en del i ett demokratiskt samhällsbygge, liksom makten över historieskrivningen kring rösträttsfrågan. De frågor som ställdes då – om rätten att höja sin röst och protestera mot orättvisor – är i hög grad levande även i dagens diskussioner om genus och demokrati.